

NORGE
I KRIG
1
Overfall

ET TRENDY VERK

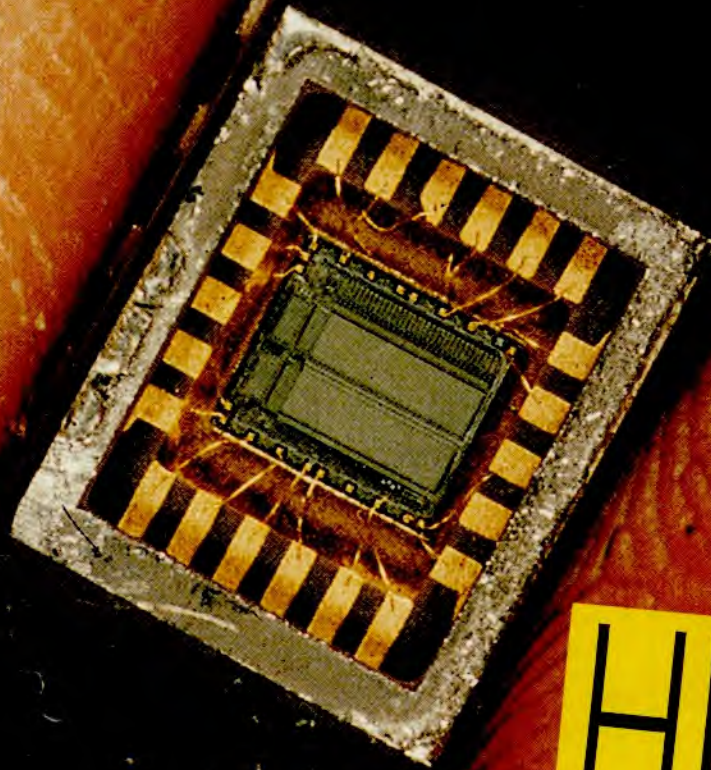
FOR 80-ÅRA

RØDE FANE

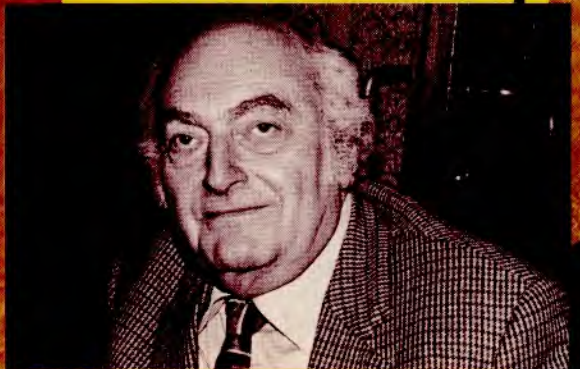
Nr. 6-84 Kr. 26,-

T

deb

HEYM

DEN TREDJE BØLGEN

OM
TYSKLAND

MAO OM KONTRA-REVOLUSJON

Man hører ofte høytravende diskusjoner om hvorfor det blir kontrarevolusjon i sosialistiske land. Mao har sagt det som bør sies om den saken:

«Klær, mat, bolig og makelighet er de fire årsakene til at høytstående kadre blir syke.»

POLITISK STRIP-TEASE

MI-bevegelsen i Norge har hatt sine avvikere. Helge Øgrim og Tor Haltsvedt for å nevne noen. Men her, som i andre sammenhenger, er vi smågutter i forhold til svenskene. I sommer har det gått en føljetong i *Dagens Nyheter* og *Svenska Dagbladet* der tidligere SKP-ere har hatt hastverk med å avsverge seg fortida si. En selvskreven deltaker var Bo Gustafsson, tidligere nestformann i SKP, nå sosialdemokrat. Bo Gustafsson (i 1984-versjon altså) deltok i et radioprogram der han fortalte om Stalins grusomheter, firerbandens ondskap og sosialdemokratenes fortrefelighet. Nåværende

partiformann i SKP, Roland Petterson, skriver i den forbindelse: «Man satt med øret klistret til radioapparatet og ventet på å høre navnet på den personen i dette partiet som holdt den store Stalin-talen på Åsø gymnas, som skrev om Stalins storhet i Dagens Nyheter, som i 1974 skrev lovsanger til Jiang Jing og forfattet løpeseddelen mot sosialdemokratenes økonomiske politikk.» Bo Gustafsson «glemte» sjølsagt å nevne sin egen rolle i de stormende begivenhetene på 70-tallet.

DEN VA'KKE DUM!

Vi veit at dette er sitert av andre - men det får ikke hjelpe. *Vinduet* har intervjuet Dag Solstad og stiller han følgende spørsmål:

— Hans-Jørgen Nielsen skrev i *Information* at selvkritikken i «Gymnaslærer Pedersen» i virkeligheten er en kamuffert apologi, at du i romanen konsoliderer ditt forhold til AKP ved å vise at du kjenner alle motargumentene. Kommentar? Og Solstad svarer:

— Hans-Jørgen Nielsen tror jeg er dum, i hvert fall dummere enn han selv. Selv om han skulle ha tatt feil til og med om det siste, så ligger det i kortene hans at jeg likevel må motbevise det første. Det har jeg gjort en gang, og det får være nok. — Når gjorde du det?, spør *Vinduet*.

— I en debatt med ham i København for et år siden. Da beviste jeg at jeg ikke var dum. Alle ble overbevist. Men jeg visste det jo fra før, konkluderer Dag Solstad. Den va'kke dum!

OXFORD-BEVEGElsen

Vi hadde selvsagt oversett Oxford-bevegelsens 50-års dag. I 30-års Norge flokket den liberale og borgerlige intelligensiaen til den «kristne verdensrevolusjonen». Hadde ikke Hans Fredrik Dahl i Dagbladet vekket oss, ville vi ha forbigått denne begivenheten i taushet. Men Hans Fredrik

Dahl skrev at bevegelsen ildnet Helge Krog til «en av hans minneverdige stunder». Og som de Helge Krog-fan vi er, slo vi opp hans hudfletting av Oxford-bevegelsen. Og

Hans Fredrik Dahl hadde rett. Helge Krog er i sitt ess: «Som sosialt fenomen kan Oxfordbevegelsen kort og godt karakteriseres som kristelig nazisme, anrettet i en usigelig kvalmende saus av vulgær, sportslig og frikirkelig yankee-smartness.»

VARDØGER OM TEKNOLOGI

Vardøger er ute med nytt nummer. Denne gang om «Teknologi og arbeid i seinkapitalismen». Redaksjonen har satt seg fore å argumentere mot det de kaller «tesen om produktivkreftenes nøytralitet». Teoretikeren som skal begrunne et mer «teknologi-kritisk» syn er Harry Braverman. Innimellom finner en noe interessant her også!

DEAD-LINE FOR RØDE FANE 1985

NR. 1 — 30/11
NR. 2 — 14/11
NR. 3 — 4/3
NR. 4 — 6/5
NR. 5 — 5/8
NR. 6 — 23/9

Forsidebildet: SAMFOTO

RØDE FANE

INNHold

Klipp og kommentarer	s. 2
Innhold	s. 3
LEDER:	s. 4
TEKNOLOGISK REVOLUSJON:	s. 5
Den tredje bølgen, av Pål Steigan	s. 6
TYSKLAND	
Tale om Tyskland, av Stefan Heym	s. 16
FAMILIEN:	
Oppløys familien, av Åge Eitungjerde	s. 25
SOVJET:	
Slavestaten Sovjet, av Åsmund Egge	s. 32
DEBATT:	
Hva mente «egentlig» Marx?, av Per Lund	s. 38
Sovjet og krigen, av Gunnar Gjertsen	s. 40
ANMELDELSER:	
«Norge i krig», et trendy verk for 80-åra, av Lars Borgersrud	s. 43
Nygaardsvold skal rehabiliteres, av Per Gunnar Gabrielsen	s. 48
Clarté om Kina, av Bjørgulv Braanen	s. 50

DEN TREDJE BØLGEN

Pål Steigan retter søkelyset mot den nye teknologiske revolusjonen. Hvorfor kommer den, og hvilke oppgaver stiller den? Når folk snakker om ny teknologi så forbindes det gjerne med datarevolusjonen. Men Steigan påviser at de tekniske nyvinningene kommer på brei front på alle samfunnslivets områder. Dette vil før eller siden føre til enorme politiske omveltninger.

Side 5

HEYM OM TYSKLAND

Den tyske forfatteren Stefan Heym (bildet) skriver om sitt eget land, Tyskland. Den skrå streken gjennom Tyskland markerer et åpent sår, skriver Heym. Vi kan strø på med anti-biotika aldri så mye, men såret vil verke videre. Han skriver at det tyske folket — som landet — er splittet. Tyskland er et

folk av herrer og trelle, og ikke sjelden er herren og trelle forent i en og samme person. Men et eller annet sted, en eller annen gang, må det da finnes en visjon...

Side 16

TRENDY VERK FOR 80-ÅRA

Ole Kristian Grimnes (bildet) har skrevet første bind av bokverket «Norge i krig». Lars Borgersrud og Per Gunnar Gabrielsen har lest boka. Grimnes har forsøkt å «opphøisere» Nygaardsvold-regjeringa. Hvordan har Grimnes fått til det?, spør våre anmeldere. Jo, ved å se bort fra det meste som skjedde i de første dagene etter den tyske okkupasjonen, svarer de. Grimnes har med dette verket sluttet seg til «hoffpoetene» innen norsk okkupasjonshistorie.

Side 42

RØDE FANE

Utgitt av
Arbeidernes Kommunistparti
(marxist-leninistene)
Nr. 6 — 1984 — 13. årg.
ABONNEMENT: 145 kr. pr. år

Bestill fra:
Røde Fanes distribusjon,
Boks 83 Bryn, Oslo 6.

ISSN 0332-7892

Adresse redaksjonen:
Postboks 6875
St. Olavs plass
0130 Oslo 1
Postgiro nr. 2 20 84 78.
Telefon: (02) 11 45 73

Redaktør og ansvarlig utgiver:
Bjørgulv Braanen
Trykt hos A/S Duplotrykk

Ei ny tid er i emning

Ei ny teknologisk revolusjon ligger på beddinga. Vi har sett utviklingstrekk lenge: antallet arbeidere i industrien synker, arbeidsløsheten øker og den tjenesteytende sektor svulmer opp. I dette nummer av Røde Fane dokumenterer vi at omveltningene kommer på brei front: nye energiformer, ny kommunikasjonsteknologi, genemanipulasjon og stadig nye anvendelsesområder for datateknologien.

Bakgrunnen for endringene i produksjonsmåten er den langvarige nedgangsperioden kapitalismen har vært gjennom. I alle kapitalistiske land har borgerskapet hatt problemer med å opprettholde profitten. Kapitalens svar har vært forsert innføring av ny teknologi og generalangrep på arbeiderklassen. De framsynte delene av borgerskapet drømmer om en ny oppgangstid for kapitalismen. På grunnlag av solenergi, roboter og konsensus skal det nye «tusenårsriket» bygges. Og kapitalismens «fjerde tidsalder» kan ikke utelukkes, hvis arbeiderklassen og de nasjonale frigjøringsbevegelsene lider nederlag og ikke makter å samle seg om en strategi som kan møte den nye situasjonen.

Hvor finnes det håp og hvilken rolle vil den «gamle» arbeiderklassen spille? Noen snakker om det «postindustrielle» samfunnet der arbeiderklassen skal ha utspilt sin rolle. Men kan ikke industriproletariatet komme til å spille en rolle som «avantgarde» nettopp fordi den utsettes for de hardeste angrepa og er tiltenkt rollen som slaktoffer?

Under den russiske revolusjonen spilte den gamle håndverkspregede arbeiderklassen en slik rolle som fortropp. Deres maktbasis var den gamle produksjonsteknologien som var i ferd med å forsvinne. Industrien ble fylt opp av nye grupper som kvinner og nyproletariserte bøn-

der. Den gamle arbeiderklassen reiste kampen for sin stilling, men kunne ikke vinne framgang hvis den ikke forente seg med de nye gruppene som var blitt proletarisert. Den tradisjonelle arbeiderklassens kamp — som startet som en defensiv kamp — endret karakter i samme takt som fagarbeiderne ble tvunget til å forene seg med de nye sjiktene. Kampen — som opprinnelig ble ført for å bevare noe som

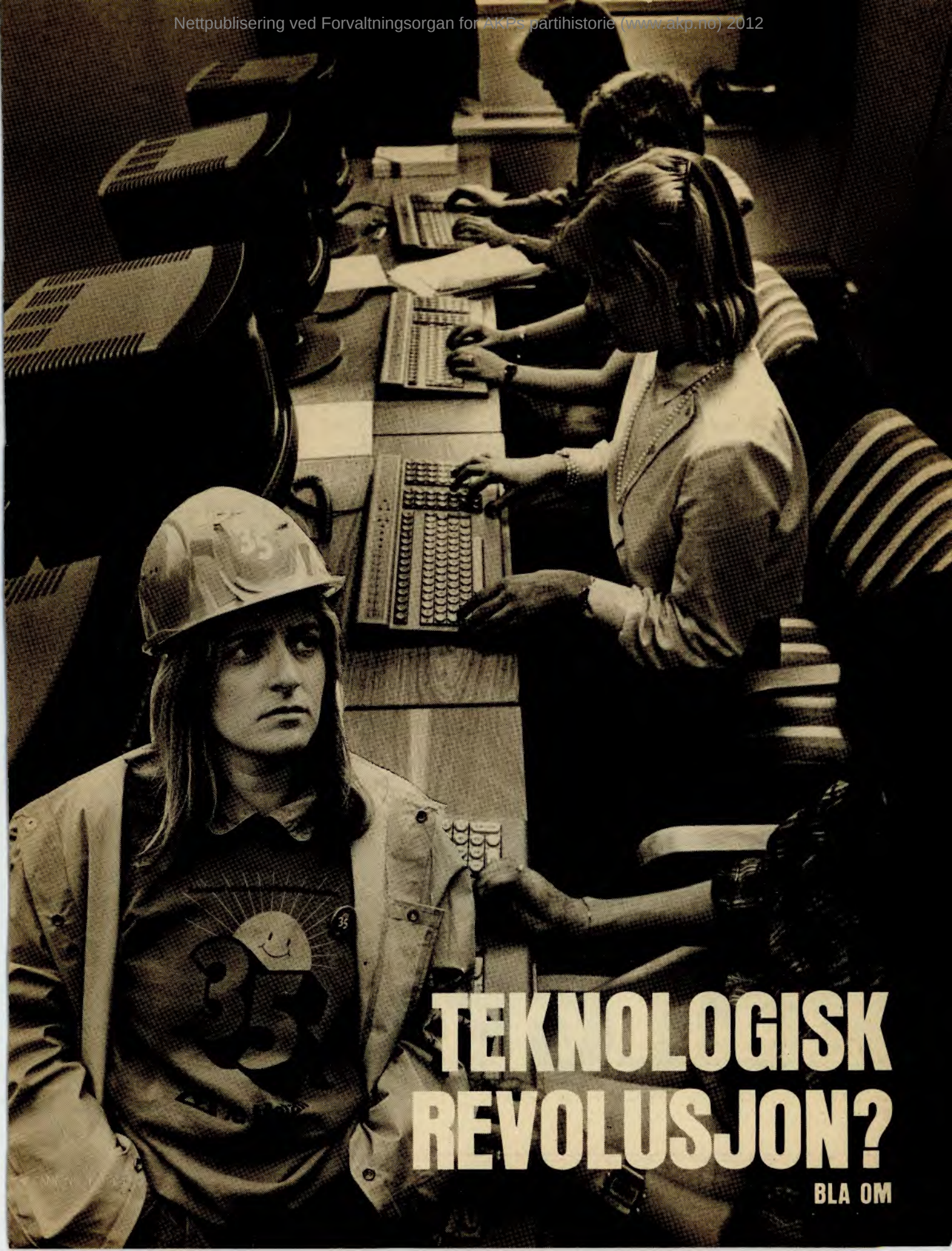
var dømt til å forsvinne — utviklet seg raskt til en kamp om makta i samfunnet.

I dag kan vi se kimene til noe av det samme. Den «gamle» industriarbeiderklassen kjemper med ryggen mot veggen for å bevare arbeidsplasser og industri-samfunn. Industriarbeiderne har lange kamperfaringer og er godt organisert. Men de kan ikke vinne hvis de ikke forener seg med andre og nye grupper i det arbeidende folket: arbeidsløse, ansatte i servicenæringene, arbeidere i høyteknologisk industri og kvinnene. IG Metalls kamp for 6-timers dagen er et framskredent eksempel på at en slik strategi kan gi resultater. Den «gamle» arbeiderklassen reiste kamp for sine arbeidsplasser, men gjorde det ved å reise krav som bidro til å forene alle deler av det arbeidende folket — også de som jobber innenfor de nye ekspansive sektorene. Klarer arbeiderklassen å samle de forskjellige grup-

pene bak slike krav er det grunn til å se lyst på framtida. Da kan vi unngå marerittet: kapitalismens konsolidering, bygd på arbeiderklassens nederlag.

Dagens situasjon — preget av krise, ny teknologi, økende kronisk arbeidsløshet og store endringer i klasse- og samfunnsstrukturen — skriker etter en helhetlig politisk strategi. Kravet om 6-timers dagen er en begynnelse — men her trengs flere og dristigere visjoner!

TEKNOLOGISK REVOLUSJON?

BLA OM

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

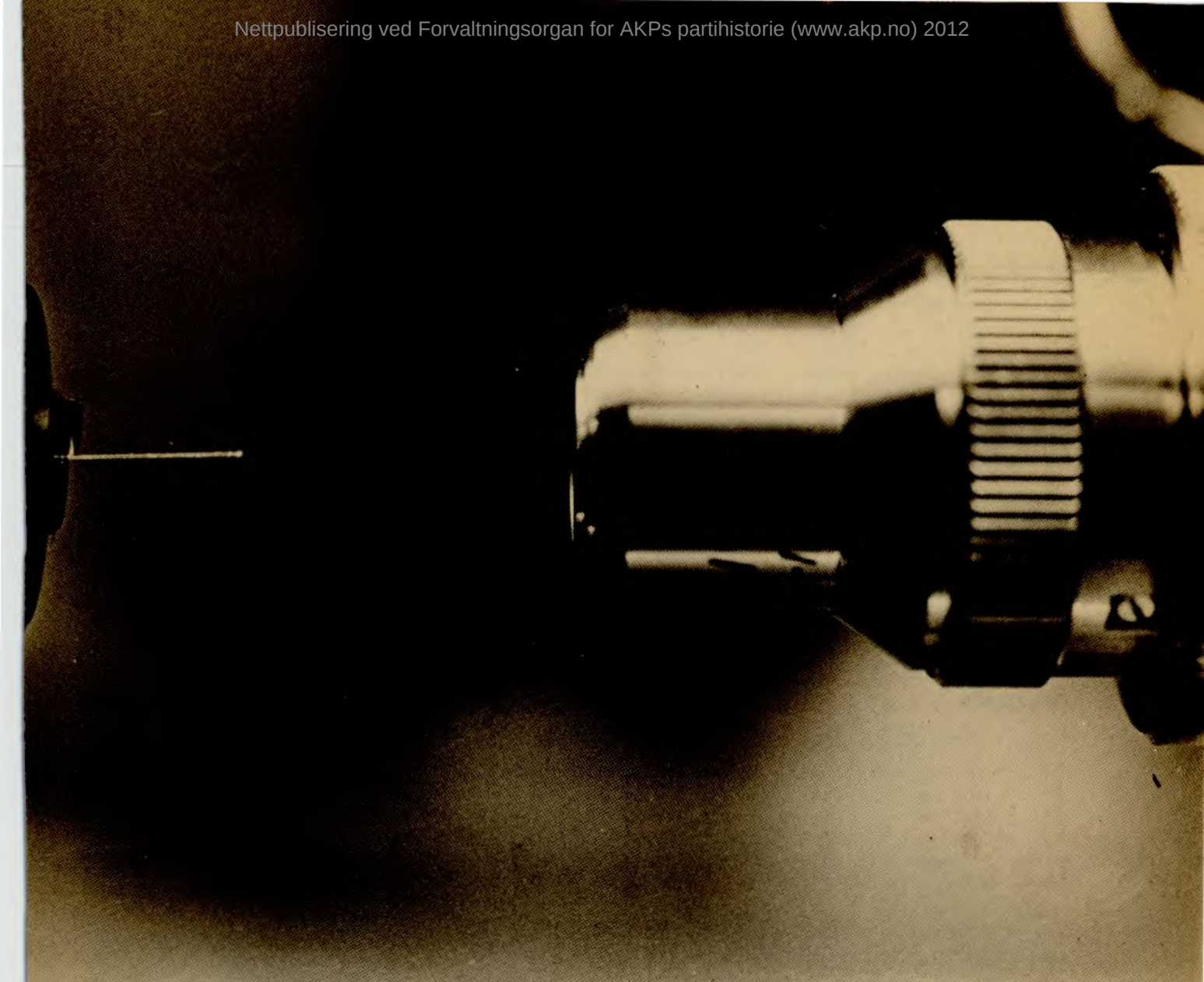
Vil den nye teknologien gradvis bli absorbert av kapitalismen, eller vil den teknologiske revolusjonen føre til en eksplosiv politisk revolusjon? Pål Steigan skriver at han helhjetet slutter seg til den siste oppfatninga. Han går gjennom de store teknologiske endringene som er på trappene: ny kommunikasjonsteknologi, nye energiformer, produksjons- og sambandsutstyr i verdensrommet, nye teknikker for produksjon i havet og genemanipulasjon. Han slår fast at vi med sikkerhet kan si at dagens kapitalistiske system ikke kan fortsette å fungere slik det har gjort særlig lenge.

DEN TREDJE BØLGEN

Av Pål Steigan

Stadig flere snakker om en ny teknologisk revolusjon. Men er dette bare en talemåte, eller er det en virkelig revolusjon i produksjonslivet underveis? Og hvis det er noe slikt som skjer, hva kommer dette til å bety for politikken, for samfunnslivet, for arbeiderklassens situasjon?

Det finnes to hovedoppfatninger om framtidsperspektivene ved den nye tekno-

I Japan finnes det konkrete og detaljerte planer for å skape et integrert informasjonsnett. I følge denne planen skal alle informasjonskanaler kobles sammen til et nasjonalt nett innen år 2000. Den første forutsetninga for dette er datateknologien. Den andre er optiske fibre. Fibertråden som skal lede framtidens telefonsamtaler er på tykkelse med et hårstrå. Her fra laboratoriet på Kjeller.

FOTO: LEIF GABRIELSEN

logien. Det ene synet kan uttrykkes slik det Nasjonale Vitenskapsakademiet i Washington gjør: «...den moderne elektronikk-epoken har gått inn i en ny industriell revolusjon... og dens virkning på samfunnet kan bli enda større enn i den opprinnelige industrielle revolusjon.» Dette synet får støtte fra den rapporten om mikroelektronikk og samfunn som blei utarbeida på oppdrag fra Romaklubben. Disse forskerne kaller dette synet for «revolusjonistisk». Mot dem står de som mener at det ikke er snakk om noen ny industriell revolusjon, men en gradvis utvikling av ny teknologi, som forholdsvis

enkelt vil bli absorbert av samfunnet. Dette synet kan kalles «evolusjonistisk». Evolusjonistene kan f.eks. more seg med å vise til den romerske keiser Vespasian (ca. år 75 e.Kr.) som advarte mot bruk av vannkraft fordi det ville føre til arbeidsløshet. Mer seriøst viser de til de store teknologiske nyvinningene som allerede har funnet sted siden 2. verdenskrig og som tilsynelatende har blitt godt absorbert av samfunnet.

Undertegnede slutter seg helhjerta til revolusjonistene, og i det følgende vil jeg gi noen argumenter for dette. Jeg trekker samtidig andre og mer vidtgående slut-

ninger enn de borgerlige revolusjonistene gjør. Hvis mine påstander er tilnærmelsesvis riktige, så betyr det at arbeiderklassen, de undertrykte folkene og de revolusjonære over hele verden står overfor sine største utfordringer noensinne. Hvis dette stemmer, er det på tide å begynne å diskutere hvordan vi skal møte disse utfordringene.

Mange revolusjoner på en gang

Når folk snakker om ny teknologi, så forbindes det gjerne med datateknologi. Men den nye teknologien er noe langt mer omfattende enn datarevolusjonen.

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

Det dreier seg om en helt ny kommunikasjonsteknologi, som ikke er mindre epokegjørende enn radio og telegraf var i sin tid. Det dreier seg om en utvikling av helt nye energiformer. Det dreier seg om produksjons- og sambandsutstyr i verdensrommet. Det dreier seg om teknikker for å dyrke i havet, slik vi lenge har gjort på landjorda. Og det dreier seg om gemanipulasjon, der nye arter kan skapes kunstig ved å gripe inn i arvestoffene. Disse tinga skjer samtidig og fletter seg inn i hverandre. Derfor står vi ikke overfor bare ett sett med tekniske nyvinninger, slik som i etterkrigstida. Det er i stedet snakk om store omveltninger av produksjonslivet på brei front. Ingen av oss vil være upåvirket av disse endringene. Ingen næringsgrein eller sektor vil stå utafør. Her kan vi virkelig si med Hamlet: «Det er mye mer mellom himmel og jord enn du har drømt om i din tenkning, Horatio.»

Datarevolusjonen

Datamaskiner har vi hatt siden 2. verdenskrig og de matematiske og fysiske prinsippene som ligger bak dem har en enda lengre historie. Alt på 50- og 60-tallet fantes det stor vyer om hvordan datamaskinene skulle ta over. Men på det tidspunktet mangla noen av de viktigste forutsetningene for en datarevolusjon. Datamaskinen Eniac fra 40-tallet bygde på radorør. Seinere kom transistorene

Ingen næringsgrein eller sektor vil stå utenfor den nye teknologiske revolusjon. Her kan vi virkelig si med Hamlet: «Det er mer mellom himmel og jord enn du har drømt om i din tenkning, Horatio.»

som et viktig ledd i videre miniatyrisering. Men det var først med mikroprosessen tidlig på 70-tallet at omslaget for alvor kom. En mikroprosessor kan inneholde så uhorvelig mange «brytere» på et knøttlite areal at sjøl veldig kraftige datamaskiner kan være små og hendige. En annen faktor er prisen. Mikroprosessore-

ne er blitt så billige at de bare utgjør en nærmest usynlig promille av prisen for en radorør-maskin. Det er derfor blitt praktisk mulig å putte datakraft inn i nesten hva som helst, og det er blitt nærmest uøkonomisk å ikke gjøre det. Og miniatyriseringa har ikke slutta med dette, og ikke prisfallet heller. Denne artikkelen er skrivi på en maskin som bruker vanlige magnetiserte disketter. En diskett med en diameter på 12 cm kan inneholde 180 tusen tegn. Til sammenlikning er ei helside i Klassekampen på ca. 8-9000 tegn. Men neste skritt er å bruke optiske plater som leses av en laserstråle, slik som i den såkalte Compact Disc'en. På ei slik plate er det mulig å få inn en informasjonsmengde som svarer til 150 årganger av et velvoksent ukeblad. I begynnelsen av neste tiår vil den typen disketter bli vanlige, og prisfallet vil fortsette.

Sjøl sagt vil det finnes motstand mot innføringa av den nye teknologien. Utstyr som allerede finnes vil ikke bli erstatta før det er økonomisk nødvendig. Noen nyvinninger vil vise seg å være blindveier, andre ting vil bli bremsa av sosiale eller politiske grunner. Men når en teknologi blir så billig og enkel å bruke at den meget raskt vil spare inn betydelige mengder arbeidskraft, så vil kapitalen ta den i bruk. Og ikke bare kapitalen, men etter hvert også enkeltpersoner, sjølstendige småprodusenter og organisasjoner. Mikrokomputerne er blitt et slikt verktøy. For et par år sia var det et dyrt leiketøy, og selgernes forsikringer om at det kunne være kjekt å ha en maskin til 10 000 kroner for å holde styr på husholdningsbudsjettet virka langt fra overbevisende. Men nå får en velutvikla datakraft og kraftige programmer for samme pris. Det er ikke lenger et leiketøy, men et fleksibelt arbeidsredskap. At forfatterne og freelance-journalistene vil ta over seternes jobb på sine bøker og artikler, er bare en av de mindre virkningene av dette.

Mens pris og liten kapasitet har vært en form for brems, så har datarevolusjonens røverspråk vært en annen og svært effektiv form for brems. Før det fantes noe særlig med programmer var du nesten nødt til å kunne Basic eller Fortran eller Pascal eller et annet av dataindustriens lingo for å være blant de innvidde. Sånn er det ikke lenger. Du kan få

GISK REVOLUSJON

tilgang på dataalderens informasjon og tjenester i svært stor målestokk uten å studere informatikk eller totalssystemets finurligheter. Du trenger jo heller ikke å kunne boktrykk for å ha gleden av et leksikon. Men det er jo nyttig å kunne alfabetet. Det at utviklinga av anvendbare programmer er kommet så langt betyr at praktisk talt alle kan begynne å få nytte

Nei, vær uttrygg, kunstig intelligens kommer. Det er bare et tidsspørsmål.

av datateknologien etter et par timers øvelse. Når dette går opp for folk vil enda en hindring være tilbakelagt. Ikke noe fagområde, ingen utdanningsretning vil i framtida komme utenom datateknologi. Dette har ikke noe med science fiction å gjøre. Hadde ikke myndighetene vært så erkedumme så kunne det vært i full gang i barneskolen allerede. Det dreier seg ikke om luksus eller tekniske griller. Det er et spørsmål om å lære å lese og skrive. Datateknologien vil stille uante mengder informasjon til vår rådighet. Fagtidsskrifter, statistikk, aktuelle nyheter vil være innafor rekkevidde ved å trykke på et par taster. Å ikke lære seg såpass blir en ny type analfabetisme.

Jeg er særlig opptatt av datarevolusjonens virkninger på informasjon, kommunikasjon og produksjon. Når det gjelder informasjon, så har det å søke den rette informasjonen på det rette tidspunktet vært et fag i seg sjøl. Jeg trengte f.eks. opplysninger om yrkesstatistikk for Oslo, og det viste seg at den ikke var trykt noe sted. Men ved vennlig hjelp fra Statistisk Sentralbyrå fikk jeg den datautskriften jeg trengte. Dette er fortsatt tungvint. Nå lager imidlertid aviser, telegrambyråer, banker, sentralarkiver og forskningsinsti-

Datamaskiner har vi hatt siden 2.verdenskrig. Men det var først med mikroprosessen tidlig på 70-ialet det store omslaget kom. En mikroprosessor rommer så mange opplysninger på et knøttlite areal at selv kraftige datamaskiner kan være små og hendige. Bildet viser hva slags størrelser det er snakk om.

FOTO: SAMFOTO

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

tusjoner sine egne databanker. Dem er det mulig å abonnere på eller komme inn på mot en avgift. Foreløpig er det få som har muligheter til å bruke dette nettet, men som jeg skal forklare seinere er dette reint foreløpig.

Nesten halvparten av verdens industriroboter finnes i Japan, og halvparten av dem igjen er på et så lavt nivå at de bare med velvilje kan kalles roboter. Robotene har vist seg velegna til å erstatte mennesket ved typisk serieproduksjon, som f.eks. i bilindustrien, eller for å styre prosesser, f.eks. i aluminiumsindustrien. Men kan robotene utvikles videre? Kan de handtere uensarta ting og kan de gå inn i en mer komplisert produksjonsprosess der de må kunne reagere på endringer i omgivelsene? En av forutsetningene for å få til dette er å utvikle robotenes «sanser», ikke minst «syn». Forskning og eksperimenter på dette området er kommet så langt at vi helt sikkert kan si at det vil lykkes, og at det vil bli vanlig. Det betyr at i løpet av, la oss si en generasjon, så vil mesteparten av det vi i dag regner som industriarbeid bli gjort av roboter og datateknologi. I Televerkets utredning om «telematikk» regnes det med at tallet på funksjonærer i norsk industri vil passere tallet på arbeidere omkring århundreskiftet.

Og denne utviklinga vil bare fortsette. Industrigreiner som tekstil og konfeksjon som har krevd mye arbeidskraft har blitt eksportert til den 3.verden der arbeidskrafta er billig. Ny teknologi vil kunne konkurrere ut den billigste sørøst-asiatiske slavearbeider og føre industrien tilbake til «moderlanda», men nå praktisk talt uten arbeidere i det hele tatt. Slik vurderer «Der Spiegel» utsiktene på forholdsvis kort sikt. «US News & World Report» mener at nær sagt alle «blåsniipp»-jobbene i USA kan erstattes av roboter i løpet av det andre tiåret i neste århundre. Noen hevder at ikke noe av dette gir grunn til å frykte «teknologisk arbeidsløshet». De viser til at store tekniske omveltninger tidligere har ført til flere jobber. De mener at bl.a. databransjen vil gi mange jobber i den perioden der industrijobbene forsvinner. Men problemet er jo at den teknologiske revolusjonen rammer alle bransjer, mens databransjen er en liten bransje med behov for høyt spesialisert arbeidskraft. Er-

faringer viser også at det er meget begrensa hva databransjen gir av jobber. I England ligger tallet på ansatte i den informasjonsteknologiske bransjen 16 % under tallet for 1979. Og for bransjen som helhet var tallet på ansatte bare 123 000. («Economist») Det er jo lite for å møte behovet til Englands 3 mill. arbeidsløse. En grunn til at en ikke kan vente en slik vekst av dataindustrien er at mye av denne industrien også vil bli data-rasjonalisert. Utviklinga av en differensiert og brukervennlig programvare gjør også at behovet for programmerere vil stagnere.

Kunstig intelligens?

Et viktig ledd i diskusjonen om datateknologiens muligheter er diskusjonen om kunstig intelligens. Både USA og Japan satser store penger på å utvikle «intelligente» maskiner, men vil de lykkes?

Ei A 4-side overført ved optiske fibre vil bli billigere enn brev. For ikke å snakke om overføringstida. En av de tinga jeg ofte har misunt Sherlock Holmes er det tempoet brevene hans kom fram med.

Mange stiller seg skeptiske, sjøl mener jeg det er et tidsspørsmål før en har datamaskiner som tilpasser programmene sine etter forholda, og som dermed også er i stand til å oppsummere sine erfaringer og utvikle programmene videre. I dette arbeidet vil en også ha nytte av forskning i hvordan den menneskelige hjernen fungerer. En forsker som Noam Chomsky mener å ha påvist at menneskene har et nedarva «gramatikk-senter» i hjernen, eller med andre ord at hjernen har et program for å tilegne seg språk og knekke grammatikalske nøtter. Skal en få maskiner som kan gjøre kvalifisert oversettelsesarbeid, vil det være nødvendig å utvikle et kunstig gramatikk-senter. Men det er sjølsagt langt flere hindringer i veien også. Mye av menneskelig fornuft er en ujamn blanding av logikk, konven-

sjoner og psykologiske faktorer. Hvis du forteller en robot at den skal fjerne lusa som katta har i pelsen, så kan du risikere at den kaster katta i ovnen. Den har ingen psykologiske sperringer som sjalter ut de uønska, men like fullt logiske mulighetene. Jeg trur at det er en god porsjon Homo sapiens-sjåvinisme som gjør det vanskelig for oss å forestille oss kunstig intelligens. Når alt kommer til alt, så er jo våre kromosomer ikke noe annet enn uhyre kompakte og avanserte «programmer» for hvordan mennesker skal bygges for å fungere. For det er vel ikke noe mer «guddommelig» enn det? Og sjøl om kromosomprogrammet er avansert, er det jo ikke verre enn at geneteknikkerne kan gå inn i et DNA-molekyl og gjøre endringer i programmet. Nei, vær utrygg, kunstig intelligens kommer. Det er bare et tidsspørsmål, og det er ikke nødvendig å komme så langt for å få fram poenget i denne artikkelen. Datateknologien vil bety en vidtrekkende revolusjon i hele vår måte å produsere på, allerede i god tid før vi har utvikla kunstig intelligens.

Kommunikasjonsrevolusjon

I Japan finnes det en konkret og detaljert plan for å skape et integrert informasjonsnett, Information Network System. I følge denne planen skal alle informasjonsnett i Japan koples sammen til ett nasjonalt informasjonsnett innen år 2000. («Far Eastern Economic Review») Det dreier seg om telefon, radio, satelitt-kommunikasjon, telex, datanett, telepost, teletex, telegraf, faksimileoverføring og video-kommunikasjon. Den første forutsetninga for dette er sjølsagt datateknologi. Den neste forutsetninga er optiske fibre og digital teknikk. Optiske fibre er tynne glassfibre. De skal føre lyssignaler fra lasersendere. Signalene er digitale, dvs. informasjonen omsettes til tall og avleses som tall. Akkurat som i datamaskinene er det totalssystemet som brukes, altså uendelige rekker av 0 og 1. Det er mange fordeler med en sann teknikk. Den sparer energi, trådene er billigere enn koppertråd, de frakter mye mer informasjon, og kan dermed være tynnere og lettere. Men det betyr også at alle medier kan bruke samme overføringssystem, med de kombinasjonsmulighetene dette gir. I dag er det dyrt å ringe rikstelefon. Derfor er brev ofte et bedre

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

alternativ. Men beregninger viser at en A4-side overført på optiske fibre i løpet av et par sekunder vil bli billigere enn brev. For ikke å snakke om at overføringstida vil bli drastisk redusert. En av de tinga jeg ofte misunner Sherlock Holmes er det tempoet brevene hans kom fram med. Men telepost er bare en av de nye mulighetene. En av de andre tinga som ligger i løypa er at køståing på postkontor eller i bank erstattes av betaling over hjemmeterminal. Eller at det utvikles toveis-TV, der tilskueren sjøl kan være deltaker. Det finnes allerede eksperimenter med slike opplegg. Store firmaer bruker TV-konferanse for å kutte ned på kostnadene sine. Et stort bilfirma arrangerte sin årlige selgerkonferanse via konferanse-TV, skriver «Byte». Prisen pr. deltaker blei 18\$. Hvis vi vil ligger det store muligheter til demokratisering i dette. En landskonferanse i Oslo med en del-

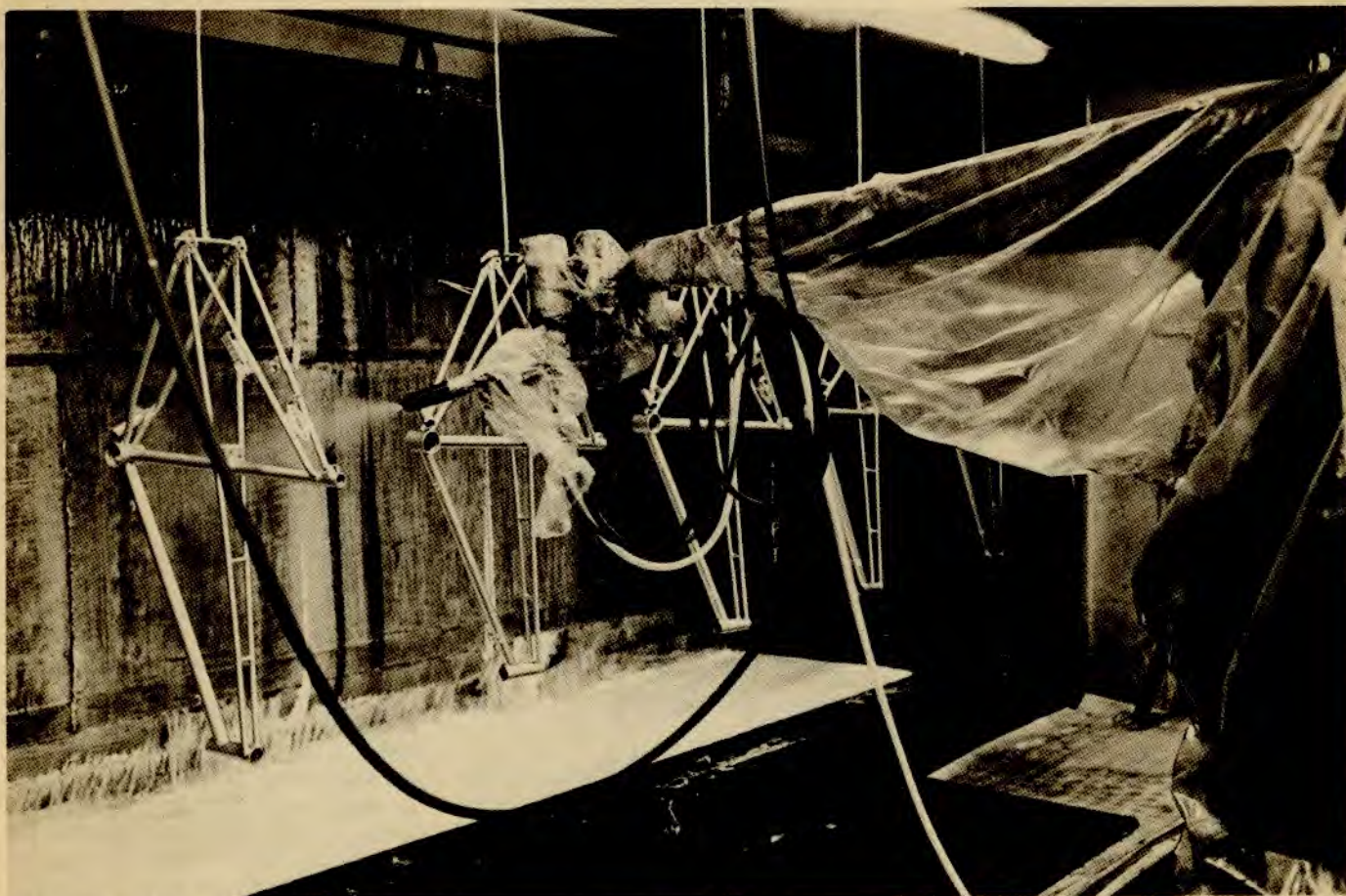
taker fra hvert fylke koster 20-30 000 kroner på mest spartanske vis. Det er mer enn tusen kroner timen. Med toveis-TV og et fullt utbygd kabelnett ville samtlige RV-grupper i landet kunne delta fra stue- sine til en langt lavere pris. Teknologien gir også muligheter til å lage egne «gruppemøte» innafor en sånn konferanse, og konferansen kan godt strekke seg ut i tid. En kan simpelthen hente opp igjen de innlegga en er spesielt interessert i. Prismessig er det ikke lenge til slike konferanser vil være det langt billigste alternativet.

Et slikt nettverk vil være nyttig for en skoleelev som skal skrive stil. Hvis hun f.eks. får i oppgave å vurdere norsk presses holdning til Israel, kan hun lett og greit bestille et passende utvalg av lederkommentarer fra hele landet over en passende periode og få dem ut på sin egen terminal. Hun kan bruke maskinen til

tekstanalyse og finner hun noen godbiter hun vil sitere, så er det ingen grunn til å skrive dem av. De står jo der, klare til å redigeres inn i teksten.

Eller det kan brukes til å desentralisere kontoret. I Oslo jobber titusener av folk på kontor med å behandle tall og tekst. Et slikt integrert nett gjør det helt unødvendig at de skal jobbe under samme tak. Da kan jobbe overalt hvor det finnes en plugg til nettet. Alvin Toffler (Den Tredje Bølgen) peker på at dersom bare 10 % av de menneskene som hver dag pendler inn i amerikanske storbyer for å skrive på maskin, i stedet gjorde jobben der de var, så ville det bety en voldsom reduksjon i energiforbruket. Ser vi begynnelsen til slutten på kontorpalassene? Blir kontoret redusert til et knutepunkt for linjer pluss et sosialt treffsted?

Hva vil et integrert nett bety for avisene. Noen har spådd avisenes død. Det vir-

Pål Steigan skriver at i løpet av en generasjon vil mesteparten av det vi regner som industriarbeid i dag bli gjort av industriroboter og datateknologi. Bildet viser roboten «Knoll og Tott» på Øglænd i Sandnes.

FOTO: BERNT EIDE

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

ker litt forhast, sjøl om mange aviser i dag virker som et trykt bilag til TV. Men et slikt nett betyr utvilsomt at folk kan redigere sin egen informasjon. La oss si at jeg foretrekker de politiske sidene i Klassekampen, sportssidene i VG og de aktuelle økonomiske analysene i «Eco-omist», så ville et integrert nett tillate meg å redigere meg ei slik «avis», og eventuelt få den kjørt ut på en skriver, hvis jeg foretrekker det. I stedet for å leie en videofilm eller kjøpe ei plate, kan jeg kontakte et musikk eller video-bibliotek over nettet og få spilt det jeg ønsker på skjermen eller høyttalerne hjemme. Her ligger det opplagt mange muligheter. Mitt poeng er at vi står foran en veritabel informasjonsrevolusjon som vi i dag knapt kan ane rekkevidden av. Det tar sjølsagt tid før vi kommer så langt. Hvis Japan har sitt nett ferdig i år 2000 kommer vel Norge først ti år etter. Det ville jo være helt utenkelig at noen norsk regjering skulle bruke f.eks. oljepenger til noe så fornuftig. Men fortsatt vil de som går på gymnaset nå være i sin mest produktive alder.

Denne informasjonsrevolusjonen betyr sjølsagt også at ikke bare kontoret kan flyttes hvor som helst. Svært mye av den fysiske produksjonen som fortsatt vil kreve menneskelig overvåking og styring, vil også kunne desentraliseres. Du behøver ikke sitte på en plattform i Nordsjøen for å fjerntstyre en dykkerrobot. Du kan f.eks. sitte på Hamar og gjøre samme jobben.

Bioteknikk

Jeg har allerede nevnt at det gjøres store framskritt med genemanipulasjon. Det er ikke mer enn et par tiår siden forskerne lærte DNA-molekylet å kjenne. Nå veit vi allerede ganske mye om denne byggesteinen i alt liv. Det er sammensetninga av DNA-molekylet i cellekjernene som avgjør hva slags arter vi får. Forskerne har isolert fire ulike elementer som gir ulike resultater etter hvordan de står i forhold til hverandre. Dette kan i en viss grad sammenliknes med 0 og 1 i et dataprogram. Det har også lyktes forskerne å peke ut en del av de «programdelene» som gir bestemte egenskaper. Ved hjelp av bl.a. enzymer er det mulig å plukke ut et slikt trinn i stigen og erstatte det med et annet. Den arten som oppstår etter et

slikt inngrep vil da få helt andre særtrekk enn den opprinnelige arten, og egenskapene vil være arvelige. Dette er altså noe langt mer vidtgående enn mutasjoner oppstått ved krysning. En benytter ikke bare variasjonsmuligheter som ligger i arvestoffet, en går inn i arvestoffet og skaper nye muligheter. Denne kunnskapen gjør det mulig å «skreddersy» arter i langt større grad enn nå. Å konstruere en gris med ull er et forholdsvis beskjedent resultat av denne teknologien. Dette kommer samtidig med utvikling av kloningsteknikk, der det skapes identisk kopier av bestemte vellykte arter, f.eks. høye kvistfrie furuer utvikla fra ei enkelt barnål fra et slikt tre.

Her skal jeg ikke gå inn på de mer marerittaktige mulighetene som dette åpner for i mer eller mindre fjern framtid, som f.eks. å gjøre vanlig forkjølelsesvirus til et supervirus som det ikke finnes immunitet mot, eller å lage dykkere med gjeller. Det holder å nevne at bioteknikken reiser en del nokså grunnleggende moralske og politiske spørsmål. Det viktigste for meg i denne sammenhengen er å peke på at bioteknikken representerer muligheter for matvareproduksjon på et kvalitativt nytt

TV-konferanser skaper store muligheter for en demokratisering. Med toveis-TV og et fullt utbygd kabelnett vil samtlige RV-grupper i landet kunne delta på landskonferanse fra stuene sine til en langt rimeligere pris.

nivå i forhold til den typen jordbruk som er utvikla på jorda de siste 10 000 åra.

Energi, romteknologi og vannbruk

Vår nåværende industri og svært mye av vårt samfunnsliv forøvrig bygger på olje og kull som energikilder. Dette reiser to grunnleggende problemer: For det første vil disse energikildene ta slutt en eller annen gang. For det andre fører de begge til at mengden med karbondioksyd i atmo-

sfæren øker. Blir mengden for stor, vil det skade jordklodens varmereguleringsbalanse. Enkelte økologer mener at dette allerede er i ferd med å skje, og sjøl optimistene regner med at dette kan skje i løpet av ganske kort tid. Av disse to grunnene er verden nødt til å søke seg fram til en annen energibasis. Den jakta er i gang. Atomkraftverk har vist seg å være ei teknologisk blindgate. De reiser flere problemer enn de løser. Det forskes intenst omkring fusjonsreaktorer. De krever 100 millioner grader for å fungere, så veien dit er vanskelig og kostbar. Men om det lykkes vil en kunne lage ubegrensa mengder energi av reint vann. Det drives også forskning og utprøving av solenergi, jordvarme, varmeveksling, vindkraft, biogass, bølgekraft og andre energiformer. Det er all grunn til å regne med at dette arbeidet vil lykkes, og at verden om en generasjon eller to vil ha en ganske annen energiprofil enn i dag.

Science fiction-litteraturen har boltra seg så vilt i romfartens muligheter at det kan være vanskelig å huske på at dette har noe med produksjon og virkelighet å gjøre. Men det har det. Satellitter har allerede revolusjonert kommunikasjonen, slik at det f.eks. er teknisk mulig å fjerntstyre skip over verdenshavene, eller slik at vi om ikke lenge vil kunne se TV fra hele verden. Utforskninga av jordas ressurser, av kontinentenes bevegelser, av havbunnen, av vær og klima har fått noen kraftige støt framover på grunn av satellitter. Med romfergene er også produksjonen på vei ut i rommet, foreløpig bare på eksperimentstadiet, men det

I framtida vil en kunne redigere sin egen informasjon. Steigan kan tenke seg å prioritere de politiske sidene i Klassekampen, sportssidene i VG og de økonomiske analysene i The Economist. Hvis en ønsker kan en også få «Ihre Zeite meine Damen» (Deres sider mine damer) fra Springers Bild-Zeitung.

FOTO: LEIF GABRIELSEN

kommer. Agronomer studerer hvordan plantenes vekst påvirkes av tyngdekrafta. Metallurger studerer hvordan nye legeringer kan skapes i vektløshet. Mulighetene er «tallrike som sandkorn på havets bunn.»

Til nå har vi i stor grad høsta fra havet, slik menneskene tidligere høsta fra skogen og marka, nemlig tatt det som har vært tilgjengelig. Men nå har mange land allerede begynt systematisk dyrking av havet, det en kanskje kan kalle aquakultur. Liksom bioteknikken er dette et uttrykk for at menneskets evne til å mestre de prosessene som finnes i naturen har kommet opp på et nytt nivå.

En dialog med kritiske røster

— Nei, det er ikke snakk om noen teknologisk revolusjon. Det er bare en ny type teknologi og en ny type maskiner. Men noen revolusjon er det ikke.

— Men hør nå. Hvis vi bare ser på en av disse teknologiske revolusjonene, nemlig datateknologien, så betyr den aleine en større omlegging av måten å produsere på enn det meste vi har sett de siste to hundre åra. Alle tidligere teknologiske revolusjoner har i hovedsak erstatta den menneskelige fysiske arbeidskrafta. Men sjøl den enkleste datateknologien begyn-

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

ner å erstatte menneskelig åndelig arbeidskraft. Det å tegne om et grunnriss av et hus til ei perspektivskisse krevde omfattende kunnskaper og lang tid. Nå gjør maskinene dette på skjerm. Det å analysere språklige inkonsekvenser i Ibsens verker var en uhorvelig tidkrevende og vanskelig oppgave. Nå kan maskinene gjøre dette fort og langt mer nøyaktig enn noe menneske. Vi har kommet så langt at vi kan gå inn i arvestoffene til dyre- og plantearter og skape helt nye egenskaper, helt nye arter.

Hvis ikke dette er en teknologisk revolusjon, så har det aldri vært noen teknologisk revolusjon.

— Men det er mye tregheit i systemet. På jobben har vi innført datamaskiner og det er ikke blitt færre jobber og i går sto anlegget hele dagen.

— Du fortaper deg i detaljer. Sjølsagt er det mye tregheit, sjølsagt blir det kluss og rot. Men historiske forandringer må sees i et større perspektiv. Sett at jeg spådde at den typen industriarbeid som vi kjenner ville være ute om 30 år, og så viser det seg at det i stedet tar 35 år. Da har jeg bomma med fem år, og det er mye for hver enkelt av oss. Men historisk er det

Genemanipulasjon gjør det mulig å «skreddersy» arter. Å konstruere en gris med ull er et forholdsvis beskjedent resultat av denne teknologien.

knappt et øyeblikk. Hvis epoken med vår type industri tar slutt om 30-40 år så er det en så gigantisk historisk hendelse at noen år fra eller til mister all betydning.

Klassekamp og teknologi

Hvilken virkning har så den nye teknologien på klassekampen og omvendt? Klassekampen spiller rimeligvis en svært viktig rolle i samband med ny teknologi. Sjølve motivet til kapitalistene med å revolusjonere produksjonsmidlene er å få ut mer profitt av arbeidskrafta. Kapitalistenes klassekamp mot arbeiderklassen og kapitalistenes innbyrdes kamp mot hverandre munner ut i ny teknologi. På grunn

av denne klassekampen fra borgerskapet må arbeiderklassen også føre klassekamp. Dette ser vi mange eksempler på i Europa i dag. Kapitalistene har rett i at europeisk industri sakter akterut i forhold til f.eks. japansk industri når det gjelder produktivitet. En japansk bilarbeider produserer fire ganger så mange biler i året som sin europeiske kollega. De svære nedleggingene i europeisk industri er et forsøk fra borgerskapet på å ta igjen blant andre Japan. Titusener og hundretusener av europeiske arbeidere skal kastes ut i arbeidsløshet og erstattes med maskiner. Dette er klassekamp. Og stilt overfor denne truselen må sjøl det reformistiske IG Metall i Tyskland føre klassekamp tilbake. Dette viser hvor lovmessig klassekampen er knytta til de store spranga i ny teknologi. Det er de materielle realitetene som tvinger IG Metall ut i kamp, og ikke deres framskredne ideologi. På den andre sida vil arbeidernes klassekamp også ha en stor virkning på den teknologiske revolusjonen, om ikke alltid på den måten arbeiderne ønsker. De tyske arbeiderne streika for å sikre seg jobber, men de kommer til å oppleve at de i neste runde må slåss for å holde på jobber, mens kapitalistene erstatter dem med maskiner. For å si slik «Business Week» gjorde i forbindelse med forskninga omkring robotsyn: «Muligheten for å få utrettelige, feilfrie og uorganiserte øyne på produksjonslinja skaper sjølsagt begeistring blant sjefene i industrien.» Arbeidernes harde klassekamper kan gi delseire, men fordi dette er kapitalismen, vil kapitalistene umiddelbart leite etter metoder for å oppheve virkningene av seirene. Det er sannsynlig at den kampen som europeiske arbeidere fører i kriseramma industri vil framskynde innføringa av ny teknologi som fjerner arbeidsplasser. (Dette betyr ikke at det er noe alternativ å ikke kjempe, for da forsvinner arbeidsplassene kanskje tidligere og uten at arbeiderne en gang får noen konsesjoner.) Den klassekampen arbeiderklassen fører vil også ha betydning for hvilke typer ny teknologi som blir innført og på hvilken måte den blir innført. Men klassekampen kan ikke stoppe den teknologiske revolusjonen. Uansett hvor hardt engelske gruvearbeidere kjemper, så vil det knapt være mennesker i gruvene om en halv generasjon.

TEKNOLOGISK REVOLUSJON

Motsigelsen bruksverdi/bytteverdi

Høyninga av den menneskelige produktiviteten er en historisk bevegelse for å redusere den nødvendige arbeidstida. Hittil har kampen for føda vært så arbeidskrevende at storparten av menneskenes liv har vært fylt med det. Før eller seinere vil den menneskelige produktiviteten bli så stor at menneskene kan frigjøres fra det daglige slitet. Det er dette Marx kaller spranget fra nødvendighetens til frihetens rike. Først på dette trinnet vil en utvikla kommunisme være materielt mulig. Og på dette trinnet vil det være umulig å opprettholde kapitalismen, dvs. et system som bygger på lønnsarbeid. Et lønnsarbeidssystem krever en stor masse mennesker som er nødt til å selge arbeidskrafta si for å leve. Hvis denne forutsetninga ikke finnes vil heller ikke kapitalismen være mulig.

Jeg vil illustrere denne utviklinga med en kurve. Kurven beskriver den stadig synkende nødvendige arbeidstida. Som tendens nærmer den seg null. På ett visst trinn i utviklinga av den materielle produksjonen befinner menneskene seg i punkt A. Dette representerer den gjennomsnittlige arbeidstida som er nødvendig. Kampen mellom klassene og kompromissene mellom dem gjøres utfra dette nivået. Etter ei tid har produktiviteten gjort at den nødvendige arbeidstida ligger på B. Men kapitalen ønsker sjølsagt ikke å gå fra den opprinnelige arbeidstida. Fra en kapitalistisk synsvinkel er det bedre at halve befolkninga går på 8-timers dag enn at hele befolkninga går på 4-timers dag. Derfor blir det en klassekamp om hva den økte produktiviteten skal gå til, og det blir krise i systemet, for kapitalen vil også ha problemer med å realisere verdien på det nye nivået. For å få systemet i gang igjen må mye av det gamle produksjonsutstyret ødelegges, fordi det er akterutseilt i forhold til den nye teknologien. Økninga i produktiviteten og reduksjonen av den nødvendige arbeidstida utløser derfor politiske og økonomiske kriser i systemet, vi får en periode med skjerpa klassekamp. Etter det stabiliserer systemet seg igjen, inntil vi når punktet C der det samme gjentar seg. Det produseres stadig mer bruksverdi, men på grunn av den teknologiske revolusjonen blir innholdet av menneskelig

arbeid stadig mindre. Motsigelsen mellom bruksverdi og bytteverdi skjerpes, og den blir stadig skarpere jo mer vi nærmer oss nødvendig arbeidstid lik null. For å si med «Scientific American»: Nå nærmer menneskeheten seg gradvis «paradiset», i den forstand at det blir mulig å produsere praktisk talt alt vi trenger uten innsats av menneskelig arbeid. Og som et paradoks føyer bladet til: Med det økonomiske systemet vi har i dag vil alle sulte ihjel i paradiset, fordi du må få lønn for å leve og for å få lønn må det finnes behov for lønnsarbeid.

Det dette dreier seg om er følgende: Nå vil det bli produsert mer og mer bruksverdi med mindre og mindre innsats av menneskelig arbeid. Det materielle grunnlaget for bytteverdien undergraves til et punkt der bruksverdiene ikke lenger kan distribueres på grunnlag av verdi, lønnsarbeid og marked. Dette betyr også at motsigelsen mellom produktivkrefter og produksjonsforhold skjerpes til det ytterste. Kanskje vil kurven aldri nå nullpunktet, men det spiller ingen rolle. Det at den raskt nærmer seg til null er tilstrekkelig til at systemet gang på gang vil rystes av stadig skarpere kriser. Den danske venstresosialdemokraten Ritt Bjerregård sa en gang at dette ikke er noe problem, for «vi kan jo bare kjøre 90 % av befolkninga på trygd». Dette står ikke til troende, fordi Danmark allerede har problemer med å ha 10-20% av befolkninga på trygd. Hvis det finnes noen tendens, så går den jo i stikk motsatt retning av det å trygde hele folket. Fordi kapitalismen er kapitalisme, kan den ikke gjøre det.

«...Da inntreer en epoke med sosiale revolusjoner...»

Hva vil skje med samfunnet når måten å produsere på blir så kraftig endra? Samfunnet er jo tross alt bygd opp omkring måten å produsere på. Institusjonene i samfunnet fungerer fordi de fyller en rolle i vår produksjonsmåte. Forholdet mellom klassene er jo bestemt av produksjonen. Hvis produksjonen forandrer seg voldsomt er det vel grunn til å anta at samfunnet blir tvunget til å følge etter? Den borgerlige, men svært interessante, framtidsforskeren Alvin Toffler, sier det slik: «Det er umulig å samtidig bli rammet av en revolusjon i energi, en revolu-

sjon i teknologi, en revolusjon i familieliv, en revolusjon i kjønnsrollene og en verdensomspennende revolusjon i kommunikasjonene uten også å stå overfor, før eller seinere, en potensielt eksplosiv politisk revolusjon.» Marx sa noe liknende: «På et bestemt trinn i sin utvikling kommer samfunnets materielle produktivkrefter i konflikt med de eksisterende produksjonsforholda... Da inntreer en epoke med sosiale revolusjoner.» En fristes til å føye til med etterforskeren fra Baker Street: «Elementært min kjære Watson.»

Historiske materialister har den fordel at de veit at kapitalistenes innbitte kamp for å sikre profitten gjennom å stadig revolusjonere produktivkreftene skjerper de indre motsigelsene i kapitalismen sjøl. Dette skjer med like stor sikkerhet som noen naturlov. La oss anvende denne kunnskapen på den nåværende teknologiske revolusjonen.

I avslutningskapitlet til rapporten til Romaklubben skriver Adam Schaff:

«For å si det konkret, hvis vi om førti-femti år fra nå har titalls, for å ikke si hundretalls millioner *strukturelt* fullstendig eller delvis arbeidsløse i de industrialiserte landa, så vil de omfatte kvinner, de eldre, de uføre og framfor alt *ungdom*. Å stole på den spontane tilpasninga for å sørge for disse millioner av mennesker, og særlig unge mennesker, betyr å dømme dem til frustrasjon, sosial patologi og opprør(...) Vi må innse at disse unge menneskene, med unntak av de som er høyt utdanna og kvalifisert for helt spesielle jobber, vil finne verden stengt for seg.»

Den teknologiske revolusjonen betyr at kapitalismen vil gå inn i ei stadig mer omfattende krise. Den ideologiske overbygninga som er skapt for å rettferdiggjøre systemet og få folk til å tilpasse seg de rådende produksjonsforholda, vil også få store problemer. Det blir vanskelig å opprettholde den kapitalistiske arbeidsmoralen når så stor del av det nødvendige arbeidet blir overtatt av maskiner.

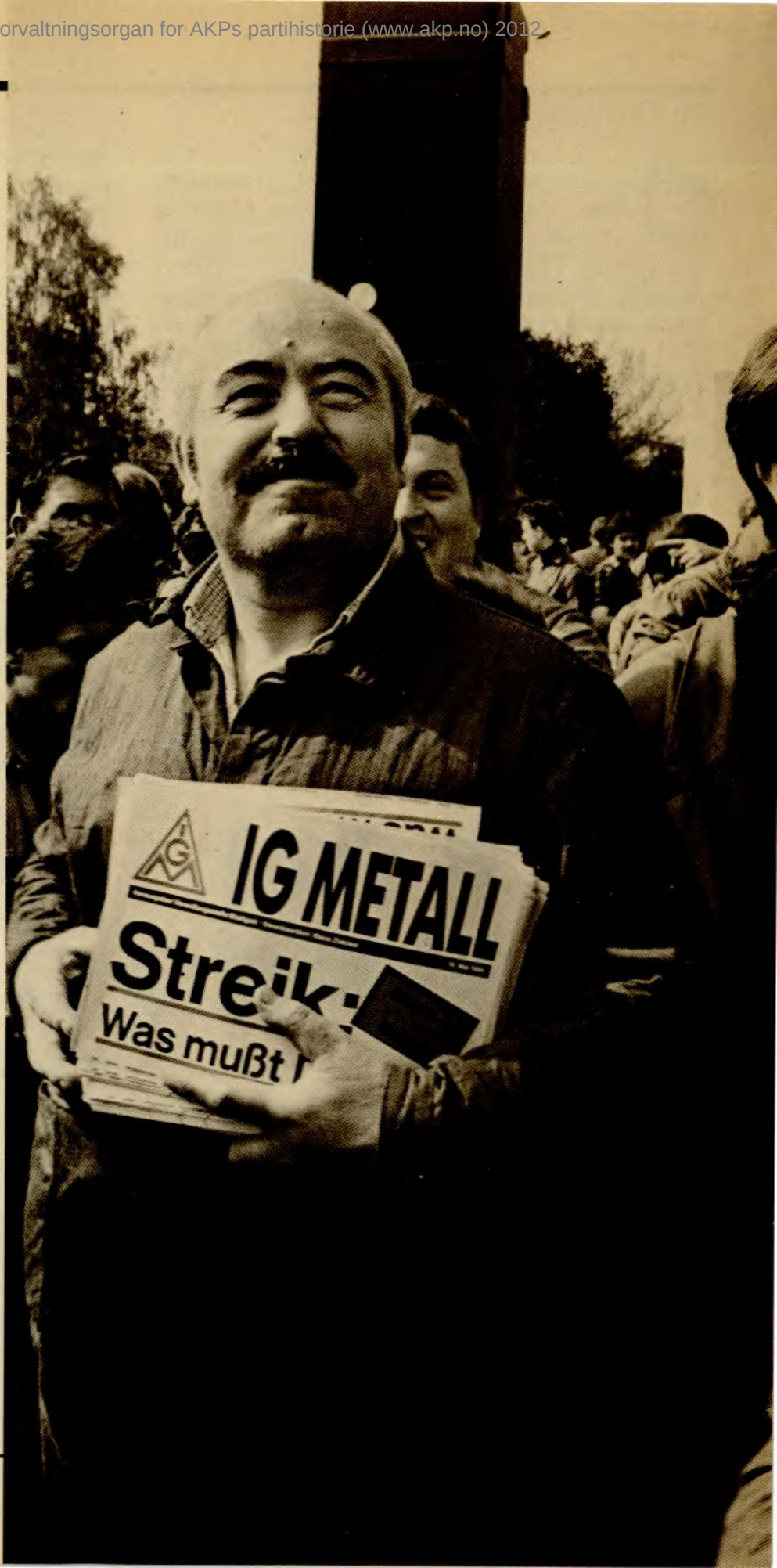
Noen har kasta frampå at kapitalismen kan søke å løse disse problemene gjennom en fascistisk superstat. Og en sårn mulighet finnes jo i høy grad. Men det er en misforståelse å tru at dette er noen løsning på motsigelsene. Det betyr bare å stille dem på spissen. En skrur til lokket

på trykkokeren og unngår dermed på kort sikt at kjelen koker over. Men trykket vil jo fortsette å bygge seg opp. Hitlers tusenårsrike knekte jo arbeiderbevegelsen på kort sikt, og skapte uhorvelige lidelser. Noen *løsning* kan det jo knapt kalles. Det som er riktig i ei slik innvending er advarselen om at kapitalistene kan komme til å søke ekstreme «løsninger» for å sikre profitten på kort sikt. Dette viser jo nok engang hvor skarp motsigelsen mellom produksjonsforhold og produktivkrefter er i ferd med å bli. I dag er det umulig å si noe om hvordan det konkrete hendelsesforløpet kommer til å bli. Men det vi med sikkerhet kan si er at dagens kapitalistiske system ikke kan fortsette å fungere slik det har gjort særlig lenge. I løpet av den kommende generasjonen vil de indre motsigelsene i systemet føre til store klassekamper, revolusjoner, revolusjonsforsøk, kriger og hard undertrykking. Men historisk markerer ikke dette en «revitalisering» av kapitalismen, men heller et døende systems håpløse kamp for å unngå undergangen. Kapitalismen, som har skapt den raskeste utviklinga i menneskenes historie, har nå skapt så voldsomme produktivkrefter at de ikke lenger kan rommes innfor den kapitalistiske produksjonsmåten. Under sånne forhold blir produktivkrefter til ødeleggelseskrefter, sier Marx. Og dette bekreftes hver eneste dag. Den nye teknologien som kunne bety et rikholding og allsidig liv for alle mennesker betyr at millioner av mennesker mister det mest nødtørfte til livets opphold. Se på engelske fattigfolk som roter på søplehaugene i Liverpool for å klare seg. Dette skjer i datateknologiens og den automatiske produksjonens tidsalder. Kan vi få noe mer treffende eksempel på Marx' karakteristikk?

Så lenge kapitalismen fortsatt klarer å holde seg i live vil det i større og større grad skje på bekostning av menneskeheten. Å avskaffe kapitalismen blir en nødvendighet for å sikre menneskesamfunnets videre utvikling. □

Klassekampen er lovmessig knytta til de store spranga i utviklinga av ny teknologi, skriver Pål Steigan. Det er de materielle realitetene som tvinger IG Metall ut i kamp, ikke deres framskredne ideologi. Bildet viser Daimler-Benz-arbeidere utenfor Stuttgart i streik.

FOTO: ARNE JORAMO

TYSKLAND

Og i hele dette virvaret hvor alt er i bevegelse», skriver Stefan Heym, «og ingenting forblir som det var i går, skal nettopp todelingen av Tyskland med den todelte byen Berlin være fastlagt for all framtid? Hvilken umarxistisk tanke!». «Den skrå streken gjennom Tyskland markerer et åpent sår, vi kan strø på med anti-biotika aldri så mye, det såret kommer til å verke videre.» Røde Fane har den glede å trykke et utdrag av en tale om Tyskland av Stefan Heym. Talen ble holdt under et større symposium i fjor.

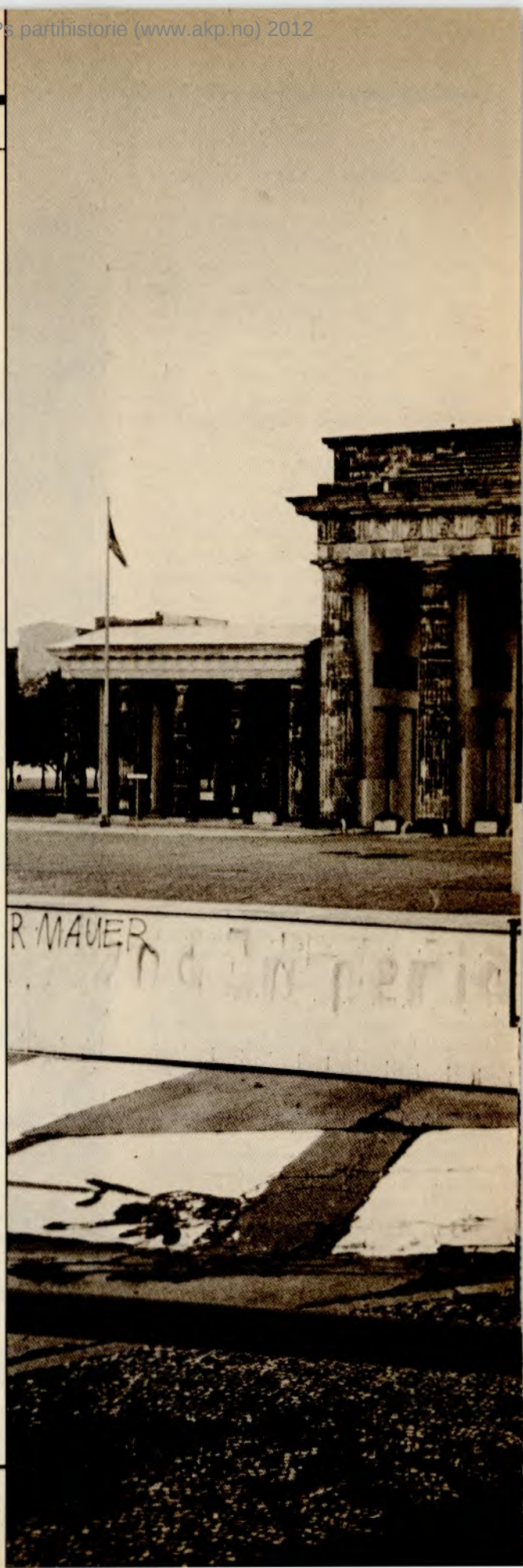

Stefan Heym skriver at tyskerne aldri har gjort opp regnskap med seg selv — aldri fått bukt med fortida.

TALE OM TYSKLAND

Av Stefan Heym

«**T**enker jeg på Tyskland om natten er det slutt på søvnen.» Slik sier Heine det. Disse linjene gjelder fremdeles i dag, tror jeg, i hvert fall for meg, for yrket mitt tvinger meg til å tenke meget på Tyskland. Etter å ha mottatt den vennlige invitasjonen til å tale over nettopp dette emne i denne krets, begynte jeg å regne etter: av de femten bind prosa som jeg har fått utgitt, enten det dreier seg om romaner, noveller, short stories, essays, reportasjer eller eventyr, skrevet enten i USA, i Tsjekkoslovakia eller DDR, skrevet enten først på engelsk eller tysk, er det faktisk kun to som ikke i en eller annen form handler om Tyskland og Tysklands mennesker. I alle mine øvrige bøker spiller tyskere en større eller mindre rolle som helter eller skurker, men mest som folk som dere og jeg, som stammer fra den tause majoritet og som kun var så uheldige å

TYSKLAND

bli født inn i en tid hvis konflikter krever at en tar stilling. Jeg vil tilstå for dere at det har vært øyeblikk i mitt liv hvor jeg har dømt og fordømt tyskerne nord og ned, til tross for at min forstand fortalte meg at en ikke kan skjære millioner av individer over én kam, og at det selv i de verste perioder i tysk historie alltid fantes, måtte finnes, et annet Tyskland, et stumt, kneblet Tyskland. For hvis det ikke var slik, ville all umak være forgjeves og ethvert forsøk på å øve innflytelse på hendelsene i Tyskland et narrespill.

Skjebnen ville at jeg skulle se Tyskland og dets mennesker fra høyst forskjellige perspektiver: først som forslått, jaget og forfulgt, så fra sikker avstand med et osean imellom, så som erobrer og endelig igjen som borger, om enn kun av en tredjedel av landet. Den slags perspektivforskyvning gir bildet en større plastisitet og tillater en skarpere, men også en mer stillferdig dom. Men på den andre siden mangler det i min erfaring opplevelser som jeg vel ville hatt om jeg hadde blitt i landet etter 1933. Min trøst er, hadde jeg blitt, ville jeg etter all sannsynlighet ikke stått her foran dere i dag, men som jøde ville jeg endt mitt liv som en liten røyksky på den polske himmel. Slik kom det til å ta tid til jeg forsto hvorfor disse tyskere aldri gjennomførte de revolusjonene som skulle vært gjort i Tyskland. Det tok tid å forstå hvordan de fungerer, de forskjellige maktapparater som avløste hverandre for på hver sin måte å tåkelegge menneskenes sinn og drive ut deres borgersinn og deres higen etter frihet.

I det hele tatt har tyskerne alltid hatt et ganske merkelig forhold til friheten. Som Thomas Mann allerede sa i 1945, så de friheten i to former: den ene vendt innad og den andre utad. «Det tyske frihetsbegrep var alltid bare rettet utad,» sier Thomas Mann og fortsetter: «Dette frihetsbegrepet betyr retten til å være tysk, kun tysk og ingenting annet, ingenting utover dette. Det var et protestens begrep av selvcentrert avverge imot alt som ville sette betingelser og innskrenke den folkelige egoisme, ville temme den til tjeneste for fellesskapet, til tjeneste for menneskeheten. En forstokket individualisme utad ... innforstått med en forbausende stor porsjon av ufrihet, umyndighet, sløv underdanighet.»

En knusende dom som jeg ikke er helt enig i, for ikke desto mindre fantes det mennesker som Büchner og Foster og talløse andre som viet sitt liv til ideen om en virkelig tysk frihet, en frihet fra vilkårlighet og tyranni.

Det har vært øyeblikk i mitt liv, da jeg har dømt og fordømt tyskere nord og ned, til tross for at min forstand fortalte meg at en ikke kan skjære millioner over en kam, skriver Stefan Heym, og at det selv i de verste perioder i tysk historie alltid fantes, måtte finnes, et annet Tyskland, et stumt og kneblet Tyskland. Bildet viser Brandenburger Tor og Berlin-muren. Symbolet på Tysklands deling.

FOTO: PETER M. JOHANSEN

TYSKLAND

Dere kjenner sannsynligvis en bestemt franskmanns ord: «Jeg elsker Tyskland, nettopp derfor er jeg så glad for at det finnes to av dem.» Naturligvis sikter denne bemerkningen til den nåværende tilstand, eksistensen av det såkalte DDR og det såkalte BRD. Men jeg spør meg selv om vi ikke skulle oppfatte dette berømte uttrykk i en noe dypere betydning. Jeg nevnte allerede dette andre Tyskland som mitt hjerte klamret seg til, da det tilsynelatende i dette landet kun fantes denne forferdelige skrikhals med sin gurglende aksent og ingenting for øvrig. Faktum er at det alltid har eksistert, dette spaltede dualistiske Tyskland, og jeg henviser da ikke bare til det Tyskland med seksogtredve landshøvdingar med tilsvarende grenser og toll, politiorninger og arméer. Jeg tenker derimot på det indre skisma som ikke bare er typisk for hele folket, men ofte nok også for den enkelte tysker.

Luther kan tjene som eksempel, denne tyskeste av tyskere som fastsatte det tyske språket for oss. Den samme Luther som slo opp de 95 tesene, «her står jeg og kan ikke annet», som reiste seg imot pavenes overmakt, men som også prekte: «vær underdanig mot øvrigheten», og rådet at man skulle drukne, kvele og slå ihjel de opprørske bønder som gale hunder. Han rådet å brenne de ubehagelige tyske jøders synagoger og anbringe deres unge menn i en tidlig form for arbeidsleire hvor de kunne svinge spaden i sine nesers svette. Eller Bismarck — følsomhet og brutal makttenkning parret seg i ham på den besynderligste måte. Eller til og med Ulbricht som på fremragende vis har bidratt til at det for første gang på tysk grunn ble opprettet en sosialistisk stat, men som samtidig arbeidet for at denne stat fikk en utforming som hva den indre frihet angår, er langt fra ønskerdig.

Spaltede mennesker med janusansikter i et spaltet folk med janusansikt. Et folk som utkrystalliserte den hegelske filosofi såvel som undergangen, et folk som fostret Det kommunistiske manifest såvel som det preussiske eksersisreglement, et folk som utnevnte seg selv som et samfunn av overmennesker og som kort tid etter bøyet seg dypt for de nestbeste stormaktene slik vi opplever det igjen i dag, et folk av herrer og treller, hvor ikke sjelden herren og trelle er forent i én og samme person.

Nå vil dere kunne innvende at dette ikke er spesielt tysk, dette vil man kunne finne i ethvert land, og jeg måtte innrømme at dere har rett. Men ingen steder er en slik schizofren holdning i den grad blitt gjort til en dyd som i Tyskland. Og nå, vær så snill, se denne allsidig anbefalelsesverdige holdningen i sammenheng med visse andre egenskaper som her til lands med stolthet blir tillagt det tyske mennesket: altså nøyaktighet, grundighet, flid — og beregn så hvilken ytelse som kommer ut av alt dette, og dere vil forstå hvorfor den av meg siterte franskmann foretrek-

ker at det istedenfor ett, eksisterer to Tyskland, til og med to i strid med hverandre.

Nå er det ingenting å innvende mot dyktighet og arbeidsglede, det tyder på at det tyske mennesket har et relativt uforstyrret forhold til sitt arbeid. Men til hvilken type arbeid — det er nettopp kjernen. Nettopp disse prisverdige egenskapene — dyktighet, hengivenhet til plikt og arbeid pluss en rikelig dose underdanighetsånd — hadde nemlig også i rik monn — Eichmann.

Tysk perfeksjon: det forbundsrepublikanske «Wirtschaftswunder» (det økonomiske underet), riktignok allerede litt bleknet, og den på tross av alle byråkratiske hindringer oppnådde beskjedne velstand i DDR; begge ville vært umulige uten de samme impulser som også muliggjorde to verdenskriger. For uten den dyktige, uten spørsmål lydige tyske arbeider, ingen stormløp fram til Pyrenéene og til den egyptiske grense, ingen frammarsj inn i dødsfellen ved Stalingrad.

Tysk flid, kritikkkløst båret fram tysk lydighet, stilt til disposisjon for ukontrollerbare overherrer på begge sider av Elben (elva som deler Tyskland i to), har vi ennå aldri gjort opp et skikkelig regnskap med oss selv, eller som en ganske enkelt sier: fått bukt med fortiden. Den føydale, den borgerlige, den hitlerske og den stalinistiske fortiden. På begge sider av Elben håper en at det på et eller annet vis ville rusle og gå videre, og dessuten modnet jo nye generasjoner som var mindre belastet med skyld. Men det dreier seg ikke bare om gammel skyld, det dreier seg om gamle holdningsmønstre som den nye generasjon bare kan frigjøre seg fra hvis den erkjenner disse.

Hva er da dette Tyskland? Som flekken i Rorschach-testen dukker et lands form opp i min hjerne når dets navn blir nevnt. Det har form og omriss som det hadde dengang i mine skoleår på kartet på veggen i klasserommet. Der var England, en liten kanin på huk med rufset hår på det skotske hodet og med baklabben inn i Atlanteren ved Penzance. Der var den feite franske maneten, eller det enorme beltedyr Sovjetunionen, Europa og Asia med sine ryggpansere delt etter Beringstredet. Men Tyskland? Dette Tyskland som jeg først lærte å kjenne, hadde to utvekster mot høyre, mot Østpreussen og Schlesien. Siden forandret formene seg. Østpreussen ble til en øy og skraveringer dukket opp. De skraverte områder var enten besatt av fienden eller noe senere, av våre egne. I allfall, alt sammen endret seg ustanselig, og kun i sangen ble det som det engang var: fra Mass til Memel, fra Eysch til Belt. Og det vokste utover: Østerrike ble tilføyet og Sudet — ingen av de to områder har noensinne hørt til den tyske stat — og

TYSKLAND

så kom Böhmen og Mähren til, og så kom utvidelser fra Weichsel og fra Don helt fram til Atlanterkysten. Selv ikke under Karl den Store — også kalt Charlemagne — hadde landet opplevet en slik utstrekning. «Volk ohne Raum», folk uten plass, som det engang ble døpt av en romantiker, hadde fått mer enn nok plass.

Jeg kunne tenke meg en trickfilm: de geografiske kart av dette Tyskland med sine stadig skiftende grenser starter for eksempel med et kart fra tredveårskrigen, over Napoleons tid fram til nåtiden, komprimert i tid og projisert på lerretet. Denne filmen ville vise en slags amøbe av kolossal omfang som vekselvis hovner opp og skrumper inn, hovner opp og skrumper inn igjen. Til slutt blir den også angrepet av en celledeling, delt i to langs Elben, og i midten av den ene halvpart oppstår en bitteliten cellekjerne, også den igjen delt i to, fylt av et besynderlig eget liv, og, som vi vet er den høyst eksplosiv. Den som engang betrakter denne filmen, kommer ikke til å undre seg over at så mange mennesker i og utenfor Tyskland tviler på varigheten av de nåværende tyske grensene. Men slike mennesker skulle også huske på at enhver forandring av grensene til dette Tyskland, enhver opphovning og innskrumpning alltid kom i følge med en krig. De tider er forbi da prinsessene av sine snille fedre fikk et stykke ettertraktelsesverdig territorium i medgift, inkludert de der bosatte sjeler.

I de siste århundrene ble enhver flyttet grensestolpe betalt med blod. Det er trolig at det i dag, etter ny voldsom strid om Tysklands kartbilde, neppe vil finnes mennesker som vil være i stand til å beskjeftige seg med flytting av grensestolper. Det er vel neppe grensene på et kart som utløser slike følelser, som gjør at man engasjerer seg og til og med bringer offer. Og like lite er det landets navn som pranger på kartet — Tyskland — Frankrike — Polen — eller Amerika — det er summen av inntrykk og opplevelser som et menneske har hatt når det tilbrakte en del av sitt liv, mest barndom og ungdom, i et slikt navngitt område.

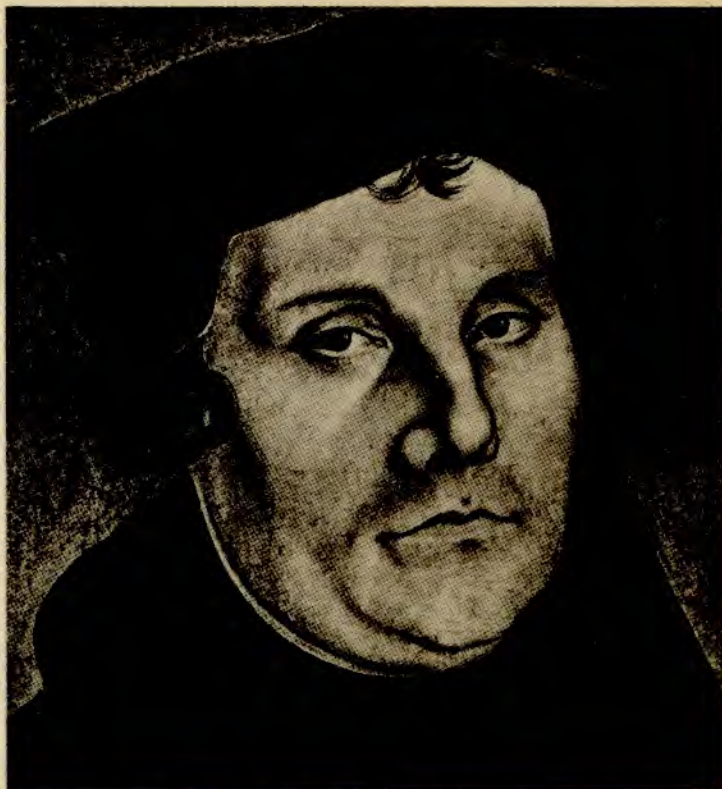
Disse inntrykk og opplevelser behøver ikke alltid være bevisste og med forstanden registrert, men alltid må de ha vært av en slik art at bindinger har oppstått. Det kan ha vært en gressbakke som blomstret om våren, eller et hus, gjestfritt åpnet, eller et menneske med utbredte armer, en sang, en sotsvart gate, et stykke strand med måker, en klippe, en pike, et par lepper. Men det kan også ha vært en gummikølle eller en beinhard lærer på skolen, eller en knipen sjef, eller en renselig innskrift på en portbue: «Jedem das Seine». Enhver skal ha sitt.

Helhetsbildet sammensatt av hundreder av slike øyeblikksbilder resulterer så i slike følelser som en får når en møter navnet: Tyskland, en følelse som slett ikke alltid

vil være entydig, for det finnes jo ved siden av kjærlighet til fedrelandet også et fedrelandshat og en fedrelandshat-kjærlighet. Det kan også hende at en har slike følelser, ikke bare for ett land. Hvor ofte sies det ikke: «denne eller hin by, dette eller hint land er blitt til et nytt hjem for meg».

Og så har vi språket.

Det er blitt skrevet en masse sentimentalt om språket, særlig det tyske, og ikke for ingenting snakker vi om morsmål og ikke farsmål og innbefatter slik ømheden og sikkerheten som barnet får i sin mors arm, sammen med de første stavelser. Språket er ikke bare et kommunikasjonsmiddel som enhver halvveis lærevillig computer kan betjene. Den er et element som formidler og skaper følelser, og jeg kan ikke tenke meg at en kan elske Tyskland eller det tyske folk uten også å elske det tyske språk. Det omvendte er heller mulig. Jeg fortalte dere allerede at det var en tid da jeg ikke følte noen hengivenhet for det tyske folk og Tyskland, men språket hadde jeg i behold, språket ble en garanti for at tingene ville forandre seg igjen.

Folket i Tyskland er spaltet, et folk som utkrystalliserte Det Kommunistiske Manifest, såvel som det preussiske eksersisreglement, et folk som utnevnte seg selv som et samfunn av overmennesker og som kort tid etter bøyet seg dypt for de nestbeste stormakter, et folk av herrer og treller, der ikke sjelden herren og trelle er forent i en og samme person. Stefan Heym mener Martin Luther (bildet) er et typisk eksempel på den tyske schizofreni. Han reiste seg mot paven ordensmakt, men gikk også inn for å drukne, kvele og slå ihjel de opprørske bøndene som gale hunder.

TYSKLAND

«**A**bøy deg, du som er tynget av smerte,» var nå engang noe annet enn: «død over jødene!» Det synes ikke engang å stamme fra det samme språk, det samme ordforråd. Og språket, folkets eget, skapt av folket, former igjen folket. Språket skaper bindinger eller ødelegger dem. Et bjeffet: «Achtung!» blir til et stykke terror, et hvisket: «Ach Mädchen, å lille jente, som jeg elsker deg!» gjør språket til et hjertebudskap. Uten et eget språk ikke et eget folk. Tsjekkerne hadde siden 1618, siden slaget ved Weissen Berg, ingen egen stat. Latin eller tysk ble embets-språket i Böhmen og Mähren. Tysk var herrenes språk, tsjekkisk ble kun snakket av tjenerne, bøndene og håndverkerne. De holdt liv i språket inntil det i det nittende århundre igjen ble tatt opp av de intellektuelle, og i 1918 dannet språk og folk grunnlaget for en egen stat. Og også i Israel skapte man et nytt moderne hebraisk, basert på det gamle bønnenspråket som har overlevet årtusener, et språk som barna allerede lærer av sine mødre og som ble den nye stats språk.

Språket kan altså lage historie og er på sin side igjen et speil av folkets historie. Det fantes en «lingua tertii imperii», som professor Viktor Klemperer på en fremragende måte studerte og avslørte som det den virkelige var: et barspråk. Det finnes i dag et språk i BRD såvel som i DDR. De forskjellige sosiale forhold danner grunnlaget for utviklingen av de to språk. Likeså har de aktuelle besetningstroppers språk øvet sin innflytelse gjennom oversettelser til tysk. Særlig tydelig er dette i de offisielle kunngjøringer, hvor vi kan oppleve en herlig blanding, på den ene siden det russiske hoffs seremonielle språk, på den andre den amerikanske byråkratsjargong parret med det gamle preussiske embetstysk. Men også stormaktenes hverdagsspråk har med sin slang, sine faguttrykk og først og fremst sin diksjon gjennomsyret de respektive besetningsområder, slik at det finnes østtyske uttrykk som trenger oversettelse i Vest-Tyskland og omvendt. Eksempelvis har vi i DDR et helt annet forhold til våre «organer» enn dere har det i vest, våre vandrer rundt i gatene, mest i sivil, deres befinner seg et eller annet sted på eller i kroppen.

Likevel er det stadig ett tysk språk, i staten med den virkelige eksisterende sosialisme såvel som i staten med den virkelige eksisterende kapitalisme. Og la oss, om mulig, gjøre alt for at det forblir ett tysk språk. Dette ene tyske språket skaper naturlig tilsvarende følelser og holdninger. Det er noe annet når en legalt eller illegalt flytter fra en tysk stat til den andre, enn, la oss si det slik, at en tsjekker forlater sitt land. Tsjekkeren går i eksil. Tyskeren, alle forskjeller i det daglige livet til tross, går fra Tyskland til Tyskland. Dette er forresten en av grunnene til «murens» eksistens, den kommer vi tilbake til.

Tyskerne — hvem er de egentlig i vår tid? Begge tyske stater, Bundesrepublik Deutschland såvel som Deutsche Demokratische Republik, bærer attributtet deutsch — tysk — i sitt navn. Likevel ser det ut som om Forbundsrepublikken mener — bevisst eller ubevisst — at de er de egentlige tyskere. En behøver bare å lytte til en sportsreporter når han, med rørt stemme, beretter om de tyske jenter som nettopp igjen klarte hinderet, til tross for at de likeså tøffe men åpenbart mindre tyske DDR-jentene nettopp kom først i mål. Mannen gjør det ikke med vilje, og heller ikke tror jeg at de vesttyske fjernsynsinstitusjoner har noen språkregler i denne retningen, det kommer simpelthen fra hjertet. Det er klart, med forstanden vet de at det også lever tyskere på den andre siden av Elben, og at også denne stat på et vis er tysk. Men innerst inne mener de at det forhenværende Tysklands glans og ære må arves av deres, alltid så raust betalende, vestlige torso. De mener at nettopp de som er så frihetselskende og demokratiske må være de eneste berettigete arvinger og dermed den eneste sanne bærer av det tyske navnet. De andre, de mindreverdige, må være fornøyde når de én gang om året får sin Jacobskaffe og sine jeans. Mindreverdighetsfølelsen i øst er smittsom, den har til og med klart å smitte underbevisstheten til høytstående partifeller i DDR. Hvorfor ville de ellers ta de Store i tysk litteratur til inntekt, fra Luther via Goethe og Schiller til søskenpa-

TYSKLAND

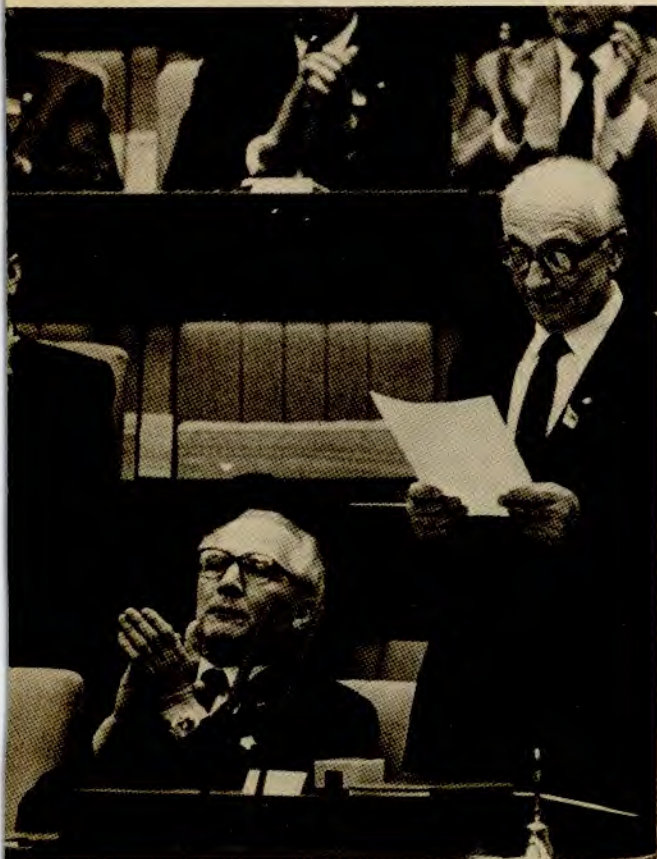
ret Scholl og med en slik stahet hevde at de er de eneste rette forvaltere av denne arv? En grunnlov i BRD gir enhver tysker — også en fra øst — automatisk rett til statsborgerskap i BRD. Denne lov gir bl.a. næring til den kjeterske tro at Vest-Tyskland alene er Tyskland. Men sannheten stikker dypere. Sannheten er en blokade i hodene på en anelig mengde, ellers meget kloke, menn og kvinner. Denne blokade hindrer at deres hjerner kan godta en organisk forening av begrep som tysk og kommunistisk eller til og med tysk og sosialistisk. Og dette skjer til tross for at Det kommunistiske manifest er et tysk dokument og at den sosialistiske arbeiderbevegelsens grunnleggende teorier er blitt utviklet av tre tyskere: Marx, Engels og Lassalle. Det går langt tilbake i tiden, til Goebbels eller enda lengre tilbake, til dolkestøtlegenden fra 1918. De tenker: Hvordan kan en tysker av rett kaliber være internasjonalist? Da står noen bak, dere vet nok hvem vi sikter til, og så en hel stat full av slike mennesker? Nei, så riktig tysk kan den ikke være. Men jeg forsikrer dere, alt dette som er så kritikkverdig ved SED (Sozialistischer Einheitspartei Deutschlands) og partiets stat, alt dette militaristiske oppstyret, de evige flagg og oppmarsjer, politiet som er med overalt, stammer ikke fra sosialistisk eller kommunistisk tradisjon, men fra den tyske. Bare kom og se på visse representanter av den eldre generasjon, enten de er øst- eller vesttyskere, se hvordan øynene deres lyser når

de ser på vaktparaden Unter den Linden. La oss ikke bedra oss selv; begge okkupasjonssonene har fått det regime som deres okkupasjonsmakt har påført dem. Og verken det forbundstyske demokrati eller den i østdelen av landet eksisterende statsform er tyske oppfinnelser.

Delingen av det området som forble tysk, i to stater, er en følge av krigen som Hitler startet, og som de etterfølgende generasjoner må leve med. Likevel tviler jeg på at de tre menn som dengang satt sammen på Jalta, hadde tenkt seg denne form. Selv Stalin har neppe tenkt seg etterkrigs-Tyskland slik som det ble. Men historien har sin egen logikk. Og når Europa nå engang ble delt i innflytelsessoner som grenser til hverandre langs Elben, så måtte egentlig to tyske stater dannes, om en erkjenner den sosiale antagonisme mellom det sovjetiske og det amerikanske maktsystem. Den enes angst for å bli overtatt av den andre begynte å beherske scenen. Adenauer som likevel så for seg et slags Rhin-forbund, var redd for at hans statsvesen kunne slukes av det prussisk-sosialistiske uhyre som ble båret oppe av russisk militærstyrke. På den andre siden igjen, utarmet gjennom krigsskaderstatninger til Sovjetunionen, så en med engstelige blikk på den begynnende velstand. Man forsøkte å danne seg et bilde av hvilken tiltrekningskraft Marshall-pengenes innspyrning i veststaten ville ha, inntil begivenhetene den 17. juni 1953 som lyn fra klar himmel avslørte svakhetene på begge sider.

Denne 17. juni viste det seg at den vestlige beskyttelsesmakt, i hvert fall dengang, ikke var parat til å risikere et åpent inngrep i den andre stormakts innflytelsessone og dermed også risikere en tredje verdenskrig. På den annen side viste det seg at en heller ikke i øst ville ha vært i stand til å friste bredere kretser av befolkningen med en sosialisme, en sosialisme slik den reelt eksisterte på den tid, nemlig den stalinistiske. En indre motstand mot frieri om deres tyske sjel forundrer oss ikke når en tenker på at denne befolkningen enda sto under innflytelse av Goebbels' tenkning og i betraktning av den oppførsel som enkelte enheter av den sovjetiske armé viste overfor den okkuperte befolkningen. Det største hinderet som det tidlige DDR møtte på veien til en almen akseptert sosialisme, var likevel dette at mennene som var betrodd den oppgaven å omdanne forvaltning og ånd, verken hadde eller fikk utvikle et eget utkast. De som forsøkte dette ble uglesett. Det eksisterte kun ett forbilde, det sovjetiske.

Det største hinderet som det tidlige DDR møtte på veien til en almen akseptert sosialisme, var at mennene som var betrodd oppgaven å omdanne forvaltning og ånd, hverken hadde eller fikk utvikle et eget utkast. De som forsøkte dette ble uglesett. Det eksisterte kun ett forbilde, det sovjetiske. Bildet er fra det øst-tyske parlamentet. Fra venstre DDRs president Willi Stoph, Sovjets utsendende Michail Suslov og partileder Erich Honecker.

TYSKLAND

Men jeg forsikrer dere, skriver Stefan Heym, at alt dette som er kritikkverdig ved SED (statsbærende partiet i Øst-Tyskland) og partiets stat, alt dette militaristiske oppstyret, de evige flagg og oppmarsjer, politiet som er med overalt, stammer ikke fra sosialistisk eller kommunistisk tradisjon, men fra den tyske. Bildet er fra en vaktparade i Øst-Berlin. FOTO: KJELL GJERSETH

Det eksisterte ingen annen sosialisme som kunne tjene som eksempel for den østlige del av Tyskland. Og én ting — en må sette seg inn i den tidens tanker: denne sovjetiske sosialisme har i hvert fall vært levende nok til å avverge nazistenes kompakte makt, drive dem tilbake og slå dem i hodet. På Riksdagens kuppel vaiet den røde fane med hammer og sigd og ingen annen, som en tydelig henvisning til det nye styrkeforhold og ikke kun som symbol.

Delingen av Tyskland, til og med muren, var allerede forutbestemt når en ser tilbake på denne tiden og alle dens momenter. Selv om det i denne tiden ikke ble ført noen militær krig om Tyskland, ble det i høy grad ført en krig med psykologiske midler, og der kom Sovjet såvel som den dengang ledende gruppering av SED — det sosialistiske enhetspartiet — til kort. Iallfall, tenking og avgjørelser var meget tungrodd i deres byråkratiske apparat og «public relations»-kunst hadde de fortvilet lite begrep om. Og hva hadde de egentlig å by på? Bedre og større forbruksvarer? Lettere arbeid med høyere lønn? En lettere atmosfære, kanskje krydret med duften av den store verden? Kun sin ideologi hadde de å by fram, og den var for det meste stivnet i skolebok-klisjeer. Og jo mer den østlige ledelsen følte seg og sitt verk truet, desto mindre ble friheten. Ikke rart at stadig flere DDR-tyskere pakket sin bylt og dro pr. tog, bil eller til fots over den vidåpne grensen til vesten. Imperialismen, forlengst erklært for død, ble en stadig større fare med sine fristelser. Ikke at den ville annektere DDRs territorium, men dog store deler av befolkningen. I disse dager ble det spekulert en god del over botemidler — det startet ca. våren 1961 — hvordan en kunne tette igjen det-

te hullet som slapp igjennom den menneskelige og dermed den økonomiske kraften som staten ble tappet for. Det hevet seg røster som mente at kun en reform av ledelse og organisasjon kunne endre tilstanden, og at ikke bare toppmannskapet, men også deres metoder måtte endres. Det ble hevdet imot at en slik omstilling, selv om en fikk den (i skyggen av 17. juni) vel i havn, ville ta alt for lang tid til å sette en stopper for den hysteriske masseflukten. En måtte regne med en mannskapsstyrke av tre parate divisjoner for en effektiv avsperring av grensen, særlig mot Vest-Berlin. Dette var den eneste løsningen — likestilt med en innrømmelse av et politisk nederlag.

Slik oppsto muren. Selv om alle dens innretninger skulle verge innad, ble den av gitte grunner et forsvar utad. Nå ser det ut som om allting har stabilisert seg. Bortsett fra enkelte ballongferder, som ansporte publikums fantasi, ble de illegale fluktforsøk verdiget høyst ti linjer i verdenspressen. I DDR ble de bare omtalt hvis en klarte å fukke medlemmer av en flukthjelporganisasjon. Til og med en ganske elegant form for virksomhet utviklet seg: For summer, naturligvis vestpenger, på størrelse som det aktuelle departement i Bonn kan opplyse om, ble det mulig å kjøpe fri mennesker, som en uttrykker det. Som en ser, alt er ordnet på embets vis, høflig og forretningsmessig. Fastsettelsen av etterkrigsgrensen og delingen syntes å ha blitt et fait-accompli. Kun på bestemte dager i året ble landsmannskapsforeninger sluppet løs. Damene er kledd i sine gamle bunader, og de som taler de tilhørende dialekter samles i en eller annen vesttysk by. Ved den anledning får de lov å gi uttrykk for sine hjemstavnsfølelser som for det meste er holdt kunstig i live.

Tyskerne, riktignok begge statene, har klart å få til noe meget vesentlig: De har i tiden etter krigen integrert millioner av mennesker, som var blitt rykket opp med roten. De har gitt dem arbeid, brød og tak over hodet. Dermed har de slått et slag for freden som fortjener anerkjennelse. Hadde de oppført seg som araberne overfor sine palestinske brødre, ville de ha satt flyktningene i tilfældige primitive leire og latt dem sture der i årevis. Men de unge menn ville de ha drillet militært. Situasjonen i Midt-østen ville ha fortonet seg som den rene idyll mot den vi i dag ville ha hatt i midten av Europa.

I det hele tatt, i tiden etter den annen verdenskrig var håpet utbredt, at det nasjonale spørsmålet som holdt hele det nittende og første del av det tjuende århundre i ånde, ville miste betydning. Hendelser som mordet i Sarajevo eller striden om Danzig skulle en gang for alle tilhøre fortiden. En god del tyskere, blant dem noen av de beste, var overmett av nasjonalistisk propaganda, skuffet og lei av alt. De hadde ærlig og redelig trodd at utviklingen i etterkrigstiden ville skape europeere av borgerne fra de

TYSKLAND

forskjellige europeiske statene. Også tyskerne ville være europeere, likestilte i det nye fellesskapet, og hva ville vel da grensene bety?

Men denne troen, så storartet den enn måtte fortone seg, var et bedrag. Riktignok har vi det europeiske handelsfellesskapet, og på den andre siden RWG, rådet for gjensidig handelshjelp. Men det ser ut som om disse korporasjonene tydeliggjør motsetningene mellom de statene de tilhører. Det ser ut som om deres hovedbeskjeftigelse består i å omfordele kriseskyld fra den enes skulder til den annens. Og selv om innvånerne av det vestlige samfunn krysser de indre grensene uten større formaliteter, så vokter enhver stat høyst sjalu sin suverenitet, uten overfor de aktuelle beskyttelsesmakter, som arg knurrende fordrer tributt av sine og oppretter sine våpensystem hvor enn generalene holder det for påkrevet. Og ellers, hvorhen i verden en vender sitt blikk, ethvert, også det aller minste folk, trakter etter selv å bestemme sin skjebne og fastsette sine grenser. De står i sløv opposisjon til herskerfolket, eller, hvis de allerede er befriet fra åket, jakter på hverandres enemerker og fører krig med hverandre, noe som nettopp gjør den avhengig av de store. Og overalt i øst eller vest dukker det opp grupper som plutselig oppdager, eller gjenoppdager sin nasjonale identitet. Det dukker opp terrorister som er langt farligere enn denne dilletanten Gavrilo Princip, som i 1914 rettet sin pistol mot den østerrikske tronfølgeren. De mobiliserer for å hevne innbilt eller også virkelig lidt urett. Og i hele dette virvaret hvor alt er i bevegelse, og ingenting forblir som det var i går, skal nettopp todelingen av Tyskland med den todelte byen Berlin være fastlagt for all framtid? Hvilken umarxistisk tanke!

Den skrå streken gjennom Tyskland markerer et åpent sår, vi kan strø på med antibiotika aldri så mye, det såret kommer til å verke videre. For tiden snakkes det ikke så meget om dette, enten er grunnen frykt eller tanketreghet, eller også statsårsaker. Men spørsmålet ligger i luften og forblir der så lenge det samme språket blir talt på begge sider av Elben. Denne saken kan vi utsette. Vi kunne si: akkurat nå er det ikke det rette tidspunktet og andre saker er viktigere, men i lengden kan vi ikke la den være upåaktet, ellers kan den bli revet ut av våre hender av grupper som vi nødig vil ha noe å gjøre med og til et tidspunkt når vi er minst forberedt. Kampen om rakettene som er kampen om ren og skjær overlevelse, og den krisebetonte utviklingen i forvaltningsstrukturen i øst

Arbeideroppstanden i Berlin 17. juni 1953 avslørte svakhetene på begge sider, skriver Stefan Heym. Den vestlige okkupasjonsmakt ville ikke risikere et inngrep i soyjetisk innflytelsessone og i øst var en ute av stand til å friste brede lag av befolkningen med den formen for sosialisme som da eksisterte. Delingen av Tyskland og Muren var forutbestemt allerede da. Heym har skrevet om arbeideroppstanden i 1953 i sin bok «5 dager i juni».

som i vest gir oss komplikasjoner hvis retning og omfang vi knapt aner. Men, fordi dette Tyskland nå engang ligger i sentrum av Europa, må vi se disse komplikasjonene i sammenheng med det uløste tyske spørsmål.

Ser en delingen av Tyskland som et midlertidig fenomen, betyr det at en tenker over hvordan denne delingen kunne overvinnes, og hvordan dette i en eller annen framtid gjenforente Tyskland ville se ut. En voldsom gjenforening, det vet alle, betyr krig, under gitte omstendigheter atomkrig, da ville tyskerne riktignok bli for-ent, men — i døden. Gjenforeningen kan altså bare finne sted gjennom overenskomst, og riktignok ikke bare mellom de to tyske stater og deres befolkning, men også alle de omliggende stater i øst og vest og det er helt klart at det ligger en lang prosess av tilnærmelser foran en slik overenskomst. I dag, da de to stormaktene oppfører seg som om de når som helst farer hverandre i strupen, kan det fortone seg utopisk, men det finnes utviklinger uavhengig av den enkeltes vilje som kan føre til en tilnærming.

En stor fordel har den tyske delingen: ingen av de to tyske stater er, hver for seg, mektig nok til igjen å bruke det første og beste påskudd til å starte en krig. Riktignok har de hver for seg heller ikke kraft nok til å hindre en krig, det kunne de i beste fall kun sammen.

TYSKLAND

Denne utvikling står i logisk sammenheng med spørsmålet: Hva slags Tyskland ville det bli, dette som vinker i det fjerne som et strålende Soria Moria? Skal det bli lik Forbundsrepublikken, kun forstørret gjennom innlemmelsen av DDRs territorium og befolkning? Eller organisert etter DDRs mønster, men nå også Forbundsrepublikken innbefattet? Begge deler er like absurde. Men et eller annet sted, en eller annen gang, må det da finnes en visjon, et perspektiv som alle kan enes om, Tysklands befolkning såvel som de øvrige folk som blir berørt av det tyske problem.

Jeg tror ikke at jeg tar feil når jeg sier at både den økonomiske og politiske formen som eksisterer i BRD i dag, og også den reelt eksisterende sosialisme i DDR, er høyst forgjengelige. Og en behøver ikke å være spåmann for å erkjenne at den utviklingen som jeg nettopp nevnte, allerede kunne være i gang, og at det finnes tegn som tyder på forandringer i begge de tyske statene. □

Oversatt til norsk av Eva Børresen

Spørsmålet om Tysklands deling forblir i luften så lenge det samme språket blir talt på begge sider av Elben. Men en voldsom gjenforening, det vet alle, skriver Stefan Heym, betyr krig, da ville riktignok tyskerne bli forent, men — i døden. Men et eller annet sted, en eller annen gang, må det da finnes en visjon. Bildet viser Berlin-muren med rasistiske og nazistiske paroler og emblemer i bydelen Kreuzberg.

FOTO: ANGELIKA SCHAFFT

FOTO: BERNT EIDE

OPPLØYS FAMILIEN

AKP i Noreg har for alvor teke til å børsta støvet av den gamle, utskjelte og misforståtte parola, som Marx måla med grove penselstrøk allereie i Det kommunistiske partis manifest. 136 år er gått sida, men samfunnet der familien ikkje lenger er den viktigaste økonomiske og sosiale byggesteinen, har enno ikkje sett dagens lys.

Av Åge Eitungjerde

Vi lev i dag i eit samfunn der den tradisjonelle familie-modellen har vanskelegare vilkår enn nokonsinne. Sett frå utsida kan det sjå ut som om familien alt er oppløyst og at problemet berre er å finna ein ny type samlivsform. Men so enkelt er det ikkje. Bak kulissane sit den strenge og kyniske kapitalen og regisserer heile spelet ut frå samfunnsøkonomiske lover. Dersom vi skal kunna staka opp ein fornuftig politikk for menneska sin måte å leva saman på, må vi prøva å forstå det historiske spelet om familien so allsidig som råd. Desutan er det få spørsmål som på ein slik direkte måte stiller oss ansikt til ansikt med det samfunnet vi kjempar for: Det kommunistiske samfunnet av frie individ. Korleis vil ein at dette samfunnet skal sjå ut?

Slik er dette ein diskusjon som er uhyre viktig strategisk sett. Men det er mitt inntrykk at ein god del kjenslemessige forhold blokkerer for å utvikla denne diskusjonen. Og det er forsåvidt ikkje so merkeleg. Dei som er tilfredse med sin livssituasjon oppfattar lett diskusjonen som eit trugsmål mot personleg tryggleik og tilknytning, medan dei som er frustrerte over ekteskap og skilsmål anar eit snarleg håp om å få skikk på privatlivet sitt. *Men dette er ingen diskusjon med krav om omgåande forandring.* Det er ein diskusjon om retning, kurs og strategisk mål for ein heilt ny type sam-

Enkelte ynskjer å få attende den trygge og harmoniske familie-idyllen. Men «idyllen», som var basert på at kvinna sin plass var heime og under økonomisk kontroll av mannen er forbi — om ein likar det eller ikkje, skriv Åge Eitungjerde i denne artikkelen om familien.

FAMILIEN

funn, der vi må tenkja i litt andre baner enn det vi er vande til i det «dagleg strev».

Litt om familien si historiske utviklingstendens i Norge.

Når vi skal prøva å forstå familien sitt «vesen», trur eg det er nødvendig å halda to sider ved denne institusjonen frå kvarandre: Mennesket sin trong for nær kjenslemessig kontakt (kjønnskjarleiken) — på den eine sida, og samfunnet sin trong for at det uproduktive arbeidet (reproduksjonsarbeidet) blir utført på ein så lite kapitalkrevjande måte som mogleg — på den andre sida.

Det karakteristiske ved den tradisjonelle familiemodellen er at trongen skal bli dekkka innanfor rammene av den private familien, sjølv om dette er av grunnleggjande ulik karakter. Kjarleik er privat, medan alt arbeid eigentleg er samfunsmessig. Det er difor innebygd ein konflikt mellom det frivillige og det pålagde (plikta) i familien. Familien fungerer i dag slik at viss mennesket vil ha dekkja sin trong for kjarleik og tilknytning, må ein samtidig yta ein formidabel gratis arbeidsinnsats for samfunnet.

Den samfunnsfastlagde arbeidsdelinga mellom kjønna gjer at dette gratisarbeidet stort sett blir utført av kvinnekjønn. For det einskilde paret framstår dette som kvinna si plikt til å jobbe for mannen.

Men ekte og gjensidig kjarleik veks ikkje under pliktforhold. Kjarleik krev fri vilje. Derfor har kjønnskjarleiken dårlege vekstvilkår.

I det fylgjande vil eg sjå på korleis dei to sidene, kjarleiken og reproduksjonsarbeidet, har utvikla seg innfor familien i løpet av dei siste åra.

Auka skilsmål.

Skilsmålsfrekvensen er dobla i løpet av siste 10-året. Med samme skilsmålsfrekvens som i 1981, vil omlag 1/3 av inngådde ekteskap blant ei tenkt gruppe 25-åringar i dag vera oppløyste innan 40 år. Utreknningar føretekte i Sosialt Utsyn over 1983 tyder på at rundt 20% av alle barn vil oppleve at foreldra skiljer seg før dei sjølv er fylt 20 år. Skilsmåla avtek i mindre urbane strøk, eller i strøk med tettare sosialt nettverk og meir stabile miljø. Folk skil seg ikkje fordi dei er moralsk «utflippa», men fordi stadig færre faktisk er i stand til å halda saman når så mange interesser skal stemme over eins samtidig.

Medan den offisielle norma ikkje tillet utruskap, er halvparten av gifte menn og ein tredjedel av gifte kvinner utru i kortare eller lengre perioder, i fylgje svenske undersøkingar. Dette tyder på at folk oppfattar seksuallivet sitt som mindre tilfredsstillande.

«Nye» typar samliv.

Enkelte prøver å «løysa» denne konflikten gjennom å gå inn i såkalla «bikjarleiksforhold», der begge partane i eit forhold går med på at det er «lovleg», eller til og

med naturleg med andre forhold i tillegg. Ut frå tradisjonell moral er dette eit system med elskar og elskerinne. Men bak slike forhold ligg ein ideologi som seier at barna sin rett til foreldra er viktigare enn foreldra sin rett til å leva saman med den dei måtte verta forelska i. Grunngevinga kan også vera: «Kvifor skulle eit menneske åleine vera i stand til å «backa opp» alle sidene og tilfredsstilla alt hjå ein annan? Mangfald er ein personleg rikdom.»

Andre lev frivillig åleine med eller utan barn: «Aldri (meir) noko fast forhold for meg. Den kjarleiken eg treng, vil eg få utan å binde meg fast til eitt menneske.»

Medan atter andre lev ufrivillig åleine med eller utan barn: «Eigentlig saknar eg ein å dela livet med. Einsemnda er det verste.» Ein illustrasjon på kor utbreidd einsemnda er, finn vi når vi ser at 30% av folk har svara nei på spørsmålet om de har nære og fortrulege venner.

Ut frå desse observasjonane skulle ein kanskje tru at den tradisjonelle familiestrukturen si «Avdeling for kjønnskjarleik» alt er oppløyst, eller i alle fall kjem til å bli det om ganske kort tid. Går vi så i retning av ei ny

samlivsform? Ja, men berre i den forstand at halvparten av «familiane» statistisk sett utgjer einskildindivid, der dei fleste er utan barn.

Motsetnader som sprengjer det gamle.

Tek vi for oss 10 familiar eller husholdningar i Noreg, er det blant desse 3 ektepar med barn, 2 er ektepar utan barn, 4 er einslege og 1 familie utgjer ein einsleg forsørgar med barn. Det er ei utvikling på gang med forholdvis fleire einslege og færre ektepar. Men «det moderne mennesket» leitar truleg meir enn nokon tidlegare generasjonar etter ei samlivsform som både skal tilfredstilla trongen til tryggleik, nærleik og intimitet og trongen for begge kjønn til å vera like sosialt skapande individ. Samtidig treng barna trygge rammer med både mor og far. Og besteforeldre-generasjonen, sjuke og funksjonshemma familiemedlemmer har også krav på eit verdig liv med langt nærare medmenneskeleg kontakt enn det er mogleg å etablere i store institusjonar.

Dette er tilsaman store og heller motstridane ynskje, som skal gå «i boks» på same tid. Det er vanskeleg, for ikkje å seia umogleg. Det går på eit vis fordi det blir

«jenka» og fira litt på fleire kantar. Men det er eit system som før eller seinare må sprekkja.

Så lenge forsørgings — og omsorgsarbeidet blir sett på som eit privat ansvar, inneber dette eit enormt omfang av arbeid som — på grunn av den samfunnsfastlagde arbeidsdelinga — knyter kvinnekjønn til den private sfæren. Dette systemet er organisert gjennom institusjonen familien. Viss kvinnene som kjønn skal ha den same retten som menn til å utvikla eigenskapane sine, og oppnå den same sosiale verdien som menn, krev dette at det private reproduksjonsarbeidet må sosialiserast.

Kor langt er vi komne i den utviklinga?

Reproduksjonsarbeidet si utvikling.

Med reproduksjonsarbeid forstår eg her fylgjende funksjonar:

- a) Forsørgings-, omsorgs- og oppdragsfunksjonen overfor ungane.
- b) Husholdningsarbeidet som skal til for å driva ein privat husholdning.
- c) Hjelpe- og pleiefunksjonen overfor «foreldregenerasjonen og annan nær familie».

I det fylgjende vil eg konsentrere meg om pkt. a) og c), då det er her ein fyrst og fremst ser det arbeidet som blir utført gratis for samfunnet.

I etterkrigstida har det offentlege omsorgsarbeidet overfor barn, eldre, funksjonshemma og sjuke blitt meir og meir nødvendig. Før 2. verdskrig var omsorgsoppgåvene eit 100% privat ansvar, eit ansvar for «storfamilien». Berre dei som var familielause, og ikkje kunne forsørgja seg sjølve vart tekne hand om av private organisasjonar eller fattigkommisjonen. Dei gjekk tiggargang eller «gjekk på utlegd». Foreldrelause barn vart enten «bortsette», eller plasserte på barneheim.

Eldreomsorga

I etterkrigstida har samfunnet gått gjennom fleire strukturrasjonaliseringar som har hatt som mål å sentralisere kapital og produksjonsutstyr. For den «gamle» familien har dette fått viktige fylgjer:

Generasjonen i produktiv og fertil (kjønnsmoden) alder er blitt tvinga inn til tettstadene, der etterspurnad etter arbeidskraft har vore størst. Dei eldre er att på bygda eller i distrikt som ikkje er rekna som lønnsomme. Stadig fleire eldre er såleis blitt vår tids «familielause», og samfunnet har måtta gripe inn. Dette forholdet, saman med ein del andre, har gjort at vi i dag har fylgjande situasjon:

Så lenge omsorgsarbeidet blir sett på som eit privat ansvar, knyter dette kvinnekjønn til den private sfæren, skriv Åge Eitungen. Det eine kjønn blir systematisk sett til å utføra gratis det reproduksjonsarbeidet som egentlig er samfunnets oppgåve, og derfor er kvinnene hindra i å utvikle seg utover den private sfæren.

FAMILIEN

På tross av ei ganske intens utbygging av sjukeheimar i 70-åra, er det likevel fleire eldre som ikkje får plass i dag enn det var for ca. 10 år sidan. Den tradisjonelle familien blir altså mindre og mindre i stand til å fortsetja med den hjelpe- og pleiefunksjonen han tradisjonelt har hatt, og samfunnet må stilla opp gjennom å dekkja dette gjennom institusjonar.

Barnehageutbygginga

Eit anna område er omsorgsarbeidet i forhold til barna. Barnehageutbygginga har fylgt utviklinga av kvinnene sin arbeidssituasjon. I etterkrigstida har det typiske kvinnearbeidet utvikla seg bort frå inntektsgivande arbeid som kunne utførast heime og kombinerast med barnepass og over til arbeid som må utførast utanfor heimen. I dag er 1/3 av kvinnene i full stilling ute, 1/3 i deltid, medan det framleis er 1/3 att som framleis er heime. Men dei fleste i alle kategoriane har likevel hovudansvaret for det private arbeidet i tillegg.

Årsakene til denne utviklinga er dels økonomiske (t.d. senka realløn for familiane sidan 1977), og dels ideologiske ved at eit nytt kvinneideal har vunne fram. I alle fall synest endringa i kvinnene si yrkesdeltaking å vera den viktigaste årsaka til at barnehageutbygginga har skote fart det siste 10-året. Frå å vera eit heller sjeldent tilbod fram til 60-åra, har barnehageutbygginga auka frå 12 prosents dekning i 1970 til 20 prosent i 1980. (Gjeld heile aldersgruppa 0 - 6 år.)

Men på same måten som for eldreomsorga, er det også ein klar tendens for barnehageutbygginga at tilbodet samfunnet yter ikkje er tilstrekkeleg.

Helsesektoren

Også i forhold til sjuke og funksjonshemma finn vi det same mønsteret: I etterkrigstida har heile helse- og sosialvesenet gått gjennom ein kraftig utbyggingsperiode. Utgiftene til helsesektoren er t.d. seksdobla i løpet av dei siste 30 år, målt i faste prisar pr. innbyggjar. Det meste av denne veksten skuldast andre forhold, som t.d. medisinsk forskning, som gjer at eit mykje større spekter av sjukdomar i dag er mogleg å både oppdage og kurera.

Men på tross av ein ganske kraftig vekst i den økonomiske satsinga, fjernar utviklinga seg meir og meir frå den offentlege målsetjinga om lik rett til medisinsk hjelp—uavhengig av sosial posisjon, sjukdomstype, alder og kvar i landet ein bur. Den økonomiske sparepolitikken gjer helse- og sosialvesenet meir og meir asosialt.

Enorme investeringar vil krevja eit anna system

Vi kan illustrere omfanget av det private arbeidet: Den samla verdien av privat arbeid vart i 1982 kalkulert til 51,4 milliardar kroner - tilsvarande 70% av netto nasjonalbudsjett! Av dette sto kvinnene åleine for 38 milliardar - tilsvarande 52% av netto nasjonalbudsjett.

Dette er altså privat arbeid som kjem i tillegg til det offentleg utførte arbeidet, og det syner godt omfanget av kvinnene sitt dobbeltarbeid.

Det viktigaste desse tala syner er den enorme samfunnsmessige investeringa det vil krevja å sosialisera det private reproduksjonsarbeidet fullt ut. Etter mitt syn er det utenkjeleg at eit kapitalistisk system, med den evige jakta på maksimal profitt som drivkraft i det heile KAN leggja om investeringane så radikalt. Ei fullstendig sosialisering av reproduksjonsarbeidet vil krevja eit langt høgare produksjonsnivå enn det vi har i dag, for at samfunnet skal kunna lønna alt dette arbeidet. Dessutan må systemet fungere etter heilt andre kriterier for kva som er «lønnsomt».

Institusjonssamfunnet med sosial isolasjon

Det kan synast som om den situasjonen vi står i er temmelig håplaus: Viss vi held fram i den retninga samfunnet utvikler seg i i dag, anar vi konturane av eit institusjonssamfunn med stadig større grad av sosial isolering og einsame enkeltindivid.

Den tradisjonelle familiemodellen smuldrar meir og meir opp. Over 40% av husholdningane utgjør «einslege», og ein tredjedel manglar dessutan nære og fortrulege venner.

Tendensen går vidare i retning av at menneskeleg omsorg meir og meir blir overført til institusjonar. For sjuke og eldre er desse institusjonane ofte både for store, og ligg for langt frå det opprinnelege miljøet, til at det er mogleg å etablere nær medmenneskeleg kontakt. Eit av resultatene ser ein ofte i forsert senilitetsutvikling hos eldre.

Barnehagane har eit betre nivå slik sett. Men også her er det eit problem: Den dårlige utbygginga skaper to sosiale miljø for ungane: eitt heime-miljø og eitt barnehage-miljø. Dette kan gjerja det vanskelegare å etablere nære og varige kameratskap med andre ung.

Det er karakteristisk for situasjonen i dag at det enkeltproblemet som gjev flest personar psykiske problem, og tvingar dei i kontakt med psykolog eller psykiatrisk helsevern, nettopp er mangel på tilhøyre og einsemd i ulike ytringsformer. Etter mitt syn er ikkje tråden tilbake til familiestrukturen si oppløysing så vanskelig å sjå.

Opp i denne «betente» og farlege situasjonen med ei utvikling prega av institusjonsomsorg og isolasjon, kjem så folk innanfor AKP med den tilsynelatande absurde parola om å oppløysa familien. Oppløysa det mest utbreidde og stabile nettverket mot menneskeleg isolasjon.

Ja, viss en oppfattar parola som ei aksjonssparole for dagens samfunn, blir det sjølsagt absurd.

Men «oppløys familien» tyder ikkje å oppløysa *det sosiale nettverket* som familien i dag er ein del av. Eg har prøvd å visa at kontakt og omsorg menneske imellom tvert om må styrkast i dag fordi den tradisjonelle familiestrukturen ikkje lenger er i stand til å fylla den

oppgåva han ein gong hadde. Og samfunnet har gjeve eit sparepolitisk svar på korleis desse omsorgsoppgåvene skal førast vidare, som gjer at vi må ropa eit klart «varsko». Vi ynskjer ikkje eit institusjonssamfunn med menneskeleg isolasjon som svar på at familiestrukturen går opp i saumane.

Difor må krava *i dag* vera:

Desentraliser institusjonene, gjer dei mindre og auk stillingsfaktorane. Og: Bygg husvere som kan nyttast til å bu kollektivt og utføra husholdningsarbeidet kollektivt.

Kjønnskamp og mannsrolle.

Kva er så kjernespearmålet i diskusjonen om familien? Jau, det tilsynelatende enkle faktum at det i samfunnet er to kjønn. Det eine kjønn blir systematisk sett til å utføra gratis det reproduksjonsarbeidet som eigentleg er samfunnets oppgåve, og dermed hindra i å utvikla seg utover den private sfæren. Denne kjønnsundertrykkinga blir forvalta gjennom familien; juridisk, økonomisk, sosialt psykisk og kjenslemessig.

Tilbake til «den lukkelege familie»?

Enkelte ynskjer i den brytingstida vi er i å få attende tilsynelatande trygge og harmoniske familieidyllen som stort sett var einerådande fram til slutten av 1960-åra. Å få tilbake «idyllen» som var basert på det sjølsagte i at kvinna sin plass var heime og under øko-

nomisk kontroll av mannen. Men denne epoken er forbi, om ein likar det eller ikkje.

Og ingen med rettferdssans og fornuft forventar i dag at dei svarte amerikanarane skal gje frå seg fridomen sin att, sjølv om det sikkert på enkelte områder var «tryggare» med klare liner: slave og slaveeigar.

Opp gjennom seinare historie har familien vore ein institusjon der samfunnet fekk utført alt reproduksjonsarbeidet gratis. Ut frå kapitalistiske prinsipp for lønsam kapitalinvestering har dette sjøvsagt vore naturleg. Men det er eit *urettferdig* system som konsekvent hemmar det eine kjønn frå personleg utvikling og utfalding. Den samfunnsfastlagde arbeidsdelinga mellom kjønn har gjort at alt dette gratisarbeidet aldri har vore likeleg fordelt. Kvinnekjønn har fått tildelt rolla som «hushaldar» - og i sosial samanhang hatt mindre verdi som menneske. Mannen har hatt — og har enno makta.

Den samfunnsfastlagde arbeidsdelinga har vidare skapt to heilt ulike mennesketypar; to «halv-menneske» som har vore innsnevra i sin sfære. Men kvinnene har gjort opprør mot si rolle:

Etter hundrevis av års seilas fram mot eit fritt liv - bort frå fornedring, kuing og statusen som kjønn nummer 2, kan ein del kvinner i vår tid skimta noko som er mogleg ein gong i framtida, men som ingen generasjonar før har kunna førestilla seg. Det er «land i sikte». No heiter det at «kvinner kan alt» og at «kvinnene er halve himmelen og må også erobra han». Det har gått

FAMILIEN

føre seg ein ikkje så liten revolusjon når det gjeld kvinnerolla.

Men i dag er det eit stort problem at så få menn innser verdien av også å endra mannsrolla meir grunnleggjande. Vi er liberale og tilmed «radikale» i vår oppfatning av kva ein mann er. Men akk! — så lite driv det er i denne prosessen. Kvifor? Er vi berre med «på kjøt og flesk»?

Mannsrolle er maktrolle.

Dei endringane som trass alt har skjedd med mannsrolla, har etter mi oppfatning kome som ein konsekvens av kvinnene sin prosess, og ikkje som eit resultat av eit medvite ynskje hos menn sjølve. Jamnt over trur eg difor at endringane i kvinnerolla har tvinga menn ut på «ukjend mark» — meir eller mindre med ryggen føre.

For den nedarva mannsrolla — der ein må prova det sosiale kjønnsherredømmet — er dette provoserande. Menn skal ikkje visa seg usikre. Menn er leiarar av institusjonen familien, og ein leiar skal ikkje vakla. Han kan vera vennleg, «demokratisk» osv., men til sjuande og sist må han visa at han har den eigentlege makta. At han difor er Mann. Elles blir han ein kjønnslaus «tøffelt» i både menn og kvinner sine auge. Men er dette ei rolle vi er tilfredse i? Ei rolle vi eigentleg har interesse av å forsvare?

Menn sine «objektive interesser».

Lenge har det vore «god latin» å hevda nokså ope at menn har objektive interesser av kvinneundertrykkinga, og dermed av den patriarkalske mannsrolla. Dette er rett i den forstand at menn har faktiske privilegium som *sosialt* kjønn:

Fordi ein er mann, har ein «rett» til å prioritere jobb og karriere framfor å ta halvparten av hus- og omsorgsarbeidet.

Fordi ein er mann, er det ingen som forventar at ein skal stilla opp for å pleia si gamle tante, eller utan vidare ta ansvaret for at ungane har reine og heile klede.

Fordi ein er mann, er det så lett å unnskylda slike «uvesentlege småting». For det er jo han som har *ansvaret* for familien sin.(!)

Alle praktiske småting som skal til for at kvardagen skal gli er det *ho* som har ansvaret for. Alle signal og uttrykte ynskje frå ungar og familie elles, er det *hen*nar jobb å observere og tolka. Han får konsentrere seg om det «interessante» og «personleg utfordrande». Eller «det økonomisk nødvendige», som mange vil seia med ei ansvarstyngd mine.

Men dette gjer menn som *menneske* kjenslemessig avstumpa og usjølvstendige. Det gjer oss til eit kjønn med dårlegare utvikla evne til menneskeleg kontakt, dårlegare innlevingsevne osv. Menn blir tvinga inn i ei rolle som «instrumentelle halv-menneske».

Det at menn objektivt sett er eit kjønn som undertrykkjer, har også ein annan konsekvens: Menn blir utrygge på makta si. Eller - som det blir opplevd: utrygge på rolla si, på identiteten sin. «Hans kvinne» handlar ikkje slik som han forventar. Ho skremer eller sjokkerer han inn i hans innerste oppfatning av det å vera «naturleg kvinne» og naturleg mann». Vanlege menn sin aggresjon og vold oppfattar eg som eit uttrykk for denne usikre identiteten. Mangelen på ei ny mannsrolle som er *medviten* og *frivillig vald* gjer mange menn til farlege barne- og kvinnemishandlarar.

Som menneske har difor ikkje menn objektive interesser av å opprettholda denne rolla. Det er ei rolle som er sosialt tillært og på sosial vilkår. Og ingen menn har vel eigentleg interesse av å halda på ein usikker identitet, eit avstumpa og usjølvstendig kjensleliv og ein ukontrollert aggresjon? Også gute-babyar blir fødte til verda med ein grunnleggjande trong til å vera *med* menneske!

Blottstilt menneske og overflødig kvinnefunksjon.

Viss menn skal ta sin del av ansvaret for at begge kjønn skal kunna utvikla seg til «heile» menneske, må menn gå over frå primært å vera støttespelarar for ei ny kvinnerolle til å bli forkjemparar for ei ny og sjølvvalgt

Og ingen forventar i dag at dei svarte amerikanarane skal gje frå seg fridomen sin att. Kvinnene vil heller ikkje attende til den «trygge og harmoniske familieidyllen».

mannsrolle. Dette inneber m.a. å oppdaga verdiane innanfor den tradisjonelt kvinnelege sfæren og sjå poenget i å adoptera ein del av desse.

Menn må tore å blottstilla mennesket i seg: tore å visa seg liten og svak, tore å visa trongen til kjærleik, tore å visa seg trist og nedfor i staden for å skjula seg bak eit «tøft» og aggresivt panser, tore å visa spontan omsorg og spontan glede osv. Men samtidig må vi halda fast på det positivt utoverretta i den tradisjonelle mannsrolla, sjølv om det nødvendigvis må bli mindre tid til det.

På same måten som kvinner har måtta kjempa mot dårleg samvit og skuldkjensle for å endre si rolle, må vi kjempa mot kaldfliren og det forstokka i den nedarva mannsrolla for å meisle ut ei ny rolle som er vår.

Som ei retningsline — med sjølvsagde biologiske avgrensingar — kan det vera eit bra utgangspunkt å seie: *Gjer kvinnefunksjonen overflødig!* Ta hand om det tradisjonelt spesifikke kvinnearbeidet sjølv. Skap deg eit tilvere der du er eit sjølvstendig menneske utan brukfor ei «kone» — i form av hushjelp. Eit tilvere der du tek det emosjonelle og praktiske ansvaret for deg sjølv, eventuelle ungar og eventuelle foreldre. Eit ansvar som inneber ein innsats som er *tilstrekkeleg* til sitt formål. Så får *hennar* innsats koma som eit tillegg.

Dessutan vil aldri menn bli noko reell kraft i kampen for å styrkja dagheimsutbygginga, eldreomsorga (og helse- og sosialvesenet elles), i kampen for 6-timars arbeidsdag og i kampen for eit meir lettvtint og mindre privat husholdningssystem, viss ikkje menn sjølv innser at det må til for å letta menn sine «eigentlege omsorgsoppgåver».

Berre ei forbetring av kapitalismen?

Men so er spørsmålet korleis vi førestiller oss det sosialistiske samfunnet, og enno viktigare: Kva som er vårt endelege mål i det kommunistiske systemet.

Fromm har gitt ei skildring av den sosialistiske rørsla frå slutten av 1800-talet. Han skriv at sosialistane og sosialdemokratane var blinde overfor problema i re-

produksjonsområdet og at dette fekk fatale fylgje:

«Medan marxismen opprinneleg hadde sett seg eit humanistisk samfunn som mål - eit samfunn som skulle gjennomtrengja (tranzendieren) kapitalismen, som skulle nå den fulle utfoldinga av personlegdomen, så såg dei fleste sosialistane no i sosialismen ei rørsle som skulle forbetra den økonomiske og sosiopolitiske situasjonen innanfor kapitalismen. Dei såg på statsovertakinga av produksjonsmidlane og velferdsstaten sine grunnsetningar som tilstrekkelege kriterium for eit sosialistisk samfunn.

Prinsippa til ein «sosialisme» av denne typen var i det vesentlege dei same som for kapitalismen: Maksimal økonomisk yteevne, ein industri som var byråkratisk organisert i stor stil, og underordninga av den einskilde under dette byråkratiske, men økonomisk ytingsdyktige systemet.»

Sjølv om dette — slik eg forstår det utan å kjenna til samanhengen — er ei skildring av det vi ville kalla sosialismen si degenerering til reformisme, rammar det like fullt oss. Dei fleste feila vi gjer har samanheng med at vi ikkje har dei strategiske perspektiva klart nok føre oss. Slik også med spørsmålet om familien. Viss vi ikkje ser utviklinga i lys av det endelege kommunistiske samfunnet, vil vi lett gå oss vill i dei tusen blindgatene som representerer løysingar innanfor det kapitalistiske systemet, eller i beste fall det sosialistiske. □

Litteratur og kjelder.

Sosialt Utsyn over 1983, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1983.

Ottar nr.1/83, RFSU/Bokforlaget Prisma, Stockholm 1983.

Guldbrandsen, Jorunn, *Innleiing om familien*, Tromøya 1984.

Grund, Jan; m.fl., *Helseplan for 1980-åra*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1982.

Materialisten nr 3/1982, Forlaget Oktober, Oslo 1982.

SOVJET

SLAVE- STATEN SOVJET

Asmund Egge skriver i denne artikkelen at tvangen til arbeid i Sovjet er åpen og utilsårlt. Han mener det er nærliggende å tenke på slavesamfunnet. Arbeiderklassen i Sovjet har preg av å være en slaveklasse. Egge mener at Sovjet får kapitalistisk karakter fordi det konkurrerer på det internasjonale kapitalistiske markedet. Åsmund Egge polemiserer mot en artikkel som stod i Røde Fane 3/82.

Av Åsmund Egge

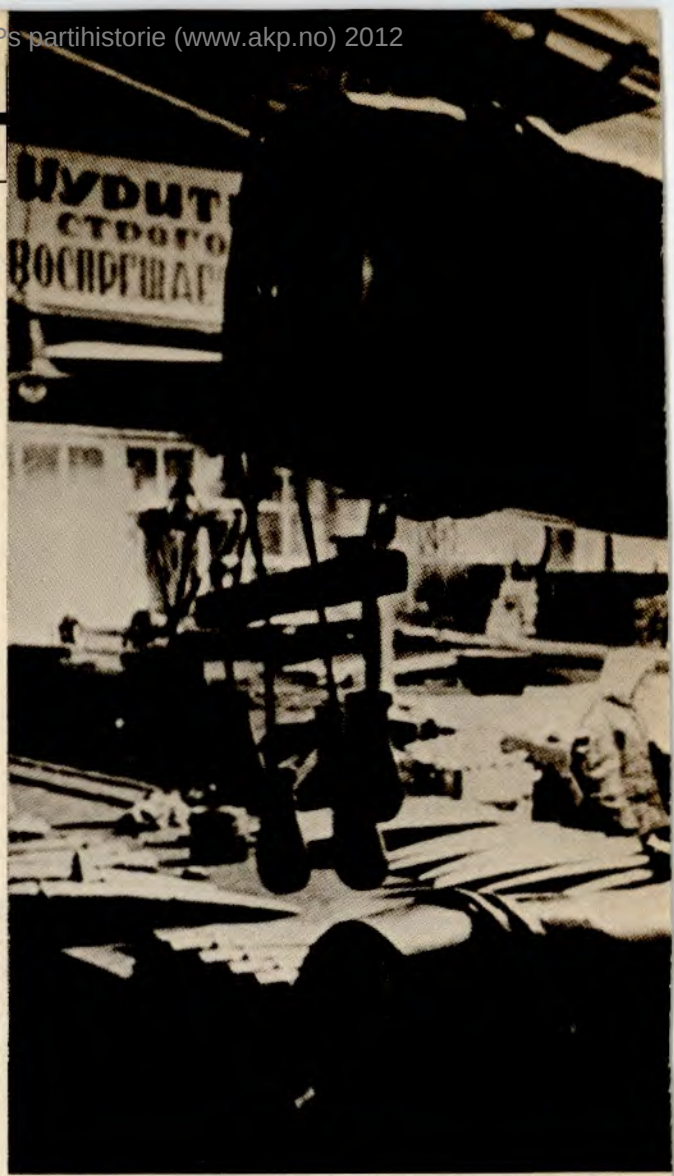
Denne artikkelen vil ta for seg enkelte særtrekk ved arbeiderklassen i Sovjet som har betydning for vurderingen av hva slags samfunn Sovjet kan sies å være. Artikkelen er et debattinnlegg hvor standpunkter og formuleringer til dels er satt på spissen. Jeg vil begynne med noen påstander om karakteren av produksjonsmåten i Sovjet som jeg av plasshensyn ikke kan begrunne nærmere, men som innledningsvis bør nevnes for at premissene for den videre drøfting skal være klar.

Markedskapitalisme i Sovjet?

Mitt forsøksvis og foreløpige standpunkt til karakteren av den sovjetiske produksjonsmåten kan skisseres som følger: I hovedsak er det feil å hevde at Sovjet er en markedsøkonomi eller et markedskapitalistisk system. Produksjonen reguleres ikke på grunnlag av tilbud og etterspørsel i et marked, men bestemmes i det vesentlige av en plan som er politisk bestemt ut fra vis-

se klasseinteresser. Det avgjørende kjennetegn på en tradisjonell markedskapitalisme er konkurransen mellom mange enkeltkapitaler i et marked. Det er gjennom denne konkurransen at merverdiproduksjonen fullbyrdes. En slik konkurranse mellom bedriftene finnes ikke i Sovjet. Det har derfor ingen mening å snakke om disse bedriftene som enkeltkapitaler. «Konkurransen er kapitalens indre natur» og uten «kapital ingen konkurranse» er en begrepsmessig selvmotsigelse. Det finnes selvfølgelig heller ikke noe kapitalistisk marked og ikke noen kapitalistisk vareproduksjon i Sovjet. Et kapitalistisk marked forutsetter jo konkurranse og kapitalistisk vareproduksjon forutsetter marked. Som følge av dette har verdikategorien ingen gyldighet i Sovjet. Verdi som «objektivisert abstrakt arbeid» er nemlig og kan bare være *markedsformidlet*. Det produseres altså ikke verdi, bare bruksverdier. Verdiloven gjelder da heller ikke.

Pengene har dermed en annen funksjon enn i et markedskapitalistisk system — i Sovjetøkonomien er de ikke *almen ekvivalent*. Pengene tjener ikke til å formidle bytte mellom varer av samme verdi. Bytteforholdet

fastsettes administrativt og pengene som «verdimålestokk» er ikke annet enn det middel myndighetene bruker ved en slik fastsettelse. Forekomsten av «penger», «priser», «lønninger», «profitt», «kreditt», «marked» (også forbruksvare«markedet») osv. i Sovjet har derfor bare en rent overflatisk likhet med de tilsvarende forhold i vest. Så snart vi går under overflaten, blir det klart at det dreier seg om grunnleggende forskjellige kategorier.

Denne skissen går på *hovedsida* ved Sovjetøkonomien, det som er dominerende ved systemet. Jeg skal foreta to nyanseringer. Disse endrer imidlertid ikke det vesentlige, de stiller snarere systemets grunnleggende vesen i relieff. For det første finnes det enkelte spesielle markeder i Sovjet: kolkosmarked, svartebørsmarked, marked for visse produkter som er resultat av overoppfyllelse av planen og marked for privat boligbygging. Disse markedene er virkelige markeder der prisene fastsettes av tilbud og etterspørsel. Det er likevel knapt tale om kapitalistiske markeder idet de er isolerte til begrensede vareslag eller de er svært knapphetspreget (prisene ligger langt over deres «verdi» der-

Tvangen til arbeid i Sovjet er slått fast i straffeloven. Hvem som helst som ikke er ansatt i en eller annen stilling kan arresteres og dømmes som parasitt. «Jobbsikkerheten» i Sovjet er slavens sikkerhet for arbeid.

som det hadde eksistert normale og omfattende konkurranseforhold). Det er ikke slik som i et kapitalistisk marked at endringer i tilbud og etterspørsel på noen vesentlig måte refordeler det samfunnsmessige arbeid — her er ingen kapital som flyter fritt til de mest lønnsomme investeringsobjekter. Når det for øvrig gjelder det alminnelige, offisielle forbruksvare«marked», så er dette ikke noe marked fordi prisene er fastsatt administrativt og ikke etter tilbud og etterspørsel.

Den andre nyanseringen gjelder de såkalte økonomiske reformenes innvirkning på systemet. Det har vært forsøkt en viss desentralisering av enkelte typer beslutninger, innføring av bonussystemer o.l. Disse reformene er imidlertid dels ikke blitt gjennomført, dels ikke vært omfattende nok til å endre systemet slik at det kan sies å ha blitt grunnleggende modifisert. Noen reformer peker *i retning* av en innføring av en markedsøkonomi, men det er også alt. Så lenge de enkelte

SOVJET

bedrifter ikke får anledning til å konkurrere seg i mellom i et marked og derigjennom tvinges til å realisere merverdien under trussel om konkurs, betyr desentralisering av en del type beslutninger, endring av incentiver osv. lite.

«Lønnsarbeidet» i Sovjet

Så til «lønnsarbeidet» i Sovjet. Allerede av det som hittil er sagt, følger det at det ikke kan finnes kapitalistisk lønnsarbeid i Sovjet. Det kan ikke eksistere noe egentlig arbeidsmarked, arbeidskraften er ingen vare. I det følgende skal jeg utdype dette noe.

Det kapitalistiske lønnsarbeidet forutsetter at arbeiderne er fri i en dobbelt forstand. For det første fri til å selge sin arbeidskraft. For det andre «fri» fra produksjonsmidlene, dvs. ikke knyttet til disse gjennom eendom eller på annen måte, og dermed *tvunget* til å selge sin arbeidskraft for å leve. Jeg vil hevde at den første av disse forutsetningene ikke eksisterer i Sovjet og at heller ikke den andre foreligger fullt ut.

Det kapitalistiske lønnsarbeide har som grunnleggende forutsetning at arbeidskraften er en vare. En proletar under kapitalismen er en person som selger sin arbeidskraft til en kapitalist. Dette er et handelsmessig bytte. Proletaren får en viss sum penger mot å forplikte seg til å arbeide en bestemt avgrenset tid for kapitalisten. Proletaren tilbyr sin arbeidskraft til høystbydende, kapitalisten konkurrerer med andre kapitalister om arbeidskraften.

Dette er ikke situasjonen i Sovjet. Arbeiderne kan ikke tilby sin arbeidskraft til høystbydende. Det finnes nemlig ingen til å by. Det er bare en arbeidsgiver, staten, og lønningene er fastsatt av planen. Dermed kan heller ikke bedriftene konkurrere med hverandre om arbeidskraften. Det er med andre ord ikke noe arbeidsmarked.

Per Nybakk hevder i RF 3/82 at den store gjennomtrekken i sovjetisk industri viser at det er et arbeidsmarked. Arbeiderne kan slutte i en jobb og ta en ny, og forskjeller i lønn og andre forhold gjør at dette er svært vanlig. Videre hevder han at bedriftene faktisk kan konkurrere om arbeidskraften. (s.19)

Det er selvfølgelig riktig at det er lønnsforskjeller i Sovjet. Disse må påvirke tilbudet av arbeidskraft til den enkelte bedrift. Men så lenge lønningene er fastsatt av planen, er det svært begrenset hva *den enkelte bedrift* kan gjøre for aktivt å påvirke dette tilbudet. Det avgjørende i denne sammenheng er at bedriften ikke uten videre kan velge å øke lønningene. En kapitalistisk bedrift i vest kan øke lønningene for så å ta det igjen på prisene. Dersom ikke markedsforholdene tillater økte priser, kan bedriften likevel øke lønningene samtidig som det rasjonaliserer med sikte på økt produktivitet. Bedriften kan også ta opp lån for å øke lønningene. Ikke noe av dette er mulig for en Sovjet-bedrift. For det første kan ikke bedriften selv fastsette prisene på sine varer. Bedriftens «profitt» er definert

av planen gjennom fastsetting av prisene på produksjonsfaktorer og de ferdigproduserte varene. En økning av «profitten» må altså skje enten ved en endring av planmålene eller ved produktivitetsøkning eller annen form for kostnadsreduksjon innen de rammer planen har gitt. Lønningene kan dermed bare økes gjennom økning av bonusen, noe som forutsetter at bedriftens «profitt» allerede *på forhånd* har økt.

Det er med andre ord ikke slik at lønningene påvirkes av noen konkurranse om arbeidskraften. Det blir da ingen mening å snakke om et arbeidsmarked eller arbeidskraftens varekarakter. Et lønnsforskjellene bidrar til gjennomtrekk på de sovjetiske arbeidsplassene er ikke noe tegn på «arbeidskraftens varekarakter». Selv om bonussystemet ble fjernet og planen fullt og helt dikterte lønningene, ville selvfølgelig lønnsforskjellene fortsatt oppmuntre til mobilitet. Også under sosialismen vil dette være tilfelle.

For øvrig søker herskerklassen i Sovjet ved en rekke midler å hindre eller svekke mobiliteten eller dirigere dens retning. Passlover hindrer folk i å flytte til de store byene. Ordningen med at fabrikkene ofte disponerer boligen bidrar også til å binde arbeidskraften dit det er særlig behov for den (f.eks. Sibir).

Forholdet mellom arbeiderklasse og borgerskap i Sovjet kan et stykke på vei sammenlignes med forholdet eiere/ledere og de ansatte i en bedrift i vest. Men mens arbeiderne i en vestlig bedrift kan slutte og ta seg jobb et annet sted, har ikke den sovjetiske arbeider noe valg. «Bedriften Sovjet» er eneste bedrift.

At det ikke er noe kjøp og salg i egentlig forstand av arbeidskraft i Sovjet, er også klart av at pengene der ikke er almen ekvivalent. Det er ikke snakk om noe bytte der lønnsnivået reflekterer arbeidskraftens reproduksjonskostnader. Pengelønn i Sovjet er bare ett av flere midler i fordelingsmekanismen. En stor del av arbeidskraftens reproduksjon skjer gjennom tildeling av naturalier — ferieopphold, helsetjenester, nesten gratis bolig, kollektivtransport, kulturgoder etc. På den annen side er det stor knapphet på forbruksartikler som kan kjøpes. Istedenfor å bruke prisene som et ledd i fordelingsmekanismene, brukes i Sovjet i stor grad *tid*. For å sette det på spissen: I vest blir tid brukt til å skaffe penger — i Sovjet brukes tiden til å stå i kø. Man går så å si mer rett på sak. En annen måte å skaffe seg forbruksgoder på er ved dyrking av forbindelser.

I vest er lønnsarbeidet nødvendig for systemets virkemåte. Der fordeles det samfunnsmessige totalarbeid i hovedsak ved at enkeltkapitaler konkurrerer om arbeidskraften. Den er dermed en vare. Det er markedet som gjennom blinde og spontane lovmessigheter fastsetter arbeidskraftens pris. Fordi det ikke produseres verdi i Sovjet og pengene ikke er almen ekvivalent, er ikke tildeling av pengelønn systemnødvendig. Der kunne man for så vidt godt klare seg uten lønninger og gå til direkte utdeling av *alle* forbruksartikler. Da ville tid (til å stå i kø og pleie forbindelser) bli den *eneste* forde-

lingsmekanisme. (Jeg snakker her om de ikke-privilegerte. Byråkratborgerskapets privilegier innebærer bl.a. at de slipper å stå i kø.) En fullstendig avskaffelse av lønningene som fordelingsmekanisme ville imidlertid øke sløseriet med arbeidskraften enda mer enn det som allerede skjer — arbeiderne ville måtte bruke enda mer tid på å stå i kø istedet for å produsere. Lønnsystemet i Sovjet opprettholdes følgelig i en viss utstrekning fordi det er hensiktsmessig.

Arbeidskraftens «slavekarakter»

Heller ikke den andre betingelsen for det frie lønnsarbeid er fullt ut oppfylt i Sovjet — den økonomiske *tvang* til å «selge» sin arbeidskraft. I vest er arbeiderne på grunn av sin eiendomsløshet nødt til å selge sin arbeidskraft *for å leve*. Arbeiderne i Sovjet er også eiendomsløse. Men fordi penger betyr mindre i Sovjet-samfunnet, er det lettere å klare seg uten lønnsarbeid. Den betydelige del av arbeidskraftens reproduksjon som foregår utenom lønnsystemet innebærer at tvangen til arbeid gjennom trusselen om sult og fattigdom eksisterer i mindre grad. Tvangen til arbeid foreligger derimot i *straffeloven*. Hvem som helst i Sovjet som ikke er ansatt i en eller annen stilling kan arresteres og dømmes som *parasitt*. Tvangen til arbeid er med andre ord ikke skjult bak et tilsynelatende likt bytte som i det kapitalistiske lønns-slaveri — tvangen er åpen og utilsørt slik den også er under før-kapitalistiske produksjonsmåter. Det er utvilsomt nærliggende å tenke på slavesamfunnet. Staten er monopolistisk slaveeier som på den ene siden stiller krav til slavene om at de skal arbeide og som på den annen side er nødt til å ta ansvar for deres underhold.

Det er altså i høy grad snakk om en «annen slags arbeiderklasse» i Sovjet, men ikke i den forstand trotskistene og folk som Hans Ebbing hevder. Arbeiderklassen i Sovjet er av et annet slag fordi den på visse måter bærer preg av å være en slaveklasse. Derfor er den langt sterkere undertrykt enn proletariatet i de vestlige kapitalistiske land. Derfor er det også litt meningsløst å snakke om rett til arbeid i Sovjet. «Jobbsikkerheten» i Sovjet er *slavens* «sikkerhet» for arbeid.

Dette er selvfølgelig satt på spissen. Det finnes en rekke trekk ved arbeidskraftens karakter som minner om lønnsarbeiderproletariatet i vest. Blant annet står arbeiderne — i hvert fall i den sivile sektor — til en viss grad fritt til å velge arbeidsplass. De har mulighet til å reagere på tilbud i noe som ser ut som er arbeidsmarked. Poenget er imidlertid at dette markedet ikke er noe markert i kapitalistisk forstand.

Følger for produktiviteten

Arbeidets tvangsorganisering er noe av bakgrunnen for at Sovjetøkonomien har så store problemer med å øke produktiviteten. (Det er også andre grunner til dette, men disse lar jeg ligge da de ikke har sammenheng med formene for arbeidskraftens reproduksjon.) Tvangsar-

beid er generelt sett lite effektivt. Dette er en av grunnene til at slavesamfunnet i sin tid hemmet utviklingen av produktivkreftene. Samtidig er de positive og negative incentivene for produktivitetsøkning som finnes i den vestlige kapitalisme svakere i Sovjet. På den ene siden virker ikke lønnsøkninger særlig stimulerende fordi lønna betyr relativt mindre for reproduksjonen og fordi det er få og dårlige varer å få kjøpt for den. På den annen side er arbeidsløshet mindre av en økonomisk trussel enn i vest, dels av samme grunn som nevnt — lønna betyr mindre — dels fordi det ikke er så lett å bli sparket og fordi det generelt sett er knapphet på arbeidskraft. En annen sak er at arbeidsløshet i Sovjet kan fungere som en sosial og politisk utstøtelsesmekanisme.

Spørsmålet om arbeidsløshet

I Per Nybakks RF-artikkel legges det vekt på at arbeiderklassens motstand mot rasjonaliseringer i Sovjet skyldes at folk får sparken og kan bli gående arbeidsløse i lang tid. Det er mulig at dette har noe for seg. Men dette gjør seg jo gjeldende også i vest og skulle der ha ført til langt hardere kamp mot rasjonaliseringer fordi arbeidsløshet utgjør en alvorligere trussel. Likevel: i vest øker produktiviteten langt raskere enn i Sovjet. Sammenligningen med vest er her illustrerende. En bedriftsledelse i vest kan true arbeiderne med nedleggelse av bedriften dersom det ikke gjennomføres rasjonaliseringstiltak. Dette er mer problematisk i Sovjet. Det skal innrømmes at i den grad planen i Sovjet legger ned produksjon som ikke er «lønnsom» nok, kan en tilsvarende trussel rettes mot arbeiderne i Sovjet. Men dels er dette åpenbart ikke vanlig i Sovjet idag (i vest er det jo ikke bare vanlig, konkurstrusselen og jakten på maksimalprofitt er systembetinget!). Samtidig er som nevnt ikke arbeidsløshetstrusselen like sterk. Endelig er det eventuelt *planen* og ikke markedet som gjennom-

Åsmund Egge mener arbeidskraften i Sovjet ikke er «fri» på samme måten som i Vesten. Bildet viser sovjetiske arbeidere i Ukraina. De arbeider på gassledinga som skal gå fra Sibir til Vest-Europa.

SOVJET

fører saneringen — og dette er nettopp poenget: det er ikke markeds kapitalisme i Sovjet. Planleggerne kan *velge* ikke å legge ned «ulønnsomme» foretak.

Det er neppe noen tvil om at det finnes arbeidsløshet i Sovjet. Jeg er mer i tvil om omfanget. Kildene er dårlige og litteraturen opererer med vidt forskjellige påstander. En stor gjennomtrekk med gjennomsnittlig 30 dagers opphold mellom jobbene vil i sum gi en betydelig mengde tapte årsverk. Mitt inntrykk er at knappheten på arbeidskraft er et langt vesentligere kjennetegn ved Sovjetøkonomien enn arbeidsløshet. Det som i hvert fall med stor sikkerhet kan slås fast er at arbeidsløsheten i Sovjet stort sett er langt mindre enn i vest og — hva som er viktig for spørsmålet om Sovjets natur — det er andre motsetninger som ligger til grunn. I vest fører konkurransen mellom enkeltkapitalene til en tvang til økt produktivitet. Dette «støter ut» levende arbeid og fører til økning av reservearmeen (under ellers like forhold). Økning av reservearmeen betyr økt tilbud av arbeidskraft og dermed press på lønningene. I Sovjet er det ingen konkurranse mellom enkeltkapitaler og derfor ingen tvang til økt produktivitet i bedriftene. Planen kan riktignok legge opp til økt produktivitet og dermed reduksjon av arbeidsstokken. Men den «frigjorte» arbeidskraften blir ikke del av en reservearme. Det oppstår ikke noen *markeds*messig økning av tilbudet av arbeidskraft og lønnsnivået blir følgelig ikke påvirket. Det finnes altså ingen reservearme i kapitalistisk forstand. I prinsippet skulle det ikke behøve å oppstå arbeidsløshet i Sovjet. Når dette likevel skjer, skyldes det dels at planleggingen er for dårlig (rot og sommel, mangel på korrekt informasjon, mangel på datateknisk kapasitet osv.), dels fordi planen blir sabotert av bedriftslederne og arbeiderne som skal sette den ut i livet (mangel på proletært demokrati og oppslutning om regimet, bedriftsledernes interesse av å gi feilinformasjon og bare gjennomføre en formell oppfylging av planmålene m.m.) Kort og godt: motsigelser som skyldes de *særegne produksjonsforholdene* i Sovjet.

Den byråkratkapitalistiske tilegning

«Slavekarakteren» til arbeiderklassen i Sovjet har sammenheng med den byråkratkapitalistiske måten den herskende klasse i Sovjet tilegner seg det samfunnsmessige merprodukt, dvs. den del av produksjonen som ikke går med til reproduksjon av arbeidskraften. Det viktigste og grunnleggende kjennetegn ved denne tilegnelsesmåten er den herskende klassens kollektive eiendomsrett til produksjonsmidlene. Eiendomsrett er her forstått som *faktisk råderett i egen interesse uten kontroll fra andre*. Den private individuelle eiendomsrett under den tradisjonelle markeds kapitalisme er bare et juridisk uttrykk for et produksjonsforhold der det reelle innhold er den faktiske råderett. Uansett juridiske former eller ideologiske begrunnelser, er det derfor klart at kollektiv eiendomsrett er mulig og at dette er

den eneste korrekte karakteristikk av byråkratborger-skapets forhold til produksjonsmidlene i Sovjet. Denne eiendomsretten bruker byråkratiet til å tilegne seg samfunnets merprodukt.

Byråkratiet benytter merproduktet i egen interesse. Dette skjer både ved at produksjonen utvikles ut fra byråkratiets klasseinteresser og ved at byråkratklassens enkelte medlemmer mottar en uforholdsmessig stor andel (i forhold til resten av befolkningen) av merproduktet til eget forbruk. Det siste formidles dels via lønnsystemet, dels ved tildeling av naturalier — statseide biler, store leiligheter, «datsjaer» o.l. — dels i form av privilegier: spesialbutikker med særskilt vareutvalg og særskilte priser, egne sykehus, muligheter til å reise utenlands osv. Såvel ut fra maktposisjonen i samfunnet og klasseinnholdet i maktutøvelsen, som ut fra de materielle privilegier utgjør byråkratiet følgelig en klasse i marxistisk forstand — en utbytterklasse.

Er Sovjet kapitalistisk?

Men hvis det som hittil er sagt er riktig, kan det da være mulig å hevde at Sovjet er kapitalistisk? I den marxistiske tradisjon er utbyttingens *form* betraktet som det avgjørende kriterium på hva slags produksjonsmåte det er tale om. Det frie lønnsarbeid er karakteristisk for kapitalismen. Historisk oppsto kapitalismen gjennom en prosess der arbeidskraften ble en vare. De fleste marxister vil derfor hevde at uten fritt lønnsarbeid og arbeidsmarked kan man heller ikke snakke om kapitalisme. Ut fra et slikt syn har enkelte konkludert med at det i Sovjet må være tale om en ny og hittil ukjent produksjonsmåte — «byråkratisk kollektivismen». Andre snakker om et «overgangssamfunn» av et eller annet slag. Etter mitt syn bygger slike oppfatninger på en formalistisk og ahistorisk oppfatning av kapitalismen som kan føres tilbake til en ensidig opphengning i rent formalistiske trekk ved den kapitalistiske produksjonsmåte.

For Marx var kapitalismen en *historisk* produksjonsmåte. Han søkte å integrere det logiske og historiske aspekt ved kapitalismen. Å utelukke den logiske analysen vil føre til empirisme og manglende mulighet til å avsløre de indre motsigelser i systemet. På den annen side vil en utelukkelse av den historiske analysen føre til gold formalisme (jfr. kapitallogikkernes skjebne). Ser vi lønnsarbeidet og arbeidskraftens varekarakter i lys av dette, er det klart at disse fenomenene ikke er formelle definitoriske kjennetegn ved kapitalismen. Lønnsarbeid forekom i antikken og i middelalderen uten at det av den grunn har noe for seg å snakke om kapitalisme på den tiden. Lønnsarbeid og arbeidskraftens varekarakter er derimot viktige *faktiske* trekk ved den historisk framvoksende kapitalismen i Vest-Europa og har selvfølgelig også avgjørende betydning for kapitalismens virkemåte. Lønnsarbeidet er kapitalismens normalform. Men er andre utbyttingsformer utenkelig under kapitalismen?

SOVJET

Når det gjelder Marx' syn på dette, kan man finne tilsynelatende ulike oppfatninger. Marx var opptatt av det typiske ved kapitalismen og av de motsigelsene som konstituerte systemet. Den typiske og konstituerende utbyttingsformen i kapitalismen er utvilsomt lønnsarbeidet. Kapitalismen ble først dominerende produksjonsmåte når arbeidskraften ble en vare i samfunnsmessig målestokk. Men det finnes også belegg for at Marx ikke anså lønnsarbeidet som den eneste mulige utbyttingsformen under kapitalismen. Det kunne oppetre unormale og atypiske former. I *Kapitalen* framhever Marx at den patriarkalske slaveøkonomien i sørstatene under innflytelse av verdensmarkedet ble forvandlet til et kommersielt utbyttingssystem. (*Kapitalen* I, s. 787, MEW-utgave) Dette kan ikke bety annet enn at systemet var et vareproduserende system der verdiloven gjaldt. Dette blir enda klarere når Marx et annet sted skriver at slavene i sørstatene i USA ble brukt til produksjon av merverdi. (s.st. s.250) I bind III skriver Marx om muligheten for en høyere profittrente ved investeringer i koloniene «ved bruk av slaver og kulier osv.» (s. 248)

Alt dette synes å tyde på at for Marx var ikke utbyttingsformen noe definitivt kriterium på karakteren av produksjonsmåten. En bestemt utbyttingsform behøver ikke være enerådende under kapitalismen. Ser man kapitalismen som et verdenssystem — og det gjorde Marx — er det ikke noe i veien for at store deler av dette systemet baserer seg på andre utbyttingsformer enn lønnsarbeidet. Konkurransen i verdensmarkedet påvirker og preger alle former for utbytting av menneskelig arbeid slik at også slaveri, livegenskap og andre «ikke-kapitalistiske» utbyttingsformer blir midler til merverdiproduksjon.

At utbyttingsformen i Sovjet ikke er tradisjonelt markedskapitalistisk, betyr altså ikke nødvendigvis at Sovjet ikke er kapitalistisk. I USAs sørstater opptrådte hver enkelt slaveeier som enkeltkapital på verdensmarkedet. Profitthjakt og konkurranse preget slaveeierens økonomiske disposisjoner. Sovjetøkonomien må ses i et tilsvarende perspektiv. Ikke slik at enkeltbedriftene i Sovjet opptrer som enkeltkapitaler på verdensmarkedet. Men Sovjet som totaløkonomi utgjør en slik enkeltkapital. Sovjet som enkeltkapital jakter på størst mulig profitt i konkurranse med andre enkeltkapitaler eller sammenslutninger av enkeltkapitaler på verdensmarkedet. Bare på denne bakgrunn gir det mening å betrakte forholdet mellom arbeiderklassen og byråkratsborgerskapet i Sovjet som et *kapitalforhold*.

Fortsatt er konkurransen på verdensmarkedet en konkurranse i et *marked*. Derfor har de marxistiske kategorier for kapitalismen fortsatt gyldighet — det produseres verdi og merverdi. Men samtidig er konkurransens ytringsformer i den imperialistiske epoken for en stor grad blitt endret i forhold til den frikonkurransekapitalisme Marx analyserte. I de vestlige kapitalistiske land griper staten i stadig større grad inn som en over-

Sovjetiske bygningsarbeidere. Egge mener de russiske bedriftslederne ikke kan true med arbeidsløshet på samme måten som i Vesten.

ordnet samkjører av de ulike lands enkeltkapitaler foruten at den i stigende grad selv opptrer som kapitalist. Disse statene har dermed etterhvert fått preg av kapitalistiske sammenslutninger som konkurrerer seg i mellom om størst mulig andel av den totale verdiskapning i verden. Dels skjer dette på tradisjonelt «økonomisk» vis. Men statene benytter i stigende grad også politiske og militære midler i konkurransen. I dette perspektiv er Sovjets opptreden på verdensmarkedet i prinsippet likt de andre imperialistiske land, men altså med den forskjell at Sovjet må betraktes — ikke som en nasjonal sammenslutning av enkeltkapitaler — men som *en enkeltkapital* rett og slett.

I den imperialistiske konkurransen står Sovjet svakt når det gjelder det rent økonomiske. Selv om Sovjets utenrikshandel ikke er ubetydelig, har landet som følge av den lave produktiviteten og den dårlige kvalitet på produktene problemer med å konkurrere handelsmessig. Sovjet har heller ikke noe «kapital»overskudd som må eksporteres utenlands. Utenriksøkonomisk er Sovjet tvert imot langt på vei et u-land — med eksport av råvarer og import av forbruksvarer og høyteknologi. Nettopp denne svakhet ved Sovjets økonomi (som ellers er sterk) gjør det ekstra nødvendig for landet å konkurrere på andre måter enn i markedet. Sovjets voksende økonomiske og militære styrke er grunnlag for krav om nyoppdeling av verden. Men ved siden av og i tillegg til dette er den svake siden ved Sovjets økonomi en ekstra grunn til at Sovjet må satse så mye på politiske og militære midler i konkurransen. Spørsmålet om det er Sovjets styrke eller dets svakhet som er grunnlaget for dets ekspansjonistiske karakter er derfor galt stilt. Det er begge deler og de to forholdene forsterker hverandres virkning. □

DEBATT

Per Lund synes ikke Steigans sitater i RF 5/84 beviser noe som helst. Per Lund mener at det er produksjonsforholda som utvikler og former produktivkreftene, og ikke omvendt. Per Lund skriver at Marx i den «Tyske ideologien» undervurderte de indre klassemotsetningene i føydalsamfunnet. Bildet viser en bondes måltid fra omkring 1520.

Hva mente «egentlig» Marx?

I forrige nummer av Røde Fane trykte vi to artikler om den historiske materialismen. Den ene var skrevet av Pål Steigan. I dette innlegget imøtegår Per Lund den artikkelen. Debatten om historisk materialisme vil fortsette i neste nummer. Redaksjonen oppfordrer flere til å delta i debatten.

Det pågår for tida en debatt om historisk materialisme i Materialisten og Røde Fane. Siste nummer av Røde Fane inneholdt to viktige artikler om dette emnet. Jeg vil her kommentere innlegget til Pål Steigan, som bar tittelen «Til forsvar for den historiske materialismen».

Pål Steigan advarer i begynnelsen av sin artikkel mot sammenblanding av ulike typer argumenter. Som for eksempel det å blande sammen vår egen analyse av historiske fakta med spørsmålet om hva Marx og Engels mente.

Enig i dette. Når det gjelder historiske fakta, så vil jeg her vise til en kommende artikkel i Materialisten, der jeg behandler relativt utførlig fakta om føydalismens sammenfall og framveksten av kapitalismen. Jeg vil, når det gjelder denne perioden, argumentere for at det er produksjonsforholda som utvikler og former produktivkreftene og ikke omvendt.

Hva mente så Marx og Engels om dette spørsmålet? Steigan drøfter dette i første halvdel av sin artikkel. Han presenterer for leseren en hel serie med Marx-sitater, i den hensikt å dokumentere hva Marx «egentlig mente», som han sier. Ved hjelp av disse sitatene mener han å kunne bevise at Marx allment tillegger produktivkreftene forrang framfor produksjonsforholda. Altså en teori om at produktivkreftene er historias drivkraft.

Ærlig talt, så synes jeg ikke disse sitatene beviser noe som helst. Steigan ville sikkert være den første til å innrømme at det ikke skulle by på større problemer å finne fram en bunke sitater som ville «bevise» akkurat det motsatte. For å trenge inn i hva Marx «egentlig mente», så kan vi ikke nøye oss med sitater. Vi må «gå under» sitatene og studere i sammenheng de tekstene som sitatene er henta ut fra. Vi må ta for oss de tekstene der Marx analyserer virkelig historie. F.eks. perioden med overgangen fra føydalisme til kapitalisme i Vest-Europa. At jeg nevner akkurat denne historiske epoken, er ikke tilfeldig. Marx vendte på nytt og på nytt tilbake til analysen av kapitalismens opprinnelse. I Den tyske ideologi, Grundrisse og Kapitalen. Oppfatninga hans av denne epoken bidro i vesentlig grad til å forme hans allmenne historiesyn.

Som skriftene til Marx fra 1840-åra viser (jeg tenker her særlig på Den tyske ideologi, Filosofiens elendighet og Manifestet), så hadde han skaffa seg et bredt overblikk over samtidas politiske spørsmål og hans filosofiske kunnskaper var betydelige. Men hans økonomiske kunnskaper var relativt begrensa og bygde i all hovedsak på Smith og Ricardo. Hans historiekunnskaper var naturlig nok fremdeles ganske begrensa. En kan bare sammenlikne den framstillinga Marx har av overgangen fra føydalismen til kapitalismen i Den tyske ideologi med den tilsvarende framstillinga i Kapitalen. Framstillinga er revidert på alle vesentlige punkter.

I Den tyske ideologi (avsnitt B, Ideologiens virkelige basis, Marx i utvalg, bind 2, Pax) beskriver Marx hvordan kapitalismen vokste fram fra føydalismen, særlig som et resultat av produktivkreftenes, arbeidsdelingens og handelens utvikling i og mellom byene. Marx framhever særlig maskinens betydning for at manufakturen kunne sprengte laugsvesenets snevre rammer og etablere seg som kapital: «Det arbeid som fra begynnelsen av forutsatte bruken av en maskin, selv om den er aldri så primitiv, viste seg snart å være det mest utviklingsdyktige.» (s.98). I denne analysen spiller den føydale landsbygda en helt underordna, ja, knapt nevnever-

dig rolle. Marx fokuserer nesten bare på produktivkreftene og byene.

I Kapitalen vurderer Marx dette helt annerledes. I kapitlet om kapitalens opprinnelige akkumulasjon, så blir scenen lagt til den engelske landsbygda. Her får vi høre hvordan de store grunneierne eksproprierer og fordriver bondemassene fra gård og grunn. Den opprinnelige akkumulasjonen, sier han, er i bunn og grunn ikke annet enn den historiske prosessen der produsentene blir skilt fra sine produksjonsmidler og kastet ut på arbeidsmarkedet som eiendomsløse proletarer. Istedenfor produktivkrefter og handel, kommer nå klassekampen i sentrum for analysen, i stedet for byene i Sør-Europa kommer den engelske landsbygda.

I Den tyske ideologi blir de proletariserte massene så vidt omtalt som utviklinga av «omstreifervesenet». Dette oppstår, dels på grunn av oppløsninga av de føydale troppestyrkene, dels på grunn av forbedret jordbruksteknikk. Noe lengre enn dette kommer ikke Marx i analysen av «omstreifervesenet» i Den tyske ideologi, sjøl om han er klar over «hvor nøye omstreifervesenet henger sammen med føydalismens oppløsning». (s.99.) Han tar ikke opp hvorfor massene blir støtt ut av jordbruket og hvorfor jordbruksproduktiviteten med ett slag har utvikla seg så kraftig. I Kapitalen viser Marx at dette henger sammen med at det er blitt skapt kapitalistiske produksjonsforhold i jordbruket, og at dette igjen danner grunnlaget for at kapitalismen kan utvikle seg i byene. I Den tyske ideologi blir det nevnt hvordan «den hurtige oppblomstring av manufakturbedriftene, især i England, etterhvert absorberte disse omstreiferne» (s.99).

Men forholdet var snarere det, at oppblomstringen av manufakturen forutsatte tilførselen av de proletariserte massene. Grunnen til at den relativt høyt utvikla manufakturen i byene i Nord-Italia og Flandern aldri kunne fremme en kapitalistisk utvikling på bredt grunnlag, var at landsbygda forble under et føydalt regime i lang tid ennå.

Følgelig kan Marx slå fast i Kapitalen: «Selv om de første spirene til kapitalistisk produksjon trer oss i møte alle-

rede i det 14. og 15. århundret i noen byer ved Middelhavet, daterer den kapitalistiske æra seg først fra det 16. århundret.» (Kapitalen del 4. Oktober.) Altså fra den tida hvor omveltninga i det engelske jordbruket har funnet sted. På den tida Marx og Engels skreiv Den tyske ideologi, var Marx fremdeles sterkt influert av den klassiske borgerlige økonomien. Han fulgte derfor langt på vei Adam Smith og Ricardo i deres vektlegging av produktivkrefter og handel som grunnleggende drivkrefter i samfunnsutviklinga. I Den tyske ideologi får vi inntrykk av at kapitalismens utbredelse nærmest er en funksjon av handelsborgerskapets økte utbredelse. I Kapitalen er framstillinga av kjøpmannskapens historie en ganske annen. Kjøpmannskapen omtales her som et vesentlig konservativt element. Marx formulerer her til og med «Loven om at kjøpmannskapens utvikling er omvendt proporsjonal med den kapitalistiske produksjonens utvikling».

Tilsvarende undervurderer Marx i Den tyske ideologi betydninga av de indre klassekonfliktene i føydalsamfunnet som en avgjørende faktor i dette samfunnets oppløsning. Så heter det f.eks.: «Alle de store opprørene i middelalderen hadde sitt utspring på landsbygda, man heller ikke de førte til noen som helst resultater, takket være splittelse blandt bøndene og deres derav følgende primitivitet». (s.95) Marx har helt rett i at alle de store opprørene i middelalder og seinmiddelalder er bondeopprør. Men sjøl om bondeopprørene, hvis vi betrakter dem enkeltvis, ikke oppnådde mye, så var den samlede virkningen av disse oppstandene enorm.

Sammen med bøndenes masseflukt vekk fra føydalherrenes domener, førte bondekrigene fra det 13. til det 16. århundret til slutt til livegenskapens oppløsning i Vest-Europa. Mye nyere forskning bekrefter dette, og jeg skal drøfte dette materialet nærmere i den nevnte artikkelen i Materialisten.

Etter min mening undervurderer også Steigan betydninga av de indre konfliktene i de føydale produksjonsforholda i sin artikkel. Som et argument for sin teori om produktivkreftene spil-

ler den mest progressive rolla i overgangen fra føydalismen til kapitalisme, framholder han: «Dersom det hadde vært slik at det under føydalismen hadde vært mulig å skape de fullt utvikla produktivkreftene til kapitalismen, så hadde det talt mot teorien. Det er jo nettopp fordi produksjonsforholda fungerte reaksjonært i forhold til utviklinga av produktivkreftene at de måtte forandres.» (Røde Fane 5/84, s.11.)

Haken ved dette resonnementet er at det ikke sier noe om hva som faktisk sprengte føydalsamfunnet og banet veien for kapitalismen. Steigan sier ikke at det var de indre klassekonfliktene i føydalsystemet. Han dokumenterer heller ikke at det var produktivkreftene (noe jeg tror han skulle få problemer med). Han legger ikke fram fakta verken i den ene eller andre retning. Han framkaster bare en moralsk dom over de føydale produksjonsforholda: De fungerte reaksjonært, fordi de hindra utviklinga av produktivkreftene. Ja, føydalsystemet hindra produktivkreftenes utvikling. Men det var ikke derfor dette systemet ble sprengt. Det ble sprengt fordi de arbeidende massene ikke lenger aksepterte å leve under livegenskapes åk. Derfor ble føydalsystemet oppløst i Vest-Europa. Mens det fortsatte i f.eks. Øst-Europa, fordi føydaldelen der klarte å holde fast på makta si. Og kapitalistiske klasseforhold blei skapt i England. Ikke fordi produktivkreftene der var særskilt høyt utvikla — England var teknologisk og industrielt av de mest tilbakestående landa i Europa — men som en følge av det svært spesielle utviklingsforløpet som klassekampene tok der.

Det skjer en veldig utvikling i Marx' historiske kunnskaper, og følgelig også i hans historiesyn fra skriftene i 1840-åra og i løpet av de neste 20, 30 åra. Dette er ikke å redusere betydninga av de tidlige skriftene til Marx. De inneholder geniale innsikter som er blitt stående som grunnpillarer i den seinere marxismen. Men marxismen er ikke tjent med at vi har en holdning til Marx' skrifter som å priori tar alt han har skrevet som evige sannheter. Heller ikke i Kapitalen er Marx entydig klar når det gjelder de spørsmåla som er tatt

DEBATT

opp her. Vi finner der formuleringer som trekker i begge retninger. Det viser at dette er saker som Marx jobber med. Nettopp av den grunn er det ufruktbart å bygge opp en argumentasjon på spredte sitater.

Til slutt. Steigan kaller sin artikkel «Et forsvar for den historiske materialismen». Han sier at den kritikken som nå blir reist mot produktivkraftteorien blei ført fram av den såkalte Frankfurterskolen på 60 tallet, og avvist av ml-bevegelsen allerede den gang.

Andre får svare for seg. Jeg for min del vil gjøre det helt klart. Jeg veit godt hva Frankfurterskolen står for. Den kritikken jeg har kommet med mot produktivkraftteorien har absolutt ingenting felles med Frankfurterskolen. Saka er at de spørsmåla som nå er blitt reist aldri har blitt utførlig behandla i ml-bevegelsen. Men det dreier seg her om enormt viktige spørsmål. Og denne debatten vil komme. Og den vil få konsekvenser. □

Per Lund

Sovjet og krigen

I Røde Fane 4/84 trykte vi en lengre artikkel om det militære styrkeforholdet i Europa av Gunnar Gjertsen. Konklusjonene i denne artikkelen har blitt kritisert. I Røde Fane 5/84 skriver Per Gunnar Gabrielsen, forsvarspolitisk talsmann i AKP(m-l), at Gjertsen snur opp ned på partiets analyser av den sovjetiske supermakta. Reidar Johansen skrev i samme nummer at Gjertsens artikkel er «et forsøk på å underbygge et pågående linjeskifte i AKP i synet på krigsfaren og Sovjets aggressive hensikter.» Redaksjonen i Røde Fane svarte på Reidar Johansens innlegg i samme nummer. Her trykker vi Gunnar Gjertsens svar på kritikken som har blitt reist mot hans artikkel.

I forrige nummer av Røde Fane tar Per Gunnar Gabrielsen og en forfattergruppe avstand fra min artikkel «Sovjet og krigen» i Røde Fane 4/84. Redaksjonen i Røde Fane har allerede svart på Reidar Johansens oppfordring til sensur, så jeg velger å svare på Per Gunnar Gabrielsens innvendinger.

I min artikkel gjennomgår jeg den militære styrkebalansen i Sentral-Europa og konkluderer med at en krig innen 1985, eller 1995, ikke er sannsynlig i den form vi har tenkt oss.

Gabrielsen påpeker at krigen er en fortsettelse av politikken med andre midler. Så enig, så enig, men det avhenger av at man virkelig *har* midlene, den materielle forutsetningen for å gå til angrepskrig. Jeg påviser at dette ikke er tilfelle for Sovjet *nå*, men jeg åpner også for at Sovjet av politiske eller økonomiske årsaker er *nødt* til å ta krigen, eller eventuelt at de *tror* de har mulighetene til å vinne en krig, og å sikre seieren på lang sikt.

Skulle Sovjet planlegge en angrepskrig er det vanskelig å forstå hvorfor de ikke har lagt forholdene bedre til rette for å starte krig: Bedret overføringsrutinene, omgruppert de stående avdelingene i Øst-Europa og opprettet forhåndslag. Dette har vært mulig å gjennomføre over tid, men har ikke skjedd. Derfor konkluderte jeg med at russernes interesser først og fremst ligger i å opprettholde status quo i Øst-Europa, ikke å utvide besittelsene til et nytt verdensrike. Om Sovjet ikke er en akutt trussel for Vest-Europa nå, betyr ikke det at de ikke er det overfor andre land i verden. Sovjet bedriver, og vil fortsatt bedrive, imperialistiske eventyr der de kommer til.

KRIGEN I NORGE

Tysklands angrep på Norge i 1940, viste at et stort land kan slå et lite. Ikke noe merkelig i det. Men den første angrebølgen var liten, knapt 10 000 mann, selv om okkupasjonsstyrken senere under krigen kom opp i 400 000. Tyskerne møtte et forsvar som ikke var mobilisert, som ikke *ble* skikkelig mobilisert og soldater som mange steder kjempet under uvillige og tyskvennlige offiserer.

De tyske styrkene klarte å skaffe seg numerisk overlegenhet i de fleste tref-

ningene mot de sammenraskede norske styrker, de færreste norske avdelingene kom noensinne i kamp. Hadde norske myndigheter den gang vist vilje til forsvar av landet, ville kanskje ikke angrepet lyktes.

Denne situasjonen står i skarp kontrast til Sentral-Europa idag. Store stående styrker vokter hverandre på begge sider av jernteppet, begge vet hvem den aktuelle motstander er, og hos begge finnes det vilje til å forsvare seg.

Jeg vil gjerne sitere von Clausewitz fra *Vom Kriege*: «Det viktigste er tallmessig overlegenhet.» Dette er sjølsagt ikke det eneste som avgjør en krig. Men numerisk overlegenhet av mannskaper og våpensystemer spiller den største rollen ifølge Clausewitz og hans moderne disipler i den russiske militærledelsen.

Da tyskerne angrep Norge, hadde de ikke total numerisk overlegenhet, men de hadde overraskelsesmomentet, initiativet, mobiliteten, ildkraften og disiplin på sin side. De løste problemet med tallmessig underlegne styrker på klassisk måte: nedkjempe fienden en for en, og å sikre styrkeoverlegenhet i de enkelte trefningene. Mot en *desorganisert* forsvarer er blitzkrigens prinsipper overlegne, derfor vant de.

ØST-EUROPEERNE

Gabrielsen går lenger enn Reidar Johansen når han hevder at de øst-europeiske enhetene med sikkerhet vil delta i et angrep. Jeg bestrider dette.

Hvis først de sovjetiske okkupasjons-troppene i Øst-Europa sendes vestover i et angrep, og de nasjonale divisjonene sendes etter, hvem skal sørge for ro og orden i DDR, Polen, Tsjekkoslovakia og Ungarn? Sovjet må da i tilfelle avsette enda flere besettestropper, sikringsenheter og politissoldater for å kontrollere forbindelseslinjene mellom sitt eget land og fronten.

Da tyskerne omringet Stalingrad i 1942/43, deltok både ungarske, bulgarske og rumenske tropper i ringen. Det sovjetiske motangrepet ble rettet direkte mot disse satelittene, de knakk fort sammen, og det skapte de hullene i fronten som russerne kunne utnytte for å rulle opp de tyske linjene, og sjøl omringe tyskerne. Dette er faren ved å trekke med seg tvilsomme av-

DEBATT

delinger inn i angrepet. Dette er en *militær* vurdering.

Gabrielsen trekker sammenlikning mellom samholdet i NATO og samholdet i Warszawa-pakten, og mener at det er større grunn til å tro at de vestlige landene vil innta en nøytral stilling enn at de østlige vil gjøre det. Kan Vest-Tyskland, Belgia, Nederland, Danmark eller Frankrike stille seg nøytrale hvis sovjetiske armeer marsjerer inn i landet deres? «Frankrike vil forsvare fransk jord til siste tysker», sies det. Kanskje dette også gjelder Belgia og Nederland, disse landene har som Frankrike tropper i Vest-Tyskland.

Vil England holde seg nøytralt? Landet som ganske treffende betegnes som USA «usenkbare hangarskip». Britene vil også forsvare britisk jord til siste tysker, ved at de har over 50 000 soldater stasjonert i Vest-Tyskland. Overfor England har Sovjet kun to muligheter, enten terrorisere landet til nøytralitet med atomvåpen, eller å invadere. Hitler oppdaget raskt hvor vanskelig det var, og England ble da også utgangspunktet for gjenerobringen av Sentral-Europa.

USA og Kanada har også tropper i Vest-Tyskland. Vil de også stille seg nøytrale? Nei, jeg tror Sovjet vil ha større problemer med å tvinge, hvis de ønsker det, øst-europeerne med seg. At de skulle delta godvillig og med stor begeistring, nei, det tror nå ikke jeg. Og dette er riktignok en *politisk* vurdering.

Gabrielsen ønsker å distansere seg fra determinismen i krig/fred spørsmålet. Hvorfor er han da så oppbragt over at jeg mener at krigen er noen år unna? Han mener også at jeg gjør meg skyldig i en feilvurdering av folks alminnelige syn på Sovjets aggressive hensikter. Jeg står fremdeles på at «folk flest» oppfatter Sovjet som en trussel, oppslutningen om NATO skulle vel si noe om det. Dessuten er USA og NATOs argumentasjon for økte forsvarsbudsjetter basert på «russerfrykten». I den sammenheng unnsår de seg ikke for å hause opp Sovjets militære kapasiteter, og bagatellisere egne.

SLAGET OM ATLANTERHAVET

Gabrielsen sier om slaget om Atlanterhavet: «Andre, med grundigere materiale enn Gjertsen, argumenterer for at

3 måneder (for overføringene) er minimum, under fredelige forhold.» Hvem er disse «andre», og hvor er dette grundige materialet?

Hvert år øver NATO overføringer fra USA og fra England. Her øves konvoiering med skip, flytransport av tropper både til forhåndslagret utstyr og med medbragt utstyr, beskyttelse av overføringene og angrep på fiendtlige styrker.

Under fred må visse sikkerhetsregler følges, fly og skip kan ikke rekvireres en masse, og man prøver å lage minst mulig forstyrrelser for samfunnet forøvrig. Under krig hiver man trafikkregler og sikkerhetsrutiner på båten, bryr seg mindre om skader, ulykker og økonomiske utlegg. Da er det om å gjøre å få tingene unna. Hvorfor dette skulle ta lengre tid enn under fredlige og kontrollerte forhold, er uforståelig for meg.

Gabrielsen setter spørsmålsteget ved «om det i det hele tatt er mulig å gjennomføre en slik sjøoperasjon.» Både USA og resten av NATO tror det er mulig, og jeg er enig. En annen ting er det om konvoiene skulle forsere GIUK-linjen opp i Norskehavet. Da tror jeg tapene lett kunne bli katastrofale for NATO.

Jeg står altså på det jeg skrev i Røde Fane-artikkelen. Det betyr ikke at jeg har blitt «russerelsker», for jeg mener at det er *to* aggressive supermakter, ikke bare en. Jeg mener også at USA har klart å snu strømmen etter Vietnam, Watergate og Iran, samtidig som Sovjet møter større motstand enn i syttiårene. Om dette er en kortvarig eller langvarig tendens, vet jeg sjølsagt ikke, men like fullt er den der og den er der nå. □

Gunnar Gjertsen

Referanser:

Redaksjonen i Røde Fane og artikkelforfatteren beklager at kildehenvisninger ikke fulgte med artikkelen i RF 4/84. Her kommer de:

Hær:

Die Armeen der NATO-Staaten, Wiener 1979

Die Armeen der Warschauer-Pakt-Staaten, Wiener 1979

Weapons and Tactics of the Soviet Army, Isby 1981

The Modern British Army, Gander 1982

Taschenbuch der Panzer, Von Senger und Etterlin 1969, 1976, 1983

JANE's Armour and Artillery, Foss 1981/82

JANE's Military Review, Hogg 1982, 1983, 1984

Marine:

Die Sowjetische Kriegsmarine, band 1/2/3, Schulz-Torge 1976, 1981

Gunnar Gjertsen mener at tyskerne tok Norge fordi de hadde overraskelsesmomentet, initiativet, mobiliteten, ildkraften og disiplin på sin side.

DEBATT

Soviet Warships, Jordan 1983
Guide to the Soviet Navy, Breyer 1970, 1977
The Battle of the Atlantic, Macintyre 1983
Ships and Aircraft of the US Fleet, Polmar 1983
US Naval Developments, Breemer 1983
JANE's Fighting Ships, Moore 1970, 1975, 1983, 1984
JANE's Merchant Shipping Review, Ambrose 1983/84
JANE's Naval Review, Moore 1982, 1983, 1984

Luftstyrker:

USAF Europe, Skinner 1983
Airborne Early Warning, Hirst 1983
Observers Aircraft, Green 1957-1984
JANE's All the Worlds Aircraft, T aylor 1974, 1976, 1979
JANE's Aviation Review, Taylor 1982, 1983, 1984

Alment:

Den kalde krigen, Horowitz 1966
The Grand Strategy of the Soviet Union Luttwak, 1983
Militærbalansen IISS, 1970, '75, '80, '81, '82, '83, '84
The Armed Forces of the USSR, Scott 1981
The Balance of Military Power, Miller 1981
US War Machine, Dornan 1978
JANE's Weapons Systems, Pretty 1971, '73, '76, '77, '82, '82
JANE's World Railways, Goldsack 1983/84

Tidsskrifter:

Soldat und Technik, (9/84 og 4/84)
Osterreichische Militärische Zeitschrift, (6/83)
International Defence Review, (6/83)
Armé Nytt, (4/80, 1-5-6/81, 3-4/822, 1/84)
Armed Forces, (6 til 112/83 og 6-8/84)
Air International, (9/83)
RUSI, (3/80, 3/82, 2/83)
NATO's Sixteen Nations, (Spec.issue 2/81)
Aftenposten, (7/10-83)
Flight International's World Missile Forces, *World Missile Survey*, *World Air Forces* og *Military Aircraft of the World*, (1980-84)

Et trendy verk for 80-åra

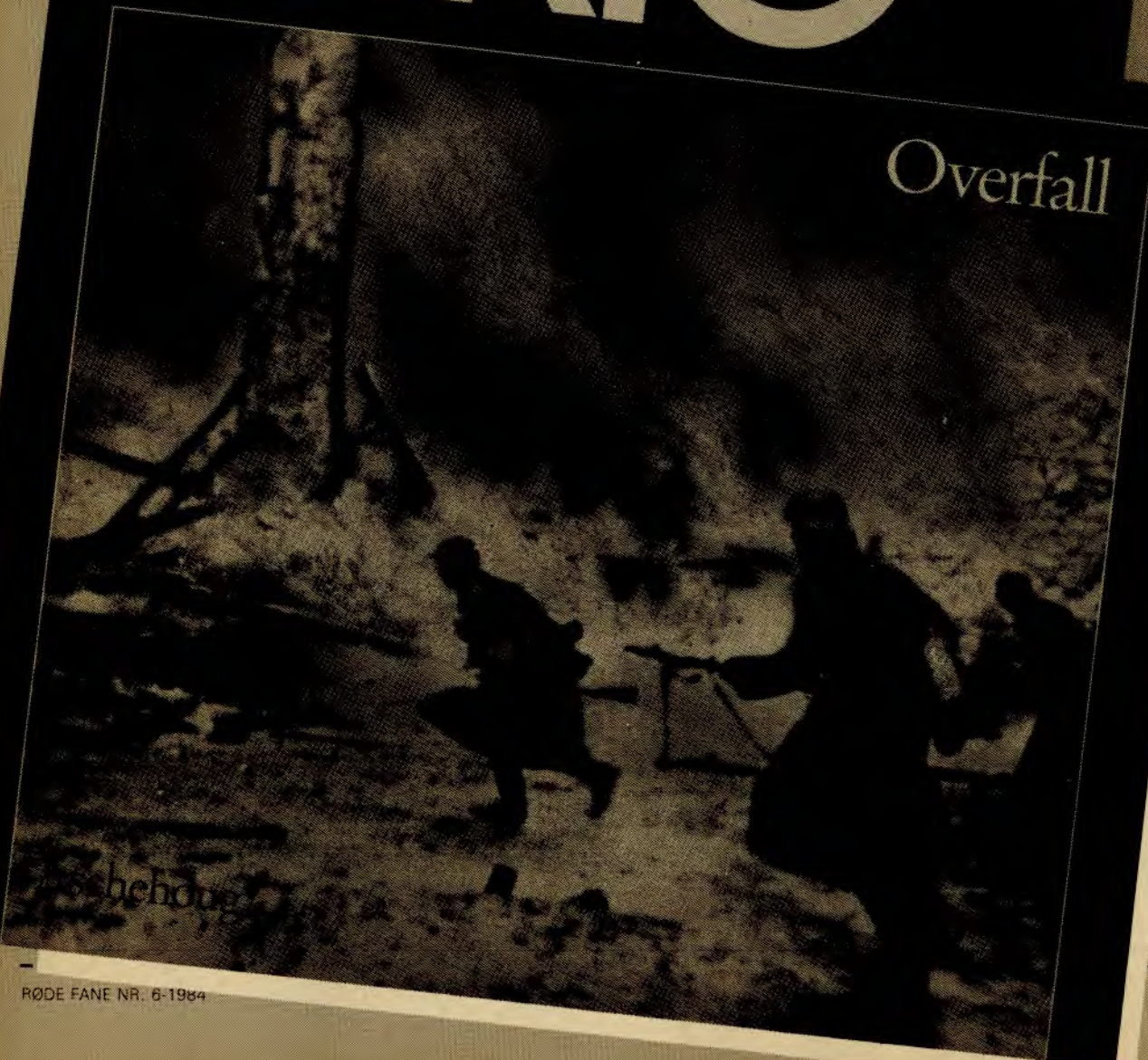
Ascehoug er i ferd med å gi ut et åttebinds verk om krigen i Norge. Første bindet er utkommet. Lars Borgersrud og Per Gunnar Gabrielsen har sett på dette bindet. — Ved å se bort fra fakta og tildekke alt konfliktstoff har Ole Kristian Grimnes skrevet et «trendy verk for 80-åra», er deres samstemmige dom. — Grimnes frir til den intellektuelle moten, skriver Lars Borgersrud. Anmelderne mener at det var kongens trussel om å abdisere som gjorde at regjeringa sa nei i april-dagene 1940. Nygaards-voldsregjeringa handlinger i 1940 var langt fra heroiske.

ANMELDELSER

NORGE IKRIG

Bind 1

Overfall

**Bla
om!**

ANMELDELSER

Et trendy verk...

Ole Kristian Grimnes har fått oppgaven å skrive bind 1 i serien «Krigen i Norge». Tittelen er «Overfallet». Grimnes har skrevet ei bok for 80-åra. Ei bok med moteriktig «trend». Ei merkelig bok uten konturer. Ei stor bok med få fakta. Ei bok som representeres som «motvekt» (Skodvin i forordet) til «lettkjøpt tidsfordriv» og «underholdningsindustri» og som «ikkje går på akkord med faglig-historiske kvalitetskrav». Ei høyst «upolitisk» bok, ei faglig-historisk bok.

De fleste av leserne veit at historikere har skrevet under slike merkelapper til alle tider. Hitler-Tysklands historikere skreiv under slike merkelapper. Det samme gjorde den kalde krigens historikere i USA. Den nøytrale historiker er en fiksjon. Den virkelige historiker er den som klart gjør rede for sine premisser for leserne. Gir leserne et klart grunnlag for å analysere produktet utfra forskerens samtid, motiver, metode og ikke minst hvordan forskeren står i debatten om emnet. For en slik pågår sjølsagt om alle viktige moderne historiske emner. Det dreier seg om å klargjøre den og å forstå den.

FRA KRITISK ANALYSE TIL «HOFFPOESI»

Grimnes har sin faglige autoritet fra arbeidet med de to store verka «Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940-45» (1974), og «Hjemmefrontens ledelse» (1977). Som forsker har Grimnes utvikla seg i nær kontakt med det kritiske historiker-miljøet på 70-tallet. Han har aldri vært en del av det, eller delt dets synspunkter. Men han har ført en dialog med dets synspunkter, i motsetning til Magne Skodvin, som har ført kamp mot det hele tida. Grimnes sin plass i miljøet kan først bli forstått på bakgrunn av den dominans som Skodvin (His-

torisk Institutt i Oslo), Olav Riste (Forsvarets Krigshistoriske Avdeling) og John Sandness (Norsk Utenrikspolitisk Institutt) har hatt i okkupasjonshistorikermiljøet i Oslo. Dette trekleveret har vært det Kongelige Norges Voktere over den Godkjente Krigshistorie. De har blitt av de store forlaga, av NRK, av avisene, av de offisielle forskningsrådene og ikke minst av staten. Med sitt harem av «bokbærere» har de spilt en enestående rolle i norsk historikermiljø (og fortjener forsåvidt sine egne historikere).

Til nå har Grimnes ikke latt seg svelge av dette miljøet. I boka «Norge under okkupasjonen» (1983) skriver han at han ble påvirket av den kritiske forskningen på 70-tallet, og at han (sjøl om han delvis polemiserer mot den) derfor la vekt på nye ting. Han plasserte seg sjøl i en «mellomstilling» (s. 7-8).

Sett i denne sammenhengen er «Overfallet» en skuffelse (og markerer at Grimnes har sluttet seg til «hoffpoetene»). Hovedmålsettingen til Grimnes med boka er å begrunne at regjeringsmedlemmene var de virkelige heltene fra 1940.. Metoden hans er å avgrense behandlinga i tid og i valg av fakta på en slik måte at konklusjonen gir seg sjøl.

«DOBBELT REAKSJONÆR

«Skulle vi følge nåtidens smak, måtte vi finne dem (heltene) i hverdagslivet. Det motheroiserende tillater egentlig ikke mer idag. Her vil vi gå tiden rakt imot og være dobbelt «reaksjonære». Vi vil ikke bare nyheroisere. Vi vil gjøre det på nasjonens nivå...» (s. 248)) «Vi trenger helter, men la oss skaffe oss våre egne!» (s. 248) Dette er ikke sitater fra Per Sundby eller Kjell Hallbing, men fra et eget kapittel som Grimnes sprøtt nok har gitt tittelen «Heroisering og omheroisering» (s. 240).

Dette skal altså være mot «tidens smak»? Går Grimnes mot strømmen her? Det kan han knapt mene i fullt alvor.

Lars Børgersrud skriver at forfatteren av 1. bind av «Norge i krig», Ole Kristian Grimnes, har sluttet seg til «hoffpoetene» innen norsk okkupasjonshistorie. Det er en stor skuffelse, mener anmelderen.

Tverimot. Det er ikke dagens motebølge han polemiserer mot. Han formulerer dagens innvendinger mot den kritiske bølgen på 70-tallet generelt, og spesielt mot den kritiske forskningen som hadde sitt høydepunkt på 70-tallet. Han formulerer her i metoden et skarpt angrep på parolen «Grav der du står». Han angriper eksplisitt de som hevda (og hevder) at det er i kampen mellom klassene i samfunnets basis at forutsetningene for all samfunnsutvikling ligger, og at det er i de «grå menneskenes» historie nøkkelen til forståelse av nasjonens historie ligger – også en regjerings oppførsel (eller mangel på).

Kongelig Vokter av Godkjent Krigshistorie: Magne Skodvin, Historisk Institutt i Oslo.

ANMELDELSER

NED MED GRUNNPLANS-HISTORIE

I et eget kapittel som heter «grasrothistorie» utdyper Grimnes hvorfor han går «tiden rakt imot». Etter en kort parafrase over «grasrota må også få tale» (s.90) kan vi lese at «Selv om mange vil ha grunnplanshistorie, skal vi ikke konsentrere oss om den her. Grunnplanshistorie har nemlig én feil. Ofte treffes ikke de store beslutningene på grunnplanet, beslutninger som blir avgjørende for hva det enkelte menneske og grasrotkollektivet kommer til å oppleve. Vi må lenger opp i samfunnet. Den som ikke bare er interessert i opplevelser, men hva som bestemmer opplevelsene, må ofte søke dit (...) avgjørelsen lå ikke på grunnplanet. Den lå hos en ytterst begrenset krets av nordmenn, de få som satt i den norske regjering... Skulle de reise stat og nasjon til kamp mot overfallsmanen?».

Grimnes avskriver her fullstendig en materialistisk tilnærming. For han er det regjeringens medlemmer som formelt hadde myndighet — derfor også reelt. Forutset-

ningene for deres handling lå ikke i de indre strukturelle og ideologiske forhold som det norske samfunnet hadde utviklet, men i regjeringsmedlemmenes *moralske styrke*.

Denne avvisningen av «grasrothistorie» og opphaussinga av Det Store Heroiske og det upolitiske «Å være historisk må bety å kjempe for noe som er større enn en selv og egen vinning...» (s.248) er nettopp «tidens tale» mot «70-åra». Så langt fra å være motvekt mot «nåtidens smak» så er dette å formulere en teori på historieforskningens område som uttrykker det samme som trangten til upolitikk, «frigjøring», «originalitet» og mystisisme som dagens rosa borgerskap kaller 80-åra. Grimnes er virkelig «trendy».

Gårsdagens krav til eksakthet, kildekritikk, helhetsanalyse, forutsetninger i utviklinga av samfunnet er avløst av en graut.

EN RØRENDE HISTORIE...

Grimnes frir altså direkte til den intellektuelle moten. Han har helt rett i at han i denne sammenhengen er «dobbelts reaksjonær» som han så tref-

fende karakteriserer seg sjøl. Utfra sine teoribetraktninger stiller han opp to hovedteser:

1. «Nygaardsvold-regjeringen reiste striden først, mens nasjonen og dens hjemmefront bare gradvis kom etter.» (s.248) og

2. Motstandskampen hadde sitt opphav i regjeringen: «Regjeringen sto svakere i den samlede opinion for hver (mostands)beslutning (...) Den trosset ikke bare en stormakt. Den trosset i økende grad nasjonen selv.» (s.252).

Er disse tesene riktige?

REISTE REGJERINGEN STRIDEN FØRST?

Påstand 1: «Så snart den (regjeringen) hadde meldinger som bekreftet at de inn-trengende krigsskipene var tyske, vedtok den uten dissens å reise krigsmakten» (s.99) Dette gjaldt 9.april. Dette hevder Grimnes fordi regjeringen ikke godtok å kapitulere om morgenen 9.april, som den tyske sendemenn forlangte.

Denne påstanden ble også hevdet av Bjørn Bjørnsen i «Det utrolige døgnet». Det finnes ikke positive kilde-
dekning for en slik påstand.

Det finnes positiv kilde-
dekning for at regjeringssamlingen (ne) natt/morgen 9.april var et mer eller mindre sammenhengende kaos av forvirring og usikkerhet. Det finnes ikke noen referater. Ingen samtidige notater. Ingen dokumenterte krig/kamp-beslutninger. Ingen beslutning om alminnelig mobilisering. Det som foreligger er sendemann Brauers telegram til Berlin der han legger Koht i munnen at «vi bøyer oss ikke frivillig, kampen er allerede i gang.» Det er dokumentert at regjeringen og forsvarsledelsen tvang gjennom stille og delvis mobilisering på tvers av generalstabssjef Hatledals innstendige krav om alminnelig mobilisering. Det er dokumentert at grunnen til at det kom ut noe om mobilisering var at herrerne Friid og Knudsen fra NTB tilkjempa seg et intervju med Koht på Østbanen før regjeringa dro til Hamar. Det var slett ikke regjeringa som foretok alminnelig mobilisering. Det var NTB. På eget initiativ.

Ifølge Grimnes gjorde regjeringa «feil» (s.97), den glemte både mobiliserings-

Kongelig Vokter av Godkjent Krigshistorie:
Olav Riste, Forsvarets Krigshistoriske avdeling FOTO:KLASSEKAMPEN

Kongelig Vokter av Godkjent Krigshistorie:
John Sannes, Norsk Utenrikspolitisk Institutt FOTO:KLASSEKAMPEN

ANMELDELSER

beslutningen, NRK, den militære ledelsen osv. og fortjener derfor «kritikk», men ikke «ensidig» kritikk (s.98).

Denne opptreden av landets sivile og militære ledelse om morgenen 9.april har andre grunner enn tilfeldigheter. Rundt i landet hadde forlengst militære avdelinger tatt opp kamp, og frivillig mobilisering var allerede i gang. Regjeringa, som satt midt i et (etter forholda) fredelig Oslo sto overfor en enslig tysk sendemann og to speidende tyske agenter (på kaia). Hva skulle de egentlig overgi seg til? Hvor var den militære overmakta i Oslo? Svaret måtte gi seg sjøl. Foreløpig var det ikke noe tvang på regjeringa. Tvertimot måtte den i tilfelle avblåse kamper og frivillig mobilisering som allerede var i gang. Den største tyske krisa under felttoget hadde oppstått fordi Blücher og gruppe 5 til Oslo var stoppet – så langt, tyskerne kunne lite gjøre med det. Men på tross av det åpnet regjeringa døra ved *ikke å erklære krig, ved å ikke foreta åpenlys og alminnelig mobilisering, ved å ikke gi ordre om å forsvare Oslo osv.*

Om dette gir Per Gunnar Gabrielsen flere eksempler på i en annen artikkel i dette nummer av Røde Fane. Jeg skal begrense meg til å trekke konklusjonen: Den faktiske virkningen av regjeringens handlinger var *ikke å stenge igjen forhandlingsvegen*. At dette også var den subjektive hensikt er det all grunn til å tro ettersom det bare noen få timer seinere *blei opprettet en forhandlingsdelegasjon* (på Hamar).

Påstand 2: «Som om morgenen 9.april hadde den (regjeringa) ikke vanskelig for å samle seg om et vedtak som innebar krig.» (s.119). Påstanden gjelder at regjerin-

gen igjen gikk i spissen for å reise motstanden den 10.april. Igjen må Grimnes oppkonstruere en heroisk beslutsomhet som ikke kan dokumenteres i kildene. Situasjonen var nå at tyskerne hadde gitt opp forsøket på å ta regjering og kongefamilien til fange (Midtskogen). I Oslo var det oppretta ei opprørsregjering under Quisling, som tyskerne krevde skulle anerkjennes. Regjeringa Nygaardsvold sto nå altså overfor den situasjon at den måtte trekke seg tilbake. Kong Haakon hadde allerede sagt at han heller ville abdisere enn å godta Quisling. Regjeringa var dermed stilt overfor valget å avsette kongehuset eller å avvise kravet om Quisling. Et heroisk valg? Den 10.april var regjeringa reddet to ganger allerede. Ikke av noen heroisk beslutsomhet, men av begivenheter den sjøl ikke styrte. Et nytt nei, ja vel. Men neppe særlig heroisk.

Så kommer jeg til Grimnes andre hovedtese, som jeg formulerer slik:

MOTSTANDSREGJERING MOT ETSTADIG MER VAKLENDE FOLK

Påstanden blir hengende i lufta. Til sjuende og sist basert på et håp. Grimnes *ønsker og vil* at regjeringa skal være kilden til motstanden. Han *postulerer* det, viser det ikke. På dette punktet blir sammenhengen med teoribetraktningene i boka tydelige. Han er ikke interessert i hva som skjedde i befolkningen. Det dukker bare fram som eksempler på manglende motstandsvilje. Vi ser bilder av sivile i Oslo sentrum som snakker med tyske soldater (vi får ikke se alle de som i de samme timene svirret rundt i byen iført ryggsekker og skiutstyr.) Vi får høre om norske bussjåfører som kjørte for

tyskerne med glede (og overtidsbetaling), men ikke om dem som nektet. Vi får høre at nordmenn flyktet ut av Oslo i vill panikk 10.april (panikkdagen), og om smilende kretser rundt tyske musikkorps. Men ikke hører vi noe om de som trakkasserte og spytta på de norske soldatene som sto vakt sammen med tyskerne foran Stortinget (i den grad at de til slutt måtte trekkes helt inn i bygningen for ikke å bli banket opp). Utvalget av «episoder fra folket» bekrefter forbløffende Grimnes postulat om at det var fra regjeringen motstanden kom.

Men regjeringen sto under sterkt press nedenfra. Nettopp de sterke reaksjonene fra vanlige folk (bl.a. tilstrømmingen til mobiliseringsstedene, hvor mange blei sendt hjem igjen av befalet) stilte regjeringa i en tvangssituasjon overfor sitt eget folk. det var tilstede ei spontan, men bevisst linje for motstand, som kan bekreftes av et utall av eksempler. Derfor var det avgjørende spørsmålet for tyskerne bak linjene å kvele ethvert tilløp til sabotasje og annen motstand. Tyskerne bekrefter jo dette ved sin intense bruk av Berggrav, administrasjonsrådet osv. for å kvele den spontane motstanden i de «tyske» områdene.

Hele motstandskampen var et resultat av en frivillig mobilisering på tross av regjeringas forhandlingslinje de første dagene, og på tross av alt det rot og den nederlagsstemning som ble spredd, særlig fra store deler av det høyere befalet, og som regjeringen på ingen måte hadde ryddet opp i.

Det er ingen grunn til å legge skjul på at enkeltstatsråder som Trygve Lie og Terje Vold, personer som Hambro

og Ruge sto hardt på for å ta opp kampen. Men de (og særlig Ruge) så dette i nær sammenheng med mulighetene for britisk støtte. Men her er det stor forskjell på *regjeringens handlinger* og enkeltpersoner.

DET VAR GODT DET GIKK SOM DET GJORDE...

er en formulering jeg synes dekker Grimnes tilnærming, med den avgjørende presiseringen av at regjeringen *egentlig* var heroisk. Det går igjen i hele boka, fra avsnitt til avsnitt, fra begivenhet til begivenhet. Omtalen går i almenne fraser. Detaljene nevnes ikke. Alt blir så forstått, så forstått. Jeg kan ikke gå gjennom alle de tilfellene hvor dette gjelder, men se på et tilfeldig valgt tilfelle: det som skjedde ved Agdenes festning utenfor Trondheim. Undertegnede har omtalt disse hendelsene slik (s.24-26 i «Unngå å irritere fienden»): «*IN DRONTHEIM ALLES IN ORDNUNG. Slik beskrev en Abwehr-melding situasjonen i Trondheim den 10.april. Ingen steder hadde det gått så glatt for tyskerne. Ingen steder er det ennå i dag så vanskelig å skille mellom vakling, dumhet, forræderi og direkte 5.kolonne-virksomhet på norsk side.*

Tonen blei slått an av den militære sjøavsnittsjefen, kommandørkaptein Olav Bergersen, som mente at det ikke var nødvendig med full beredskap ved Agdenes festning ut fra meldinger om angrepet i Oslofjorden. Festningen basto av tre fort, og stengte fullstendig innløpet til Trondheimsfjorden. Da en av fortssjefene, kaptein Øyvind Lange, slo alarm, fikk han skrape av kommandanten, oberstløytnant F.Jacobsen. Kommandanten annullerte deretter ordren, og gikk hjem

ANMELDELSER

å la seg. Ved Brettingen fort fikk fortssjefen blankt avslag da han foreslo å kjøre fram ammunisjon.

Ved tre-tida fikk festningen nok et varsel da de tyske skipene ble observert av vaktbåtene. Men ingen av batteriene var i kampklar stand da skipene passerte en halv time seinere. På Brettingen tok det ytterligere 12-13 minutter å klargjøre skytset, men deretter virket ikke tenningssystemene. Til slutt lyktes det endelig å løsne skudd, men da den første retursalva slo ned ved fortet, falt lyskastorlegget ut. 20 minutter brukte skipene på å passere gjennom skuddfeltene på Hysnes fort uten å bli beskutt. Seinere i grålysningen ble to jagere observert fra fortet mens de landsatte infanteri for å angripe fra landsida. Ordre ble gitt om ikke å skyte. Det samme skjedde seinere da en ubåt passerte i overflatestilling.

Dermed var vegen fri til Trondheim. Der ble tyskerne møtt med bokstavelig talt åpne armer av generalmajor Laurantz, sjefen for

5.divisjon, som overga dem byens store beholdninger av alle typer våpen og ammunisjon. All mobilisering i denne delen av Trøndelag ble dermed umulig, og tyskerne fikk en masse verdifullt utstyr som de seinere gjorde stor nytte av bl.a. i kampen ved Hegra fort.

Ved Agdenes fortsatte skuespillet. Den tyske landgangsstyrken rykket mot festningen fra landsida. Det blei skutt en masse fra begge sider, på norsk side blei kun to soldater såret. En sivil blei drept. Tyskerne oppga ingen tap. Til slutt ga kommandanten ordre om å trekke seg inn i festningen uten å skyte. Så overgivelse. På Brettingen fikk de ordre om å ikke gjøre motstand.

Da de norske offiserene kort tid etterpå blei frakta inn til Trondheim, oppdaget de til sin store forbauselse at det hersket lynsjestemning mot dem i byen.

Til den militære undersøkelseskommisjonen forklarte kommandanten seg slik «...For å vinne tid måtte jeg sinke tyskernes fremryk-

ning, og det var ingen annen utvei enn av all evne å søke å undgå å fremprovosere en forsert tysk fremrykning, m.a.o., såvidt mulig undgå å «irritere tyskerne».

Det er ikke vanskelig å forstå at slike forklaringer var dårlig egnet til å avkrefte mistanken om forræderi. På toppen av det hele blei Hysnes og Brettingen overlevert tyskerne med alt skytset i intakt stand. To dager seinere blei et britisk forsøk på å trenge forbi festningen stoppet med effektiv ild. Men nå med tyske artillerister bak kanonene.

Det står forøvrig ingen steder i de offisielle framstillingene av de såkalte «kampe» ved Agdenes at både Jacobsen og Lange var sterkt protyske. Den siste sto til og med fram som en gjennomreflektert nazist med ei bok noen måneder seinere.»

Om det samme skriver Grimnes følgende: «Det blei skutt fra festningen(e), men den norske motstanden var ikke sterk og resolutt nok til å stoppe eller forsinke angrepet» (s.79) Og i en bilde-tekst (på s.80) følgende til-

legg: «Fortet (Hysnes) som var en del av Agdenes festning, fikk ikke skutt mot de tyske krigsskipene da de passerte dagen før. Derimot overgav de seg først etter kamp mot de tyske troppene som ble landsatt for å ta fortet».

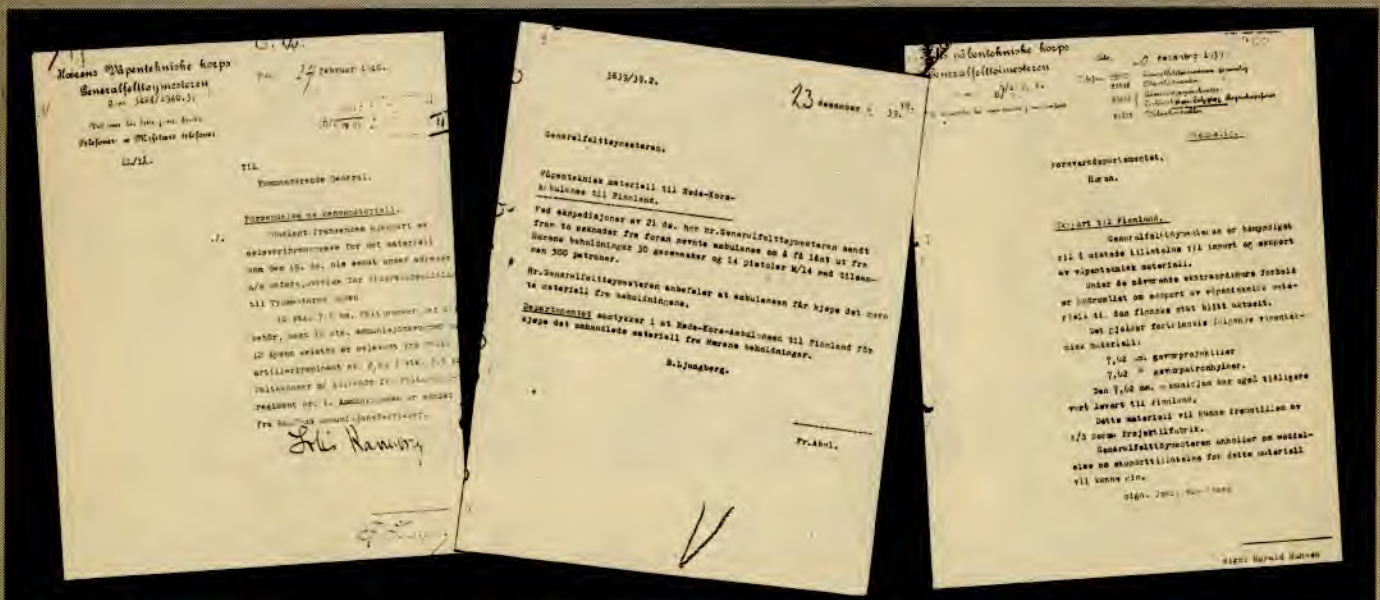
Jeg kunne tatt vilken som helst av de større militære handlingene og vist nøyaktig det samme: i mangel av analyse blir vi servert måtelige almenheter hvor de avgjørende fakta er borte (Herre, — drøp meg, men ikke med graut!).

Vi har med en historiker å gjøre som bevisst fjerner det problematiske og kontroversielle fra leseren. Han gjør ikke leseren oppmerksom på at han dermed indirekte bestemmer lesernes vurderingsmuligheter.

HISTORIKEREN SOM «BRO-BYGGGER»

Slik er Grimnes metode i hele verket. I åpningskapitlet forsvarer han dette med betraktninger over sin «visjon» som historiker:

«...hvordan stikke ut veien mellom lovprising og fordøm-

De tre faksimilene viser eksempler på våpenteknisk hjelp til Finland under Vinterkrigen 1939-40.

ANMELDELSER

melse, mellom det som er blitt opphøyd, og det som er blitt forkastet? Hvordan gi krigsgenerasjonen det den fortjener og etterkrigs-generasjonen det den trenger? (...) Platt blir den historiker som ikke ser at han beveger seg i den store nasjonale historie, som ikke ser dens dimensjoner, og som ikke fornemmer patosen ved at en hel nasjon settes på prøve (...) om historikeren skal virke grensesprengende, må han også bryte grensene som settes av hans samtid (...) hva mer kan en historiker be om enn å få stå mellom generasjonene og knyttende sprikende slektsledd sammen på tvers av splittende erfaringer?» (s.16) (Jeg siterer ikke de to siste setningene i kapitlet kun av hensyn til Grimnes sjøl.) For øvrig kan leseren sjøl se hva som er Grimnes ønske, nemlig å være brobygger mellom generasjonene. Dette har han oppnådd ved å framstille alle aktørene som stuereine og forståelige (til og med okkupantene får forsonelsens lys over seg). Det kontroversielle er i den grad fjernet at den militærpolitiske utviklingen i Norge fra 1918 til 1940, hvor hele militærmak-

ta blei omorganisert til bruk mot arbeiderklassen, hvor mobiliseringsbeholdningene blei ubrukeliggjort, hvor mobiliseringsordningen blei tilpassa dette formålet, og hvor brorparten av landets offiserstand blei trukket aktivt med inn i denne indre krigen — ikke noe av dette er nevnt med et eneste ord. Det hadde ingen betydning?

Det får være grenser for brubygging..

FINLAND

Jeg skal ikke trette leserne med videre partering av boka, utover et eksempel, som ikke er tilfeldig. På side 29 skriver Grimnes at «...Vinterkrigen endret ikke noe på Norges nøytralitetspolitikk. Regjeringen var streng på det punktet (...) Regjeringen ville ikke gi noen form for militærhjelp til finnene, ville ikke sende våpen og ammunisjon.» (Min kursivering.)

Dette er ei hellig ku for den oppfatninga at regjeringa tross alt (press) holdt en klar nøytralitet før 9.april så lenge den kunne velge (følgelig «forstår» vi Altmark-episoden der regjeringa ikke kunne velge men blei stilt overfor åpen makt).

Grimnes har denne oppfatninga fra Skodvin. I «Mellom nøytrale og allierte» («Norsk utenrikspolitikk 1939-40»), side 15 skriver han at «...Finland kunne (ikkje) få våpen og ammunisjon av statens lager».

Skodvin har dette fra Undersøkelseskommisjonen av 1945 (den sivile) som siterer statsministeren slik: «...staten kunne ikkje la Finland få våpen og ammunisjon fra lagra sine.»

Problemet er bare at dette ikke er holdbart. Det blei sendt en mengde våpen og ammunisjon til Finland, og det er hele 7 år siden det blei dokumentert. Jeg (under pseudonymet Ottar Strømme) har i «Stille mobilisering» dokumentert at det blei sendt bl.a. 12 feltkanoner og 12 000 granater til Finland. I all hemmelighet. (s.28-31). Hvorfor bygger Grimnes på Skodvins eldre påstand? Hvorfor polemiserer han i det minste ikke mot mindokumentasjon?

Eller er polemikk og diskusjon også gått av moten? Jeg sender begge spørsmålene videre til Grimnes.

Lars Borgersrud

Nygaa

Hva skjedde da Tyskland okkuperte Norge? Svaret er viktig for vår identitet idag fordi april dagene i 1940 var et av de mest konsentrerte og dramatiske «høydepunktene» i Norges historie. Landet ble okkupert. Sjølråderetten trampa ned. Klassene i Norge var aktører. Storting, regjering, generalstaben og arbeiderklassen. Innafor borgerskapet handla ulike sjikt forskjellig. (Det gjorde folk innafor arbeiderklassen også.)

Dette skal «historikeren» sammenfatte. Men historikeren eksisterer ikke utafor klassene. De har lojalitetsbanda knytta til såvel ulike klasser som ulike sjikt innafor klassene.

Etter 1945 dominerte historikere som skreiv mye ut fra vinkelen til den militære ledelsen som «vant» krigen og som hadde behov for å heroisere seg sjøl i forhold til 1940, «rette opp inntrykket». På 60- og 70-tallet blei det jobba fram versjoner som vurderte hendingene fra fotfolkets vinkel. Mye av dette fikk overskrifta «svik» i beskrivelsene av handlingene til borgerskapet. Poenget var at dette bygde på fakta og ble en trusel mot den offisielle versjonen.

Hvordan skal sann kritisk historie møtes? Fakta er jo utvilsomt på kritikernes side. Den eneste måten er å omgå problemstillinger som trekker på seg sanne fakta. Det er å stille nye problemstillinger som retter oppmerksomheten andre veier. Og så håpe at velvillige anmeldelser, stortilt annonsering og presentasjoner gir folk flest inntrykket at her har vi HISTORIA sann som den egentlig var.

Første bindet av «Norge i

Borgersrud mener Grimnes oppkonstruerer en heroisk besluttsomhet som ikke kan dokumenteres i kildene. Det var kongens trussel om å abdisere som førte til at regjeringa Nygaardsvold sa nei. Bildet viser kongen og kronprinsen i skogen utenfor Molde.

dsvold skal rehabiliteres

krig» bruker disse metodene og tida vil vise hvor vellykka de var.

NYGAARDSVOLD SKAL REHABILITERES

Dette er en klar konklusjon i første bindet. Hvordan skal forfatterne klare det? Jo, ved å se bort fra det meste som skjer før kongen truer med å abdisere hvis Storting/regjering godtar Quisling som statsminister, og ved å la være å trekke inn ei vurdering av regjeringa Nygaardsvolds *aktive* utspill fra angrepet starta til kongen sa nei.

En vanlig leser *veit* ikke at regjeringa ga ordre om overgivelse av Oslo 9.april, at forsvarsministeren ga ordre om at den viktige Kjeller flyplass skulle forsvares uten luftvern og deretter rømmes. Hun *veit* ikke at utenriksministeren ga ordre om at de berømte norske soldatene ved Midtskogen skulle la tyskerne passere i jakta på nettopp konge og regjering. Men forfatterne av «Norge i krig» *veit* dette. De sitter i dag på mer omfattende materiale enn noen andre.

Det som er nevnt, og mange andre forhold, belegger ikke en påstand om regjeringa som forrædere. Men de illustrerer at regjeringa mente det fra norsk side skulle eksistere en slags *våpenstillstand* mens forhandlingene pågikk og at det var viktig å «unngå å irritere fienden». Dette var vel og merke i en situasjon hvor fienden var *sårbar*, og mer enn noe annet trengte å unngå irritasjon. De første, fåtallige styrkene hadde blitt landsatt. Inntil *større* styrker kom og inntil hele styrken ble *organisert*, trakk tyskerne store fordeler av en sånn en-

sidig våpenstillstand som Nygaardsvolds regjering må ta det politiske ansvaret for. Det var først mellom klokken 8 og 9 dagen *etter* angrepet den 10.april, at det kom siganter fra regjeringa om at Norge var i *krig* med Tyskland.

Alt dette står i motstrid til at regjeringa ville gitt et «nei» til tyskerne, dersom kongen ikke hadde trua med å abdisere.

OVERFALLET PÅ OSLO

Ser vi på overfallet av Oslo, nevner «Norge i krig» saker som at luftvernet ble satt under felles norsk/tysk (egentlig helt tysk) kommando med oppdrag å skyte på britiske fly, at Gardn ble satt til å holde byens befolkning i ro osv. Dette er etterhvert blitt fakta få vil prøve å komme utenom. Men i verket er ikke dette ei, av flere, *linjer*, men eksempler på hvor *kaotisk* situasjonen var.

Men hvis vi ikke nøyer oss med ei overflatisk betraktning, er det slett ikke kaoset som er inntrykket. Tvert om finner vi tre forskjellige militærpolitiske *linjer* i denne situasjonen. «Ytterpunktene» sto svakest, det vil si på den ene sida samarbeidslinja av den typen som er nevnt ovenfor. På den andre sida finner vi *aktiv* motstand. Den dominerende linja kan karakteriseres som nettopp å «unngå å irritere fienden». Etter min vurdering var den første, spontane innskyttelsen fra divisjonsledelsen i Oslo, aktiv motstand. Men etter inngripen fra den regjeringa «Norge i krig» vil opp-heroisere endrer den aktive motstanden seg til ensidig våpenstillstand, «unngå å irritere fienden». Dette kan vi spore til-

bake til divisjonssjefens direktiver som ble gitt til f.eks. 4.gardekompani, og til de to gardekompaniene som først ble beordra ut i stillinger for å møte tyskerne som kom fra Fornebu.

Etter at forsvarsminister Ljungberg hadde gitt sin ordre om at Kjeller ikke skulle forsvares, *endra* divisjonsledelsen sin linje. Det ble gitt beskjeder om at en såvidt mulig skulle unngå å komme i

Nygaardsvold skal rehabiliteres. Hvordan skal Grimnes få til det. Jo, ved å se bort fra det meste som skjer før kongen truer med å abdisere, skriver Per Gunnar Gabrielsen.

skuddveksling, ikke skyte først, trekke styrkene tilbake osv. (Et resultat av dette var at den militære lederen for det tyske felttoget, generalmajor Engelbrecht, ble sluppet fri, etter at han var tatt til fange av 4.Gardekompani!)

Sjøl om verket gjør dette litt spesielle forsøket på å heroisere regjeringa Nygaardsvold, slipper det ikke det langt viktigere perspektivet, nemlig å unngå begivenheter som kaster skygger på den militære ledelsens innsats. Rett nok trekkes konklusjonene fra den militære undersøkelseskommisjonen fram, akkurat den er det vanskelig å omgå. Men hva med forhold som kommisjonen behandler svært kort, eller forhold hvor nyere forskning har *endra*

kommisjonens konklusjoner?

Det er heva over tvil at den norske militære ledelsen i både Gausdal og i Gudbrandsdalen brøyt/omgikk direktiver fra kommanderende general Ruge da de samla inn de norske våpna og levarte dem i god stand til tyskerne. General Ruge understreka at de soldatene som ville, skulle gis adgang til om nødvendig på egenhånd, å trekke seg over til andre styrker som ennå var i strid før ens egne avdelinger kapitulerte. Dette pålegget ble systematisk brutt av offiserer som var underlagt Ruge. Her sto fortsatt kamp eller kapulasjon opp mot hverandre. Her var det ordrebrudd. Norske, avvæpna soldater ble bevokta av norske væpna soldater for at de ikke skulle finne på noe tull.

Denne linjestriden mellom Ruge og hans offiserer var så viktig at vi etter krigen fikk lover som *forbyr* den slags kapulasjonisme. Men denne dimensjonen mangler i et verk om «Norge i krig». Verket blir ikke troverdig.

Dette er ment som eksempler. Det fins flere. I dette verket blir materiale og forskning som ikke stemmer med det speilbildet borgerskapet ønsker seg tona sterkt ned. Innafor borgerskapets egne rekker skal Nygaardsvold rehabiliteres. I denne historikertradisjonen har først de militære lederne blitt rehabilitert, til tross for at ingen ville ønska en tilsvarende holdning/politisk linje fra offiserer i en ny eventuell krig. Nå skal regjeringa rehabiliteres. Det blir etterhvert en historisk krig hvor alle vant — unntatt folket som tapte sjørådetretten.

Per Gunnar Gabrielsen

ANMELDÉLSER

Clarté om Kina

Det svenske tidsskriftet Clarté har kommet med et nytt nummer om Kina. De forskjellige artiklene gir interessante bidrag til den viktige og nødvendige diskusjonen om utviklinga i verdens folkerikeste stat.

I et intervju med jordbrukseksperter William Hinton rettes søkelyset mot det nye ansvarssystemet på landsbygda. Han mener det nye systemet bryter ned det kollektive jordbruket.

Hinton argumenterer for at et kooperativt system har mye større muligheter enn et individuelt. Men han understreker at det må drives godt. For hvis det ikke finnes en god ledelse og en kollektiv bevissthet kan et kooperativ være et helvete på jord. Hinton mener at det fantes områder i Kina der kooperative ne forfalt til føydale kongedømmer.

En artikkel av Stephen Andros tar opp Maos økonomiske politikk. Han går gjennom tall for perioden 1965 til 1975, den såkalte kulturrevolusjonens tiår, og mener det samlet sett var en produktjonsvekst i denne perioden. Andros skriver også at Kinas utviklingsstrategi har unngått mange av de fallgropene andre utviklingsland har havnet i.

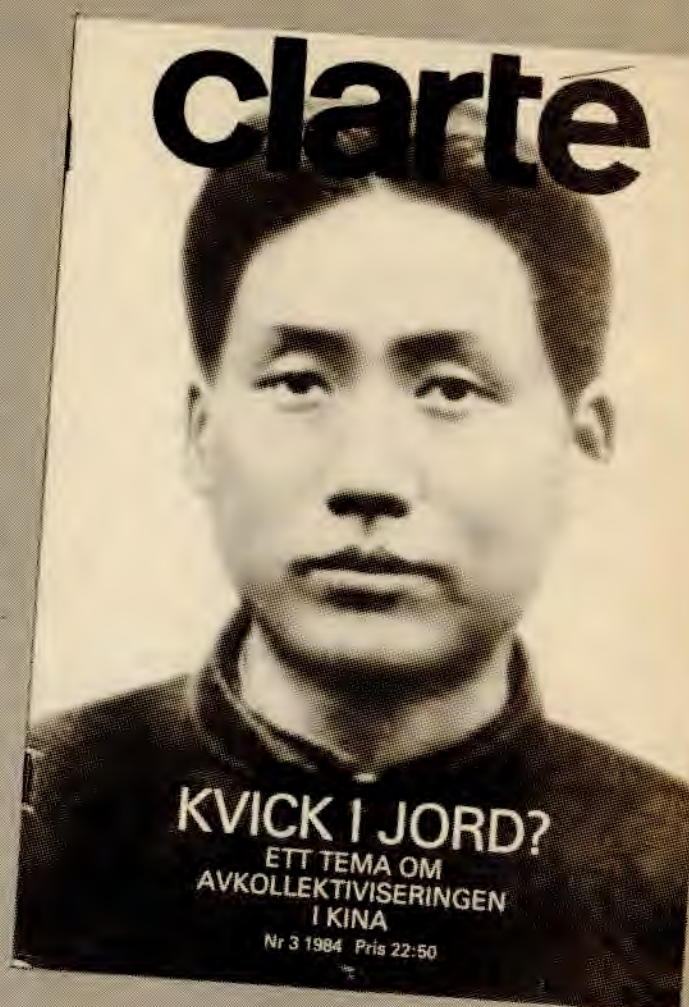
Han viser at Mao fra 1960-tallet så sosialisme og kapitalisme som alternative utviklingsveier. Land i den tredje verden kunne gå langs

en «kapitalistisk vei» eller en «sosialistisk vei» til modernisering. Mao mente at den sosialistiske veien var raske-re og mer effektiv. Dette var bakgrunnen for at forestillingen om en «tolinje-kamp» dominerte kinesisk politikk til hans død.

Men å kombinere revolusjon og modernisering, som var Maos program, var ingen enkel oppgave. Den skapte veldige politiske konflikter i Kina.

Andros går gjennom de enkelte elementene i det som kan kalles en maoistisk økonomisk politikk. Han har en relativ positiv holdning til prinsippene for denne politikken. Men etter Maos død kritiserte man den for å ikke være tilstrekkelig innrettet på å maksimere produksjonen og effektiviteten. Men Andros mener at selv om kritikken var riktig var det mulig å løse problemene innenfor maoismen.

Stephen Andros har også en interessant vurdering av de forskjellige linjene i kinesisk politikk. Han tar utgangspunkt i enhetsfronten som revolusjonen i 1949 bygde på. Denne bestod av flere krefter ved siden av Ma-

os revolusjonære. Det var andre i Kinas mektige politiske maskin som var mindre interessert i revolusjonær marxisme, og betydelig mer opptatt av marxismen som en industrialiserings- og vekstideologi. Mao og Zhou Enlai klarte å lede politiske koalisjoner av de forskjellige kreftene. Men etter deres død sprakk fronten. En ny allianse vant fram.

Mao hadde insistert på å opprettholde en komplisert «trialektikk» mellom produktivkrefter, produktjonsforhold og bevissthet som grunnleggende mekanismer

for forandring under sosialismen. I motsetning til dette blir det nå hevdet at produktivkreftenes utvikling er det som hovedsaklig bestemmer produktjonsforholdene og forandringer i bevisstheten. Begrepet «produktjonsforhold» blir satt lik eiendomsrett til produktjonsmidlene. Og ettersom disse allerede er i statens hender er revolusjonens altoverskyggende oppgave å utvikle produktjonen så raskt og effektivt som mulig.

Etter Maos død ble problemet med at byråkrater, teknikere og bedriftsledere kunne

bidra til å forme en ny klasse tonet ned. At eliten forsvinner ses ikke som et resultat av en pågående klassekamp. Snarere mener man at det skal skje ved slutten av den tekniske moderniseringen og økonomiske vekstprosessen som eliten selv leder.

Bidragene fra William Hinton og Stephen Andros er kritiske til utviklinga i Kina. Men Clartée har også gitt plass til en artikkel som gir et positivt bilde av Kina. Jan-Erik Gustafsson mener det nye ansvarssystemet representerer den eneste mulige veien for et utvidet demokrati i Kina. En av de grunnleggende drivkreftene bak ansvarssystemet er en desentralisering av beslutningsfunksjonene, ikke bare til det egentlige jordbruket, men innen hele den kollektive sektoren.

Gustafsson viser også at den gjennomsnittlige inntekten pr.capita har økt fra 134 yuan i 1978 til 270 yuan i 1982. Det er det samme som en økning på 19,2 prosent i året. I 1978 hadde 33 prosent av bondehusholdningene en gjennomsnittlig inntekt under 100 yuan. I 1982 hadde denne andelen sunket til 2,7 prosent. Han understreker at den nye politikken har ført til en virkelig levestandardforbedring, og at den foreløpig ikke er kombinert med at mange blir fattigere. Det nye ansvarsystemet har altså ført til økt produksjon og en høyere levestandard for alle. Forskjellen fra tidligere er at noen blir (mye) rikere enn andre.

De tre artiklene om Kina i Clartée gir samlet en god innfallsvinkel til diskusjonen om utviklinga i Kina. Bidragene bør også brukes i den norske debatten. ■

Bjergulv Braanen

HEV BLIKKET – SE SAMMENHENGEN

ABONNER PÅ RØDE FANE

☐ JA, jeg tegner et årsabonnement på Røde Fane f.o.m. 1/85.

Navn

Adresse

Postnr./sted

Klipp ut og send slippen til:

Røde Fane, Boks 6875, St.Olavs plass, 0130 Oslo 1

Retur:
Røde Fane
Boks 83, Bryn,
0611 Oslo 6

NESTE NUMMER:
NOMENKLATUR OG KLASSER
I MORGENDAGENS NORGE